

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
VALDYMO TEORIJOS KATEDRA**

EGLĖ VYŠNIAUSKAITĖ

**RIZIKOS VEIKSNIŲ VERTINIMAS ATLIEKANT
VIDAUS AUDITĄ**

Veiklos audito magistro baigiamasis darbas

Vadovė

asist. R. M. Bukaveckienė

Konsultantas

prof. habil. dr. S. Puškorius

VILNIUS, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
1. VIDAUS AUDITO TEORINIAI IR TEISINIAI ASPEKTAI	6
1.1. Naudotų literatūros šaltinių apžvalga	6
1.2. Audito būtinumą sąlygojantys veiksniai	8
1.3. Vidaus audito vaidmuo organizacijos veiklos vystyme	10
1.4. Reikšmingumo sąvoka	12
2. RIZIKOS VERTINIMAS VIDAUS AUDITO PROCESĖ	14
2.1. Audito rizika ir jos vertinimas	14
2.2. Vidaus kontrolės sistema	15
2.3. Vidaus audito rizikos klasifikavimas	17
2.3.1. Įgimta rizika ir jos vertinimas	19
2.3.2. Kontrolės rizika ir jos vertinimas	21
2.3.3. Neaptikimo rizika ir jos vertinimas	24
2.3.4. Įgimtos ir kontrolės rizikos ryšys. Bendroji audito rizika	25
2.4. Klaidų ir apgaulių paieška	26
2.5. Rizikos veiksnių vertinimo modeliai	28
2.5.1. Klasikinis audito rizikos vertinimo modelis	28
2.5.2. ABREMA audito rizikos vertinimo procedūros	30
2.5.3. Nematematiniai audito rizikos vertinimo modeliai	33
2.6. Audito rizikos vertinimo procedūros ir testai	36
3. VIDAUS AUDITAS KAIP PRIDĖTINĖS VERTĖS ŠALTINIS	39
4. BANKO VIDAUS AUDITAS	41
4.1. Vidaus audito procedūra banke X	43
4.2. Rizikos vertinimas atliekant vidaus auditą banke X	44
4.3. Banke atlikto vidaus audito rizikos vertinimo analizė	46
IŠVADOS	68
REKOMENDACIJOS	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS	71
SANTRAUKA	74
SUMMARY	75
PRIEDAI	76

IVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikiniame verslo ir ekonomikos pasaulyje auditas yra viena reikšmingiausių ir atsakingiausių veiklos sričių. Auditas padeda apsaugoti nuo įvairių manipuliacijų, apgaulių, finansinės atskaitomybės klastojimo ir prisideda prie ekonominio stabilumo užtikrinimo. Audito svarba tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuje nuolat auga. Tai susiję su visuomenės siekimu gauti nešališką, patikimą informaciją apie dominančią organizaciją.

Vidaus auditas yra svarbi bet kurios įmonės kaip sistemos dalis, duodanti įmonei pridėtinę vertę, kuria įmonė turėtų pasinaudoti didindama savo konkurencinį pranašumą. Šiuolaikinėje aplinkoje aukščiausio lygio įmonės vadovybė vis labiau pasitiki vidaus audito tarnyba, norėdama nustatyti, ar finansinėje įmonės atskaitomybėje nėra reikšmingų klaidų ir įvertinti įmonės veiklos rezultatus. Bankai vidaus auditui visada skyrė daugiau dėmesio nei kiti verslo subjektai bei institucijos. Kadangi akcininkai, klientai, visuomenė ir priežiūros institucijos bankams kelia didesnius reikalavimus veiklos kokybei, vidaus audito tarnybos bankuose egzistuoja jau gana seniai.

Rizika yra neišvengiama bet kokios veiklos sąlyga. Auditorius niekada negali būti visiškai garantuotas, kad jo paskelbta išvada apie įmonės veiklą ar finansinę atskaitomybę bus teisinga, kadangi šiuos dalykus įtakoja daugybė kintančių išorės ir vidaus veiksnių, bei paties auditoriaus kompetencija, savybės.

Kadangi rizikos išvengti neįmanoma, būtina mokėti ją įvertinti ir minimizuoti. Yra sukurtas ne vienas audito rizikos vertinimo modelis, vertinimo procedūros ir testai, audito teoretikai pateikia, kokius veiksmus auditorius turi atlikti, į kokius veiksnius atkreipti dėmesį vertindamas audito riziką.

Pasirinkta tema šiuo metu yra ypač aktuali, nes norint, kad organizacija tinkamai reaguotų į vidaus auditorių išvadas, tobulintų savo veiklą, pasiektų išsikeltus tikslus, vidaus auditoriui būtina numatyti ir valdyti veiksnius, kurie gali neigiamai įtakoti jo objektyvų darbą ir sąlygotų klaidingų išvadų apie įmonės veiklą paskelbimą.

Tyrimo objektas: rizikos veiksniai.

Tyrimo dalykas: veiksniai, nulemiantys klaidingas išvadas.

Tyrimo tikslas: atskleisti, kokie rizikos veiksniai gali nulemti klaidingų vidaus audito išvadų paskelbimą ir įvardinti, kokiomis priemonėmis ta rizika gali būti sumažinta.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą vidaus audito temomis.
2. Išskirti, kokie rizikos veiksniai įtakoja vidaus audito procesą ir galimą klaidingų išvadų paskelbimą.
3. Išanalizuoti pagrindinius modelius, kurie yra taikomi norint įvertinti audito riziką.
4. Išsiaiškinti vidaus audito tarnybų darbo ypatumus bankų sektoriuje.
5. Teorines žinias pritaikyti praktiškai ir išanalizuoti, kaip komercinio banko X vidaus audito tarnyba vertina rizikos veiksnius vidaus audito procese.

Hipotezės:

1. Vidaus auditas padeda organizacijai pasiekti tikslus, žvelgdamas į organizaciją sisteminiu požiūriu, vertina ir tobulina rizikos valdymo efektyvumą, kontrolę ir valdymo procesą.
2. Kiekvienas auditorius siekdamas savo tikslų susiduria su rizika, t.y. veiksniais, kurie gali neigiamai sąlygoti tikslų pasiekimą, tačiau tinkamai juos įvertinus tą riziką galima sumažinti iki minimumo.

Reikšminės sąvokos: vidaus auditas, rizikos veiksniai, reikšmingumas, ABREMA vertinimo modelis.

Naudojami tyrimo metodai:

Sisteminės analizės metodas. Į rizikos veiksnių vertinimą ir rizikos valdymą žvelgiama sistemiškai. Kompleksiškai aptariamos rizikos vertinimo problemos ir vidaus audito metodikos.

Lyginamasis tyrimo metodas. Lyginami skirtingi audito rizikos vertinimo modeliai.

Dokumentų (kontent) analizė. Siekiama gauti informacijos, tiriant mokslines publikacijas, statistikos duomenis, įvairius teisės aktus vidaus audito temomis.

Apibendrinimas. Analizuojami daugelio autorių požiūriai į rizikos vertinimą vidaus audito procese ir išdėstomi pagrindiniai jų teiginiai ir pasiūlymai.

Temos problemiškusmas. Apibendrinant aukščiau išdėstytus teiginius galima teigti, kad egzistuoja svarbi problema, susijusi su audito rizika. Įmonės vadovybės parengtos finansinės ataskaitos be auditoriaus patvirtinimo apie jų teisingumą kelia abejonių dėl jų patikimumo. Yra sukurta nemažai skirtingų audito rizikos vertinimo modelių, kurių kiekvienas turi savus

privalumus ir trūkumus. Tačiau universalus audito rizikos modelio, kuris būtų tinkamiausias visoms situacijoms ir palengvintų auditoriaus darbą vertinant audito riziką nėra.

Baigiamasis darbas yra sudarytas iš trijų dalių: pirmojoje aiškinamasi, kokios prielaidos nulėmė, kad vidaus auditas yra būtinas beveik kiekvienoje norinčioje sėkmingai veikti rinkoje organizacijoje, atskleistas vidaus audito vaidmuo organizacijos veiklos vystyme, analizuojami vidaus audito organizavimą, rizikos vertinimą reglamentuojantys teisės aktai. Antroji darbo dalis skirta rizikos vertinimui vidaus audito procese: aptariama, kaip skirtingi autoriai klasifikuoja audito riziką, kokius modelius siūlo audito rizikai vertinti. Vidaus auditas yra privalomas tik viešajame sektoriuje ir komerciniuose bankuose, todėl trečiojoje darbo dalyje bus analizuojamas Lietuvoje veikiančio komercinio banko vidaus audito sistema, vidaus audito tarnybos darbas ir konkrečiai rizikos vertinimas atliekant vidaus auditą. Baigiamojoje dalyje pateikiamos apibendrinančios išvados ir pasiūlymai, kaip spręsti problemas, susijusias su vidaus auditorių darbu ir rizikos vertinimu atliekant vidaus auditą.

1. VIDAUS AUDITO TEORINIAI IR TEISINIAI ASPEKTAI

1.1. Naudotų literatūros šaltinių apžvalga

Įvairias audito problemas nagrinėjo daugelis užsienio autorių. Jų darbuose daugiausia dėmesio skiriama auditui organizuoti ir atlikti pagal tarptautinius audito standartus ir konkrečių šalių įstatymus ir kitus norminius aktus. Tačiau trūksta išsamių ir kompleksinių audito tyrimų pasikeitusiomis ekonominėmis sąlygomis.

Lietuvoje audito problemas nagrinėjo J. Mackevičius, R. Kanapickienė, I. Toliatienė, S. Puškorius, L. Pranckevičiūtė, R. Bartaška, G. Gipienė ir kiti, tačiau Lietuvos audito sistemos kūrimo ir plėtros problemos iki šiol išnagrinėtos nepakankamai.

1994 metais J. Mackevičius išleido knygą *Audito pradmenys*, kurioje nagrinėjami esminiai audito teorijos klausimai: audito būtinumas, rūšys, aplinka, auditorių profesinė etika, nepriklausomybė, profesionalumas, jų santykiai su klientais. Nemažai dėmesio skiriama ir praktiniams audito klausimams nagrinėti: audito proceso organizavimui, planavimui, rizikai bei rezultatų įforminimui. Supažindinama su tarptautiniais audito standartais ir audito patirtimi išvystytos rinkos šalyse.

Prof. S. Puškoriaus monografijoje *Veiklos auditas* (Vilnius, 2004) išdėstyti pagrindiniai veiklos audito teoriniai pagrindai: nagrinėjami veiklos audito kriterijai, išskiriant iš jų tris: ekonomiškumą, efektyvumą ir veiksmingumą. Aprašyti kiekybiniai šių kriterijų formavimo pagrindai. Atskleidžiama, kokius veiksnius reikia įvertinti, norint suformuluoti preliminarias ir pagrindines audito problemas; nagrinėjamos šių problemų formulavimo procedūros; analizuojami auditorių darbo operatyviniai ir strateginiai planai; apžvelgiami teoriniai planavimo aspektai; audito išvadų ir rekomendacijų pagrindas pagrindžiamas audito įrodymais, kurie remiasi kruopščia informacijos atranka ir tinkamu jos apdorojimu; glaustai pateikiama aprašomosios statistikos pagrindai, matematinės statistikos pradmenys.

Savo straipsnyje *Sprendimų pasekmių rizikos lygmens įvertinimas* (Vilnius, 2006) S. Puškorius daugiausiai dėmesio skiria šiems prioritetams: ribotų išteklių paskirstymo problemai, audito dažniui, apimties ir trukmės nustatymui ir siūlo taikyti specialius matematinius modelius, kurie nustato ryšį tarp nagrinėjamų kintamųjų.

Veiklos audito lyginamoji analizė: teorijų apžvalga (Vilnius, 2003) – tai dar vienas Prof. S. Puškoriaus straipsnis veiklos audito tema, kuriame veiklos auditas nagrinėjamas kaip nauja, specifinė, šiuolaikiška ir itin sudėtinga samprata. Šiame straipsnyje analizuojamas jos turinys,

rekomenduotinos procedūros, veiklos audito vykdymą reglamentuojantys dokumentai, reikalavimai auditoriams, audito įrodymų rinkimo tvarka ir kiti audito darbo aspektų reikalavimai. Daugiausiai remiamasi Vakarų šalių patirtimi ir INTOSAI standartais. Analizuojamas minėtų standartų turinys ir glaustai pateikiamos rekomendacijos audito institucijoms.

J. Mackevičius ir L. Pranckevičiūtė savo straipsnyje *Audit Risk Assessment in the National Audit Office of the Republic of Lithuania: Evaluation and Development* (Audito rizikos įvertinimas Lietuvos Respublikos valstybės kontrolėje: analizė ir tobulinimo galimybės, *Ekonomika*, 2004) analizuoja daugelio užsienio autorių suformuluotus audito rizikos apibrėžimus ir sudedamąsias dalis ir juos apibendrinę pateikia pagrindinius veiksnius, lemiančius audito riziką.

J. Mackevičius kartu su R. Bartaška straipsnyje *Klaidų ir apgaulių aptikimas, įvertinimas ir prevencija* (*Ekonomikos teorija ir praktika*, 2003) nagrinėja klaidų ir apgaulių įtaką įmonių finansinei būklei bei veiklos rezultatams, jų rūšis pagal įvairius klasifikavimo požymius. Analizuoja klaidų ir apgaulių gyvavimo ciklą, atsakomybę už aplaidų ir apgaulingą buhalterinės apskaitos tvarkymą, sąlygas ir priežastis, didinančias klaidų ir apgaulių rizikas.

R. Kanapickienė, G. Gipienė ir B. Jefimovas straipsnyje *Apgaulių ir klaidų rizikos vertinimas audito metu* (*Ekonomika*, 2004) parodo, kad apgaulės ir klaidų riziką tikslinga analizuoti vertinant audito rizikos modelio komponentus, t.y. įgimtą, kontrolės ir aptikimo rizikas. Teigiama, kad tradiciniais audito metodais atskleisti apgaulę yra sudėtinga, todėl būtina numatyti specifines apgaulių tyrimo procedūras. Pateiktas auditoriaus veiksmų, nustačius aplinkybes, rodančias esant klaidų ir apgaulių galimybę, algoritmas.

R. Stačiokas ir R. Rupšys straipsnyje *Applications of Internal Audit in Enterprise Risk Management* (*Vidaus audito panaudojimas bendrovių rizikos valdyme*, *Engineering Economics*, 2005) argumentuoja, kad vidaus auditas per visą savo gyvavimo istoriją gerokai pakito, apibrėžia vidaus audito funkcijų pokyčius, reikšmę organizacijai bei kuriamą pridėtinę vertę, aiškinamos vidaus audito funkcijų galimybės valdant organizacijos rizikas.

R. Jankūnaitė, R. Kanapickienė ir G. Gipienė straipsnyje *Employment of Audit Risk models* (*Audito rizikos modelių naudojimo galimybės*, *Ekonomika*, 2005) analizuoja literatūroje pateikiamus audito rizikos vertinimo modelius, išskiria jų pranašumus ir trūkumus, siūlo patobulinti audito rizikos modelį. Tačiau nepateikia universalaus audito rizikos modelio, kuris palengvintų auditoriaus darbą įvertinant audito riziką.

Daugelis Lietuvos audito teorijos ir praktikos problemų nagrinėjamos prof. habil. dr. V. Lako monografijoje *Audito sistema: raida ir problemos*. Prof. V. Lako monografijoje daug dėmesio skiria įmonių vidaus kontrolės sistemas, nuo kurios labai priklauso vidaus audito

apimtis ir rizika, kūrimui, jos veikimui ir tobulinimui. Jis nurodo, kad vidaus kontrolė gali tinkamai veikti tik tam tikromis sąlygomis.

J. D. Stasiūnienė kartu su A.B. Midvikiene straipsnyje Informacinių sistemų kontrolės rizika – neatsiejama audito rizikos dalis (Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2001) analizuoja, kokią reikšmę audito rizikai turi kompiuterizuotų informacinių sistemų rizika, išskiria informacinės sistemos elementus ir nagrinėja, kokie elementai sudaro kompiuterizuotų informacinių sistemų aplinką. Autorės darbe aiškinasi, kaip nustatyti bendrąją informacinių sistemų audito riziką.

S. Puškoriaus straipsnyje 3E koncepcijos plėtra (Viešoji politika ir administravimas, 2002) plėtojama minėtoji koncepcija. Autoriaus nuomone toks poreikis kyla dėl to, kad organizacijų veiklos kokybės vertinimo sampratos nėra iki galo suprastos, visų priimtos ir vienodai vartojamos. Nagrinėjami trys pagrindiniai terminai *ekonomiškumas*, *efektyvumas* ir *veiksmingumas*, atskleidžiamos šių terminų sąsajos bei skirtumai. Daug dėmesio skirta kiekybiniais kriterijams, kurie gali būti taikomi vertinant ekonomiškumą, efektyvumą ir veiksmingumą, suformuluoti.

G. Ševčenko, L. Ustinovičius ir R. Balsevič straipsnyje „Rizikos klasifikacija kaip esminis banko rizikos valdymo įrankis“ (Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas, 2004) pateikia bankų rizikos klasifikaciją, kuri leidžia padaryti svarbiausių bankų rizikų atranką. Autoriai iškelia rizikos identifikavimo problemą ir bando parodyti, kaip svarbu iš daugybės rizikos rūšių pasirinkti ir įvertinti tas rizikos rūšis, kurios gali daryti didžiausią poveikį bankinei veiklai.

Dauguma autorių savo darbuose nagrinėja atskirus veiklos audito ar net rizikos vertinimo aspektus, tačiau trūksta daugiau apimančios sisteminės vidaus auditorių veiklos analizės.

1.2. Audito būtinumą sąlygojantys veiksniai

Nuo to laiko, kai turto savininkai nustojo patys valdyti savo turtą ir šią funkciją perdavė samdytiems asmenims, atsirado būtinybė kontroliuoti turto panaudojimą ir šių asmenų veiklą. Esamiems ir potencialiems akcininkams, verslo partneriams, bankams ir kreditoriams yra svarbu žinoti, kokia finansinė būklė tų įmonių, į kurias jie investavo arba numato investuoti savo kapitalą. Investuotojai nenorėjo ir negalėjo pasitikėti ta informacija, kurią pateikia įmonės administracija. Reikėjo, kad šią informaciją patvirtintų nepriklausomas ekspertas, gerai išmanantis apskaitą. Kadangi priimant sprendimą pirkti ar parduoti vertybinius popierius, išduoti

paskolą ar pratęsti komercinį kreditą, remiamasi finansine informacija, ji turi būti patikima. Šios informacijos patikimumą gali patvirtinti nepriklausomas auditorius.

Galima išskirti aplinkybes, kurios nulėmė auditoriaus paslaugų poreikio atsiradimą. Taigi be audito negalima išspręsti tokių problemų:

1. Kompanijos operacijų gali būti labai daug ir įvairaus sudėtingumo. Vykdamas įvairias operacijas, susijusias su turto padalijimu, naudojimu, prireikia objektyvios ir pagrįstos informacijos apie turto kiekį, kokybę, vertę. Tokios informacijos apie jas patys vartotojai gauti negali, todėl jiems reikalingos auditorių, buhalterių-profesionalų, paslaugos.

2. Neobjektyvios informacijos iš administracijos pusės galimybė, konflikto tarp administracijos ir šios informacijos naudotojų (savininkų, investuotojų, kreditorių) atveju.

3. Finansinių ataskaitų vartotojų priimamų sprendimų pasekmės gali būti jiems labai svarbios, todėl informacijos pilnumas ir patikimumas, gautas per buhalterį-auditorių, jiems ypatingai reikalingas.

4. Finansinės informacijos vartotojai paprastai negali tiesiogiai prieiti prie kompanijos apskaitos įrašų, be to, jie dažniausiai neturi atitinkamos kvalifikacijos ir patirties. Todėl darbui, kurio patys vartotojai atlikti negali, būtina pasikviesti profesionalius buhalterius – auditorius.

5. Sprendžiant turtinius ginčus tarp pačių įmonių arba tarp įmonių ir atskirų asmenų. Tokie ginčai paprastai vyksta tuomet, kai kuri nors pusė nevykdo įsipareigojimų arba kitokia veikla padaro materialinę žalą kitai pusei. Tada tenka nustatyti, kokių įsipareigojimų nebuvo paisoma, kokie veiksmai prieštarauja galiojantiems įstatymams ar sutartims ir kokia dėl to padaryta materialinė žala.

6. Sprendžiant pasitikėjimo įmonių finansinėmis galimybėmis klausimą. Kreditoriams, akcininkams yra svarbu žinoti, kokia finansinė būklė tų įmonių, į kurias jie įdėjo arba numato įdėti savo kapitalą. Be to, statistikos ir kitos valstybinės įstaigos, bankai turi turėti garantiją, kad įmonių ataskaitos yra teisingos. Ataskaitų teisingumą patikrinti ir paliudyti gali tik nepriklausomi nuo įmonės kontrolieriai.

7. Dirbant kolektyviai reikalingas tarpusavio pasitikėjimas ir garantija, kad visi kolektyvo nariai, o ypač tie, kurie disponuoja pinigais ir materialinėmis vertybėmis, sąžiningai ir teisingai vykdytų savo pareigas. Tokia garantija gali būti tuomet, kai, esant reikalui arba iš anksto nustatytais terminais, atliekamas patikrinimas.¹

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad audito atsiradimas susijęs su asmenų, kurie tiesiogiai valdo įmonę (administracijos) ir tų, kurie nori investuoti savo pinigus į įmonę interesų išsiskyrimu.

¹ Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994. P. 31.

1.3. Vidaus audito vaidmuo organizacijos veiklos vystyme

Vidaus auditas yra nepriklausoma ir objektyvi tikrinimo ir konsultavimo veikla įmonės viduje. Jo metu tikrinama įmonės kontrolės sistema, veiklos kokybė ir siekiama padėti vadovybei priimti sprendimus. Dauguma vidaus audito apibrėžimų nurodo, kad vidaus auditas yra nepriklausoma veikla, atliekama įmonės viduje, kad jo tikslai yra patikrinti ir įvertinti kitų kontrolės rūšių efektyvumą ir suteikti įmonei kitas atitinkamas paslaugas. Praktikoje vidaus audito metu tikrinama ne tik apskaitos ir kontrolės būklė, bet ir įmonės padalinių darbo efektyvumas bei jų veiklos atitikimas bendrą politiką. Vienas iš vidinio audito tikslų - padėti apsaugoti įmonės turtą nuo išekvojimų, vagysčių ir neracionalaus naudojimo.

Finansų ministerijos parengtose Vidaus audito rekomendacijose vidaus auditas yra apibrėžiamas kaip „nepriklausoma, objektyvi tyrimo ir konsultavimo veikla, skirta pridėtinei vertei kurti ir organizacijos veiklai gerinti. Sistemingai ir visapusiškai vertinant ir skatinant gerinti organizacijos rizikos valdymo, kontrolės ir priežiūros procesų veiksmingumą, ji padeda organizacijai įgyvendinti keliamus tikslus“ (Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas „Dėl pavyzdinės vidaus audito metodikos, vidaus audito profesinės etikos taisyklių ir vidaus audito poreikio įvertinimo analizės metmenų patvirtinimo“, 2003)

Vidaus auditoriai yra įmonės personalo nariai. Tai yra didelis vidaus audito privalumas, nes jie gerai žino įmonės padėtį. Jie prižiūri, kad įmonėje būtų laikomasi įstatymų, standartų, vidinės tvarkos procedūrų. Jų tikslas - padėti įmonės vadovybei, pateikti jai tyrimų duomenis, rekomendacijų, patarimų ir komentarų. Vidaus auditas reikalingas pasitaikančioms klaidoms atskleisti ir, svarbiausia, užkirsti kelią joms atsirasti.

Vidaus audito tikslai ir pobūdis gali būti labai įvairūs. Tai priklauso nuo įmonės dydžio, struktūros ir valdymo reikalavimų. Paprastai skiriamos keturios vidaus audito veiklos kryptys:

- Apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų priežiūra. Už apskaitos ir kontrolės sistemų sukūrimą yra atsakinga įmonės vadovybė, kuriai reikalinga nuolatinė informacija valdymo sprendimams priimti ir veiklai tvarkyti. Vidaus audito tarnyba, stebėdama apskaitos ir kontrolės sistemų veiklą, rekomenduoja jų tobulinimo priemones.
- Finansinės ir kitokios informacijos tikrinimas valdymo tikslams. Vidaus auditas siekia nustatyti šios informacijos patikimumą. Tam naudoja įvairius testus ir procedūras, klasifikuoja, sistemina, apibendrina ir analizuoja informaciją.
- Ūkinių finansinių operacijų ekonominės prasmės, reikšmingumo ir efektyvumo tyrimas.

- Tikrina, ar vykdoma veikla atitinka įstatymus, nurodymus ir kitokius išorinius reikalavimus, taip pat įmonės vidaus politikos tikslus.²

Vidaus audito funkcija yra sistemingai ir visapusiškai vertinti ir skatinti gerinti organizacijos rizikos valdymo, kontrolės ir priežiūros procesų veiksmingumą ir taip padėti įgyvendinti organizacijai keliamus tikslus. Vidaus auditoriai nepriima jokių sprendimų, susijusių su įmonės veikla, taip pat nedalyvauja kuriant ir organizuojant vidaus kontrolę. Jie tik kontroliuoja šią veiklą arba pareiškia nuomonę apie numatomas įdiegti priemones, ar šios priemonės atitinka įmonės veiklos strategiją ir darbo reglamentą.

Kalbant apie veiklos audito kriterijus, būtina pradėti nuo vadinamosios 3E koncepcijos, aprėpiančios tris sampratas: *ekonomiškumą (economy)*, *efektyvumą (efficiency)* ir *veiksmingumą (effectiveness)*. Daugelis autorių nenustato aiškių ribų tarp ekonomiškumo, efektyvumo ir veiksmingumo, nors, be abejo, tokios ribos tikrai egzistuoja.

Paprasčiausias kriterijus yra ekonomiškumas, nes, pirma, jis priklauso nuo santykinai mažiau veiksnių, negu efektyvumas ir veiksmingumas, antra, visi veiksniai tiesiogiai susiję su kaštais ir, trečia, šis kriterijus ganėtinai lengvai gali būti įvertintas kiekybiškai. Ekonomiškumas suprantamas kaip minimizavimas panaudotų išteklių, kurių reikia tam tikram rezultatui gauti (pagaminti prekę, suteikti paslaugą ir pan.), išlaikant tam tikrą to rezultato kokybę.³ Vadinasi, įvairius rezultatus galima palyginti panaudotų išteklių kaštais, turint galvoje, kad šie rezultatai nesiskiria kokybe. Šis kriterijus suteikia galimybę pasirinkti geriausią, t. y. ekonomiškiausią arba pigiausią būdą, siekiant konkretaus rezultato.

Ekonomiškumas glaudžiai susijęs su efektyvumu, tačiau pirmasis rodiklis (ekonomiškumas) suprantamas daug siauriau, negu antrasis. Ekonomiškumas vertina tik išlaidas, tuo tarpu efektyvumas yra universalesnis kriterijus, kadangi pagal jį vertinami ir laikas, darbuotojų skaičius, darbo organizavimo aspektai, sąveikos problemos ir kt. Toks kriterijus yra vadinamas efektyvumo kriterijumi.⁴

Efektyvumas yra pageidautinų veiklos rezultatų ir panaudotų tiems rezultatams pasiekti kompleksinių išteklių, indėlių, kaštų bei kitų resursų santykis.⁵ Šis kriterijus aprėpia veiksnius, išskirtus vertinant ekonomiškumą, tačiau, pirma, nagrinėja ženkliai daugiau ir įvairesnių faktorių, antra, vertina veiklos rezultatus sistemiškai, trečia, yra „arčiau“ užsibrėžtų tikslų. Šis kriterijus taip pat gali būti apskaičiuotas kiekybiškai, nors tai jau daug sudėtingesnis uždavinys, negu vertinant ekonomiškumą.

² Lakis V. Audito sistema: raida ir problemos. Vilnius: VU, 2007. P. 17 – 18.

³ Puškorius S. 3E koncepcijos plėtra // Viešoji politika ir administravimas. 2002. P. 31.

⁴ Ten pat, P. 32.

⁵ Puškorius S. Veiklos auditas. Vilnius: LTU, 2004. P. 29 – 30.

Veiksmingumas - tai nustatytų tikslų įgyvendinimo lygis, panaudojus tam tikrą išteklių kiekį. Veiksmingumas yra aukščiausio lygmens kriterijus, nes, pirma, aprėpia efektyvumo kriterijų visumą, antra, nustato kiekvieno efektyvumo kriterijaus įtaką veiklos rezultatams, trečia, svarbiausia, įvertina nustatytų tikslų pasiekimo lygį.⁶ Taigi kalbant apie veiksmingumą, ypač svarbu nustatyti ir kiekybiškai įvertinti rezultatus. Tai galima padaryti suskirsčius tikslus į uždavinius. Tam tikros organizacijos veiklos veiksmingumo negalima įvertinti, jei tikslai nesuformuluoti arba neaiškūs, arba prieštarauja vienas kitam.

Vidaus auditas teikia įmonės vadovybei ir kitų valdymo lygių darbuotojams informaciją, susijusią su nagrinėjama veikla. Vidaus audito tarnyba turėtų pateikti vadovybei nepriklausomą pavirtinimą apie kontrolės aplinkos efektyvumą. Tai padėtų didinti veiklos efektyvumą, laikytis įstatymų reikalavimų. Ji gali nagrinėti apgaulės ir kitus su nuostoliais susijusius incidentus ir pateikti patarimus, kaip analizuoti ir išspręsti klausimus, susijusius su rizika ir kontrole. Vidaus auditas prisideda prie vidaus kontrolės gerinimo, nes tiria, įvertina ir rengia vadovams ataskaitas apie vidaus kontrolę. Vidaus auditas negali sėkmingai veikti, jei vadovai nereaguoja į auditorių išvadas.

Apibendrinant, galima būtų pasakyti, kad vidaus auditoriai tikrina visų įmonės padalinių bet kokią veiklą, t.y. atlieka tiek finansinį, tiek veiklos auditą. Juos atliekant siekiama įvertinti audituojamo subjekto veiklą. Vidaus auditoriai prižiūri, kad įmonėje būtų laikomasi įstatymų, standartų, vidinės tvarkos procedurų. Jų tikslas - padėti įmonės vadovybei, pateikti jai tyrimų duomenis, rekomendacijų, patarimų ir komentarų. Atlikdami finansinį auditą vidaus auditoriai kreipia dėmesį į ataskaitų tikslumą ir teisingumą, o tikrindami veiklą domisi jos ekonomiškumu, efektyvumu ir veiksmingumu. Vidaus auditas reikalingas pasitaikančioms klaidoms atskleisti ir, svarbiausia, užkirsti kelią joms atsirasti.

1.4. Reikšmingumo sąvoka

Reikšmingumas yra labai svarbus atliekant apskaitą ir auditą. Nuo to, kaip jis yra vertinamas, priklauso finansinės atskaitomybės patikimumas. Informacija yra reikšminga, jei jos nepateikimas ar neatskleidimas gali turėti įtakos finansinės atskaitomybės informacijos vartotojų priimamiems sprendimams.

Reikšmingumas 25-ajame nacionaliniame audito standarte yra apibrėžiamas kaip riba, ties kuria informacija tampa naudinga, o ne kaip kokybinė informacijos charakteristika.⁷

⁶ Puškorius S. 3E koncepcijos plėtra // Viešoji politika ir administravimas. 2002. P. 33.

⁷ Lietuvos auditorių rūmai 25 nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

Informacija yra reikšminga, jei jos nepateikimas arba klaidingas pateikimas gali turėti įtakos jos vartotojų priimamiems sprendimams.

J. Daujotaitė savo monografijoje reikšmingumą apibrėžia kaip sąvoką, reiškiančią, kad finansinė informacija retai būna absoliučiai teisinga, todėl turi būti nustatytas toleruotinos paklaidos slenkstis.⁸

Yra skiriami trys pagrindiniai reikšmingumo lygiai:

1. Netikslumai arba klaidos yra nereikšmingi. Kai yra finansinės atskaitomybės netikslumų, bet jie nedaro jokios įtakos finansinių ataskaitų patikimumui, audito išvadai ir finansinių ataskaitų vartotojų sprendimams.

2. Netikslumai ir klaidos yra gana dideli, tačiau dėl jų nesikeičia bendra ataskaitų prasmė.

3. Netikslumai ar klaidos yra tokie dideli, kad bendras ataskaitų teisingumas yra abejotinas ir dėl to finansinių ataskaitų vartotojai gali priimti klaidingus sprendimus.⁹

Reikšmingumą įvertinti yra problemiška, nes neįmanoma nustatyti kriterijų, kuriais vadovaujantis būtų galima spręsti apie nustatyto fakto reikšmę. Reikšmingumas yra iš dalies kokybinė, iš dalies kiekybinė kategorija,¹⁰ todėl ją apibrėžti vien matematiškai neįmanoma. Ši aplinkybė lemia ir ganėtinai abstraktų reikšmingumo apibūdinimą ne tik Verslo apskaitos standartuose, bet ir Tarptautiniuose apskaitos standartuose bei kitų vakarų valstybių nacionaliniuose reglamentuose.

Reikšmingumą auditorius turi apsvarstyti nustatydamas audito procedūrų pobūdį, laiką ir įvertindamas informacijos iškraipymo poveikį. Planuodamas auditą auditorius turi nustatyti priimtina reikšmingumo lygį, kad galėtų nustatyti reikšmingų informacijos iškraipymų apimtį ir pobūdį. Taip pat auditorius turi atsižvelgti ir į nedidelių iškraipymų galimybę, kadangi vis kartu jie gali turėti reikšmingos įtakos finansinei atskaitomybei. Taigi sprenddamas, ar finansinė atskaitomybė visais reikšmingais atžvilgiais teisingai atspindi įmonės padėtį, auditorius turi įvertinti, ar aptiktų informacijos iškraipymų visuma yra reikšminga.

Tarp reikšmingumo ir audito rizikos yra atvirkštinis ryšys, t.y. kuo aukštesnis reikšmingumo lygis, tuo žemesnė audito rizika ir atvirkščiai.¹¹ Auditorius atsižvelgia į šį santykį, nustatydamas audito procedūrų pobūdį, atlikimo laiką bei kiekį. Audito reikšmingumo įvertinimas padeda auditoriui pasirinkti tas audito procedūras, kurias suderinus galima sumažinti audito riziką iki priimtina žemo lygio.

⁸ Daujotaitė D. Finansinis auditas. Vilnius: VVAM, 2006.

⁹ Lakis V. Audito sistema: raida ir problemos. Vilnius: VU, 2007. P. 303 – 304., Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994. P. 125 – 126.

¹⁰ Daujotaitė D. Finansinis auditas. Vilnius: VVAM, 2006.

¹¹ Ten pat.

2. RIZIKOS VERTINIMAS VIDAUS AUDITO PROCESĖ

2.1. Audito rizika ir jos vertinimas

Auditas atliekamas siekiant nustatyti, ar finansinė atskaitomybė visais reikšmingais atžvilgiais rodo tikrą ir teisingą įmonės finansinę būklę bei veiklos rezultatus. Norėdami pasiekti šį tikslą auditoriai visada susiduria su audito rizika. Kad ir kokie patikimi būtų audito duomenys, kad ir koks kvalifikuotas būtų auditorius, visada egzistuoja tikimybė neaptikti klaidų ir apgaulių.

Išanalizavus įvairių autorių audito rizikos apibrėžimus, pastebėta, jog daugelis autorių pabrėžia, kad audito rizika susijusi su tuo, kad auditorius gali pateikti neteisingą išvadą apie audituojamos įmonės finansinę atskaitomybę, jei audito metu nebus pastebėtos finansinėje atskaitomybėje esančios reikšmingos klaidos, apgaulės. Taigi audito rizika reiškia, kad auditorius gali pateikti neteisingą nuomonę apie finansinėje atskaitomybėje esančias reikšmingas klaidas ir apgaulės. Auditoriaus išvada yra klaidinga, jei ji yra teigiama, tačiau finansinėse ataskaitose aptinkama reikšmingų klaidų, arba jei auditoriaus išvada yra neigiama, tačiau finansinėse ataskaitose reikšmingų klaidų nėra.¹² Tam kad galėtų padaryti pagrįstas išvadas auditorius atlikdamas auditą turi gauti pakankamai tinkamų įrodymų.

Daugelis autorių apibūdindami audito riziką pabrėžia vieną ar kitą jos aspektą. Audito rizika apibūdinama kaip tikimybė, kad auditoriui pateikus išvadą finansinėje atskaitomybėje liks materialių klaidų dėl įvairių veiksnių:

- Rizikos, kad egzistuoja reikšmingos klaidos;
- Rizikos, kad šios klaidos liks nepastebėtos;
- Auditorius pateiks klaidingą išvadą apie finansines ataskaitas;
- Auditorius, remdamasis atliktų procedūrų rezultatais, padarys klaidingą išvadą

(Kabašinskas J., Toliatienė I., Vilnius, 1997).

Profesorius J. Mackevičius ir L. Pranckevičiūtė išskiria tokius pagrindinius audito rizikos požymius:

- Pavojus nesąmoningai pateikti klaidingą audito išvadą;
- Rizika, kad audito metu nebus atskleisti neteisingi duomenys finansinėse ataskaitose, egzistuoja viso audito proceso metu;
- Klaidinga audito išvada gali būti pateikta dviem atvejais: kai ji teigiama, nors finansinėse ataskaitose yra reikšmingų klaidų arba kai išvada yra neigiama (ar sąlyginė), tačiau finansinės ataskaitos yra teisingos;

¹² Mackevičius J., Pranckevičiūtė L. Audit Risk Assessment in the National Audit Office of the Republic of Lithuania: Evaluation and Development // *Ekonomika*, 2004. P. 2.

- Audito riziką sukelia tik reikšmingos klaidos, esančios finansinėse ataskaitose (Mackevičius J., Pranckevičiūtė L., Vilnius, 2004).¹³

Audito rizika reiškia, kad auditorius gali pateikti neteisingą nuomonę apie finansinėje ataskaitomybėje esančius reikšmingus informacijos iškraipymus. Audito rizikos nustatymo tikslas yra gauti informaciją apie problemines sritis bei darbą, kurį reikia atlikti, kad būtų pagrįsta išvada.

2.2. Vidaus kontrolės sistema

Vidaus kontrolė – tai kompleksinis procesas, kurį įgyvendina organizacijos vadovybė bei darbuotojai ir kuris skirtas nustatyti rizikos veiksnius ir nuosaikiai užtikrinti, kad, vadovaujantis organizacijos misija, būtų įgyvendinami šie bendrieji tikslai:

- tvarkingai, etiškai, taupiai, rezultatyviai ir efektyviai įgyvendinama veikla;
- vykdomi atsiskaitymo įsipareigojimai;
- būtų laikomasi galiojančių įstatymų ir norminių teisės aktų;
- būtų saugomi išteklių nuo praradimo, naudojimo ne pagal paskirtį ir sugadinimo.¹⁴

Vidaus kontrolė yra dinamiškas kompleksinis procesas, nuolat prisitaikantis prie organizacijos pokyčių. Visų lygių vadovai ir darbuotojai turi dalyvauti šiame procese, nagrinėdami rizikos veiksnius ir nuosaikiai užtikrindami, kad bus įgyvendinta organizacijos misija ir bendrieji tikslai. Vidaus kontrolė nėra tam tikras pridėtinis dalykas prie bendrovės veiklos, vidaus kontrolė veikiau integruojama į veiklą, o ne pridedama prie jos. Tokiu atveju ji tampa esminių valdymo procesų – planavimo, atlikimo ir stebėsenos – dalis.

Tradway komisijos rėmėjų komitetas (COSO) vidaus kontrolės sistemą skaido į tokias sudedamąsias dalis:¹⁵

- Kontrolės aplinka (control environment) – visos vidaus kontrolės sistemos pagrindas. Ji užtikrina discipliną bei struktūrą ir atmosferą, turinčią įtakos vidaus kontrolės kokybei. Kontrolės aplinką sudaro bendrovėje tvyranti darbinė atmosfera, verslo etikos lygis, aukščiausių vadovų pavyzdžiu formuojama elgesio praktika.

- Rizikos vertinimas (risk assessment) – vidinių bei išorinių grėsmių bendrovės tikslų pasiekimui identifikavimas ir analizė. Rizikos įvertinimas sudaro pagrindą tinkamam reagavimui į tą riziką.

¹³ Mackevičius J., Pranckevičiūtė L. Audit Risk Assessment in the National Audit Office of the Republic of Lithuania: Evaluation and Development // *Ekonomika*, 2004. P. 2 – 3.

¹⁴ Lietuvos Respublikos vidaus kontrolės ir vidaus audito įstatymas // *Valstybės žinios*, 2002.

¹⁵ INTOSAI Viešojo sektoriaus vidaus kontrolės standartų gairės, 2004. P. 11., Lietuvos auditorių rūmai 6-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

- Kontrolės priemonės (control activities) – procedūros, reglamentai ar veiksmai, užtikrinantys, jog vadovybės direktyvos yra vykdomos. Kontrolės priemonės egzistuoja visose funkcijose bei visuose pavaldumo lygiuose.

- Kontrolės stebėjimas (monitoring) – procesas, užtikrinantis kontrolės sistemos einamąją bei periodinę priežiūrą ir padedantis vidaus kontrolei neatsilikti nuo pasikeitusių tikslų, aplinkos, išteklių ir rizikos.

- Informacijos bei komunikacijos srautai (informatikon and communication) – kurie užtikrina tinkamą kitų kontrolės sistemos komponentų funkcionavimą. Organizacijos vadovybei turi būti laiku pranešama aktuali, išsami, patikima ir teisinga informacija apie vidaus bei išorės įvykius. Tikslams pasiekti būtina, kad informacija būtų paskleista po visą organizaciją. Jei sistema yra pajėgi tinkamai ir operatyviai priimti vidinius bei išorinius informacijos srautus, juos tinkamai komunikuoti, tai įgalina ją operatyviai prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkos sąlygų, atlikti tinkamą rizikų įvertinimą bei numatyti atitinkamas kontrolės priemones.

Vidaus kontrolė pati savaime negali užtikrinti pirmiau apibrėžtų bendrųjų tikslų pasiekimo. Efektyvi vidaus kontrolės sistema, kad ir kaip gerai būtų organizuota ir įgyvendinama, gali užtikrinti vadovybei tik nuosaikų, o ne absoliutų organizacijos tikslų pasiekimą ar jos išlikimą. Ji gali teikti vadovybei informacijos apie pažangą (ar pažangos nebuvimą) siekiant tikslų. Efektyvi vidaus kontrolės sistema sumažina tikimybę, kad tikslai nebus pasiekti. Tačiau visada išliks rizika, kad vidaus kontrolė bus prastai organizuota ar neveiks kaip numatyta.

Kad ir kaip gerai būtų parengta ir taikoma vidaus kontrolė, ji negali absoliučiai užtikrinti vadovybės, kad bus pasiekti bendrieji tikslai. Šiose gairėse pripažįstama, kad galimas tik „nuosaikus“ užtikrinimo laipsnis.¹⁶ Nuosaikus užtikrinimas reiškia patenkinamą pasitikėjimo laipsnį esant tam tikroms sąnaudoms, naudai ir rizikai. Nuosaikus užtikrinimas atspindi suvokimą, kad ateitis susijusi su neužtikrintumu ir rizika ir niekas negali jos užtikrintai prognozuoti. Nuosakus užtikrinimas taip pat reiškia, kad vidaus kontrolės kaina neturi viršyti gautos naudos. Priimant sprendimus dėl reagavimo į riziką ir kontrolės priemonių, būtina atsižvelgti į santykinę sąnaudas ir naudą.

Kadangi vidaus kontrolę lemia žmogiškasis veiksnys, gali būti jos organizavimo trūkumų, vertinimo ar interpretavimo klaidų, nesusipratimų, nerūpestingumo, nuovargio, išsiblaškyimo, slaptų susitarimų, piktnaudžiavimo ar nepaisymo. Kitas ribojantis veiksnys – organizuojant vidaus kontrolės sistemą susiduriama su išteklių apribojimais. Todėl kontrolės priemonių teikiamą naudą reikia vertinti atsižvelgiant į jų sąnaudas. Nustatant, ar reikėtų diegti

¹⁶ INTOSAI Viešojo sektoriaus vidaus kontrolės standartų gairės, 2004. P. 6.

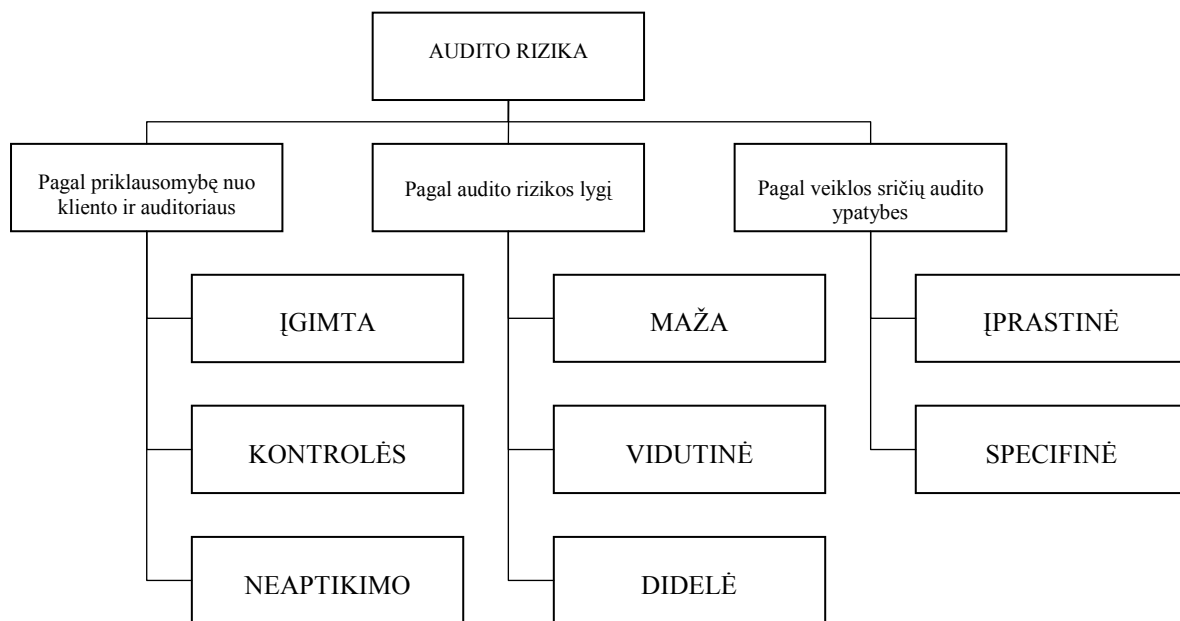
tam tikrą kontrolės priemonę, reikia įvertinti rizikos tikimybę ir galimą poveikį organizacijai bei su naujos kontrolės diegimu susijusias išlaidas.

Organizaciniai pokyčiai ir vadovybės požiūris gali turėti esminės įtakos vidaus kontrolės efektyvumui ir sistemą įgyvendinantiems darbuotojams. Taigi vadovybė turi nuolat peržiūrėti ir atnaujinti kontrolės priemones, informuoti darbuotojus apie pokyčius ir rodyti pavyzdį įgyvendindama šias kontrolės priemones.

Nors veiksminga vidaus kontrolės sistema sumažina reikšmingų informacijos iškreipimų, atsirandančių dėl apgaulės ir klaidos, tikimybę, tačiau visada lieka tam tikra rizika, kad vidaus kontrolei nepavyks atlikti to, kas numatyta.

2.3. Vidaus audito rizikos klasifikavimas

Audito rizika gali būti klasifikuojama įvairiai pjūviais (1 pav.). J. Mackevičius pateikia audito rizikos klasifikavimą pagal veiklos sričių audito ypatybes¹⁷: įprastinė ir specifinė rizika.

1 pav. Audito rizikos klasifikavimas

Įprastinė rizika – tai veiksniai, turintys įtakos visiems arba daugeliui finansinių ataskaitų straipsnių. Vertinant įprastinę riziką, nagrinėjami bendresni veiksniai, pavyzdžiui finansiniai rodikliai, marketingo lygis, įstatyminė bazė, vidaus kontrolė. Be to, reikia vertinti laukiamus rezultatus. Įvertinta įprastinė rizika lemia, kokios procedūros bus atliekamos audito metu. Jei audituojamos įmonės požymiai rodo, kad įprastinė rizika maža, galima apsiriboti

¹⁷ Mackevičius J. Auditas : teorija, praktika, perspektyvos. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2001. P. 266.

mažesne audito apimtimi vertinant atskiras sąskaitas ar operacijas, ir atvirksčiai – didinti atliekamų procedūrų skaičių, jei yra žymūs rizikos veiksniai.

Specifinė rizika – tai veiksniai, iškreipiantys tik tam tikrų finansinių ataskaitų straipsnių vaizdą. Vertinant šią riziką, įvertinama tam tikrų finansinių ataskaitų straipsnių rizika. Auditoriui svarbiausia atskleisti rizikingas sąskaitas, nustatyti klaidų tipus, rizikos rodiklius. Būtina parinkti kontrolės procedūras, mažinančias riziką, ir procedūras patikrinti. Autoriaus nuomone, specifinę riziką būtų naudinga klasifikuoti pagal finansinių ataskaitų straipsnius, tokiu būdu gauname ilgalaikio materialaus turto audito riziką, pinigų audito riziką, rezervų audito riziką ir t.t.

Taip pat svarbu riziką klasifikuoti pagal jos laipsnį: didelė, vidutinė arba maža rizika. 1 lentelėje išskirti požymiai, kurie nulemia aukštą rizikos lygį ir tie, kurie lemia žemą rizikos lygį.

1 lentelė. Pagrindiniai požymiai lemiantys audito rizikos laipsnį¹⁸

Požymiai, rodantys mažą rizikos lygį	Požymiai, rodantys aukštą rizikos lygį
Ankstesnė rizikos patirtis rodo, kad rizika įprasta.	Ankstesnė rizikos patirtis rodo, kad rizika didelė.
Kliento vadovybė ir personalas yra kompetentingi.	Didelė įmonės priklausomybė.
Apskaitos sistema gerai tvarkoma.	Įmonė turi likvidumo problemų.
Kliento verslas nenaujas, pastovus, be didesnių svyravimų ir pokyčių.	Prastas vadovavimas, prasta vadovo reputacija verslo pasaulyje.
Stipri vidaus kontrolė.	Nesutvarkyta apskaitos sistema, nėra vidaus kontrolės sistemos.
Geras vadovavimas.	Vieno asmens dominavimas.
Įmonėje aktyviai dirba direktorių taryba.	Staigi ir dažna personalo kaita.
	Apskaitos procedūrų ir principų pokyčiai.
	Didelės investicijos į naujus, rizikingus objektus.
	Veiklos rezultatai priklauso nuo išorės veiksnių.
	Staigus situacijos pasikeitimas verslo šakoje, veiklos krypties pasikeitimas dėl sumažėjusių ankstesnio verslo galimybių.
	Atsargų apskaitos ir įvertinimo problemos, sunkumai nustatant įsiskolinimų mastą, garantijų dydžius.
	Įmonė anksčiau nebuvo audituojama arba nėra galimybės gauti žinių apie audituojamo objekto būklę.

Paprastai audito praktikai laikosi nuomonės, kad maža laikoma rizika iki 30 proc., vidutinė – iki 50 proc., o didelė – daugiau kaip 70 proc.¹⁹

¹⁸ Mackevičius J. Auditas : teorija, praktika, perspektyvos. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2001. P. 278.

¹⁹ Daujotaitė D. Finansinis auditas. Vilnius: VVAM, 2006., Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994. P. 118.

Jei vyrauja didelę riziką lemiantys veiksniai, auditorius privalo pradėti auditą skeptiškai nusiteikęs. Būtina pasitelkti aukštos kvalifikacijos personalą, surinkti kuo daugiau audito įrodymų, nuodugniai ištirti visas aukštos rizikos sritis. Vertinant šių metų riziką reikia atsižvelgti į pasikeitusias sąlygas, negalima manyti, kad, jei praeitais metais rizika buvo maža, tokia bus ir šiais metais.

Atlikus lietuvių ir užsienio mokslininkų taikomų audito standartų analizę, galima konstatuoti, kad nėra bendros nuomonės apie audito rizikos struktūrą. Tačiau remiantis audito literatūra galima teigti, kad dažniausiai naudojamas klasifikavimo pagrindas yra rizikos priklausomybė nuo kliento ir auditoriaus: įgimta, kontrolės ir neaptikimo rizikos.²⁰

2.3.1. Įgimta rizika ir jos vertinimas

Įgimta rizika (inherent risk) yra siejama su sąskaitos likučio ar ūkinių operacijų grupės jautrumu informacijos iškraipymams, kurie gali būti reikšmingi pavieniui arba kartu su informacijos iškraipymais kitose sąskaitose arba ūkinių operacijų grupėse, darant prielaidą, kad nebuvo susijusios vidaus kontrolės.²¹ Įgimtą riziką lemia įmonės veikla, jos aplinka, sąskaitų likučių duomenys ar ūkinių operacijų klasės. Jeigu įmonėje atliekamos sudėtingos ūkinės operacijos, tuomet egzistuoja didesnė tikimybė, kad apskaitos sistemoje jos gali būti užfiksuotos neteisingai.

Kai kurių autorių ši rizika yra vadinama apskaitos rizika, nes klaidas dažniausiai lemia netobula apskaitos sistema. Tačiau ši rizika apima ne tik buhalterinės apskaitos sistemos, bet ir viso informacijos srauto klaidas, todėl tiksliau būtų ją vadinti įgimta rizika. Ši rizika atsiranda iš karto, įmonei pradėjus veiklą ir yra sąlygojama sudėtingo ūkinės veiklos ir ūkinių operacijų teisinis reglamentavimas. Nustatydamas įgimtos rizikos lygį auditorius visus veiksnius vertina dviem aspektais: finansinių ataskaitų sudarymo teisingumu ir ūkinių operacijų atvaizdavimo dokumentuose ir apskaitos registruose teisingumu.²²

Vertindamas įgimtą riziką auditorius turi atsižvelgti į:

- Kliento verslo pobūdį. Įgimta rizika didėja, jei dominuoja atsargų ir įrengimų judėjimas;
- Valdymo vientisumą. Kai valdant dominuoja vienas asmuo arba keli, bet tarp jų yra labai menki ryšiai, smarkiai padidėja tikimybė, kad finansinė atskaitomybė bus iškreipta;
- Kartais vadovams yra naudinga klastoti finansines ataskaitas;

²⁰ Daujotaitė D. Finansinis auditas. Vilnius: VVAM, 2006.

²¹ Lietuvos auditorių rūmai 6-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

²² Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994. P. 115.

- Ankstesnių auditų rezultatus, nes buvusios klaidos gali kartotis;
- Patirtį, įgytą kartojant auditą kelerius metus iš eilės toje pačioje įmonėje;
- Susijusių įmonių ryšius. Operacijos, atliekamos tarp susijusių įmonių gali būti kitokios negu tarp dviejų nepriklausomų įmonių, todėl čia yra didesnė melagysčių tikimybė ir įgimta rizika;

- Neįprastas operacijas, kurios gali slėpti daug negerovių;
- Išsikvojimo galimybę, kai įmonės turtas gali būti laisvai panaudojamas asmeniniams poreikiams tenkinti.²³

Finansinės atskaitomybės duomenų teisingumą lemia:

- vadovybės sąžiningumas;
- vadovybės patirtis, žinios bei vadovybės pasikeitimai per tiriamąjį laikotarpį, pavyzdžiui, vadovybės nepatyrimas gali paveikti įmonės finansinės atskaitomybės rengimą;
- neįprastas spaudimas vadovybei, pavyzdžiui, susiklostę sąlygos, kurios gali iš anksto nuteikti vadovybę neteisingai pateikti finansinę atskaitomybę - tam tikroje veiklos srityje patirtos didelės nesėkmės ar kapitalo stoka, kad įmonė tęstų veiklą;
- įmonės verslo pobūdis, pavyzdžiui, pasenusios technologijos, produkcija ir paslaugos, kapitalo struktūros sudėtingumas ir tarpusavyje susijusių šalių įtaka, įmonių struktūra ir gamybos įrengimų geografinis išsidėstymas;
- veiksniai, veikiantys šaką, kuriai įmonė priklauso, pavyzdžiui, ekonominės ir konkurencinės sąlygos, kurias apibūdina finansiniai rodikliai ir tendencijos, technologijos pasikeitimai, vartotojų poreikiai ir šakoje taikoma apskaita.²⁴

Sąskaitų likučių ir ūkinių operacijų duomenų teisingumą gali įtakoti:

- finansinės atskaitomybės sąskaitų jautrumas informacijos iškreipimams, pavyzdžiui, sąskaitos, kurias reikėjo koreguoti ankstesnį laikotarpį ar kurios reikalauja aukšto įvertinimo;
- ūkinių operacijų ir kitų įvykių sudėtingumas, kuriems įvertinti gali prireikti ekspertų;
- profesinės nuomonės taikymo lygis, nustatant sąskaitų likučius;
- turto praradimo arba grobstymo galimybė, pavyzdžiui, paklausaus ir lengvai perkeliama turto, tokio kaip gryniesi pinigai;
- neįprastų ir sudėtingų ūkinių operacijų užbaigimas, ypač laikotarpio pabaigoje;
- įprastinei veiklai nepriskirtinos ūkinės operacijos.²⁵

²³ Lakis V. Audito sistema: raida ir problemos. Vilnius: VU, 2007. P. 270 – 271.

²⁴ Daujotaitė D. Finansinis auditas. Vilnius: VVAM, 2006.

²⁵ Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994. P. 116.

Vertinant įgimtą riziką audito praktikoje susiformavo tam tikros taisyklės ir dėsniumai:

- įgimta rizika didesnė naujai įsteigtose įmonėse;
- įgimta rizika mažesnė ten, kur naudojamos gerai žinomos technologijos;
- įgimta rizika didesnė tose verslo srityse, kuriose yra didelis turto judėjimas;
- įgimta rizika mažėja darant auditą kelis kartus iš eilės toje pačioje įmonėje;
- įgimta rizika mažesnė esant vientisam valdymui, t.y. kai įmonę valdo ne vienas ar du asmenys, bet grupė savininkų;
- įgimta rizika didesnė atliekant tas operacijas, kurioms reikalingi sudėtingi kalkuliaciniai skaičiavimai, įvertinimai ir įkainojimai.²⁶

Tiek ūkinių operacijų atvaizdavimo dokumentuose ir apskaitos registruose, tiek finansinių ataskaitų sudarymo teisingumas daugiausiai priklauso nuo buhalterijos darbuotojų kvalifikacijos, jų darbo ir apskaitos materialinės bazės organizavimo. Todėl auditorius, prognozuodamas įgimtos rizikos lygį, turi atidžiai išnagrinėti šiuos klausimus.

Vertindamas įgimtą riziką auditorius turi pasirinkti efektyviausią būdą surinkti įrodymus, patvirtinančius, kas apskaitoje ir finansinėje atskaitomybėje nėra reikšmingų klaidų. Literatūroje vis dažniau teigiama, kad nėra galimybių įvertinti tikrąjį įgimtos rizikos lygį ir kad jos įvertinimas dažniausiai subjektyvus. Todėl skirti įgimtai rizikai mažai dėmesio pavojinga, nes esant reikalui tokį sprendimą būtų sunku argumentuoti pagrįstai.

2.3.2. Kontrolės rizika ir jos vertinimas

Kontrolės rizika (control risk) - tai rizika, kad informacijos iškraipymai, kurie gali atsirasti sąskaitų likučiuose ar ūkinių operacijų grupėse ir būti reikšmingi, patys savaime arba kartu su informacijos iškraipymais kitų sąskaitų likučiuose ar ūkinių operacijų grupėse, nebus laiku pastebėti ar pataisyti apskaitos ir vidaus kontrolės sistemose.²⁷ Tai rizika, kad įmonės vidaus kontrolė neaptiks apskaitoje esančių informacijos iškraipymų ir jų neištaisys. Ši rizika tuo didesnė, kuo blogiau sutvarkyta vidaus kontrolės sistema. Jeigu įmonė turi efektyvią vidaus kontrolės sistemą, egzistuoja tikimybė, kad turtas patikimai apsaugotas nuo neleistino naudojimo, grobstymo ir eikvojimo, o įrašai sąskaitose yra patikimi ir tinkami finansinėms ataskaitoms sudaryti.

²⁶ Daujotaitė D. Finansinis auditas. Vilnius: VVAM, 2006.

²⁷ Lietuvos auditorių rūmai 6-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

Vidaus kontrolės sistema gali būti efektyvi, tačiau nėra tokia tobula, kad būtų galima pastebėti ir ištaisyti visus klaidas. Vidaus kontrolės sistema negali būti absoliučiai efektyvi dėl tam tikrų „įgimtų“ trūkumų, tokių kaip:

- vadovybė siekia, kad kontrolės išlaidos neviršytų galimų klaidų sąlygotų nuostolių;
- daugiausiai dėmesio paprastai skiriama nuolat atliekamoms operacijoms, tuo tarpu neįprastos operacijos dėmesio sulaukia mažiau;
- galimos žmonių, dirbančių vidaus kontrolės sistemoje, klaidos dėl išsiblašymo, neatidumo ar kompetencijos stokos;
- galimos tyčinės klaidos, jei tuo bus suinteresuota vadovybė;
- vidaus kontrolės sistema gali būti pasenusi, kintant veiklai, reikia tobulinti ir kontrolės sistemą.²⁸

Auditorius turi gerai išanalizuoti vidaus kontrolės sistemos aplinką, kad galėtų įvertinti vadovybės požiūrį į kontrolę, informuotumą ir veiksmus įvairiais vidaus kontrolės klausimais. Tirdamas kontrolės aplinką, auditorius gauna informaciją apie kontrolės procedūras ir gali apsispręsti, ar jas naudoti ar ne, ar yra reikalingi papildomi tyrimai.

Kontrolės rizikos įvertinimas – tai įmonės apskaitos ir kontrolės sistemos sugebėjimas užkirsti kelią klaidoms, o jas padarius, efektyviai nustatyti. Gavęs pakankamai žinių apie įmonės apskaitos ir kontrolės sistemą auditorius turi preliminariai įvertinti atitinkamų duomenų finansinėse ataskaitose kontrolės riziką. Preliminarus kontrolės rizikos įvertinimas - tai įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos veiksmingumo, nustatyti ir ištaisyti reikšmingus informacijos iškraipymus, įvertinimas. Kiekvienoje apskaitos ir vidaus kontrolės sistemoje dėl įgimtų apribojimų visada išlieka tam tikra kontrolės rizika.

Auditorius paprastai nustato didelę kontrolės riziką, kai:

- įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos yra neefektyvios;
- įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų efektyvumo įvertinimas buvo neveiksmingas.

Preliminarus finansinės atskaitomybės tvirtinimų kontrolės rizikos įvertinimas turėtų būti aukštas, nebent auditorius:²⁹

- parinktų tokias vidaus kontrolės procedūras, kurios galėtų nustatyti ir ištaisyti reikšmingus informacijos iškraipymus bei užkirsti kelią jiems atsirasti;
- planuotų atlikti kontrolės testus šiam įvertinimui pagrįsti.
- Auditorius darbo dokumentuose turi aprašyti:

²⁸ Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994. P. 116.

²⁹ Lakis V. Audito sistema: raida ir problemos. Vilnius: VU, 2007. P. 93.

- įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų supratimą;
- kontrolės rizikos įvertinimą.

Kai kontrolės rizika nustatoma žemesnė už aukštą, auditorius turi pagrįsti dokumentais tokio sprendimo priežastis. Pateikti dokumentuose informaciją, susijusią su apskaitos ir vidaus kontrolės sistemomis, galima taikant įvairius metodus. Konkretaus metodo pasirinkimas priklauso nuo paties auditoriaus. Įprastos priemonės (taikomos vienos arba derinant su kitomis) yra aprašymai, klausimynai, patikrinimo lapai ir diagramos. Dokumentų forma ir apimtis priklauso nuo įmonės dydžio, sudėtingumo, įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų pobūdžio. Paprastai kuo sudėtingesnės įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos, kuo platesnės audito procedūros, tuo išsamesnė turi būti auditoriaus dokumentacija.

Dažniausiai naudojamas kontrolės procedūrų tyrimo būdas yra testai. Jie naudojami siekiant įsitikinti kontrolės sistemos efektyvumu ir galutinai įvertinti kontrolės rizikos laipsnį. Kontrolės procedūrų efektyvumas yra glaudžiai susijęs su tuo, kaip jos buvo atliekamos ir kas jas atliko. Tam tikras klaidas gali lemti atsakingų darbuotojų pasikeitimas ar žmonių daromos klaidos.

Atlikdamas audito testus, auditorius turi gauti audito įrodymą, pagrindžiantį kiekvieną žemesnį už aukštą kontrolės rizikos įvertinimą. Kuo žemesnis kontrolės rizikos įvertinimas, tuo daugiau įrodymų, turės įgyti auditorius apie tai, kad apskaitos ir vidaus kontrolės sistema yra tinkamai sukurta ir veiksminga. Kontrolės testai gali būti:

- dokumentų, kuriais pagrįstos ūkinės operacijos ir kiti įvykiai, tikrinimas. Suteikia audito įrodymą, kad vidaus kontrolės sistema veikia tinkamai;
- vidaus kontrolės atliekamos apklausos ir peržiūros, kurios nepalieka audito pėdsakų;
- vidaus kontrolės pertikrinimo.

Ne tik testai, bet ir kai kurios, nors ir neplanuotos, apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos analizuojančios operacijos gali pateikti audito įrodymų apie vidaus kontrolės sistemos veikimą ir veiksmingumą, todėl jos atlieka kontrolės testų funkciją. Pavyzdžiui, gilindamasis į apskaitos ir vidaus kontrolės sistemas, susijusias su pinigais, auditorius gali aptikti audito įrodymą apie banko sutikrinimo veiksmingumą atlikdamas apklausą ir peržiūrą.

Kai auditorius nutaria, kad procedūros, skirtos apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų supratimui įgyti, pateikia audito įrodymą ir apie finansinės atskaitomybės tvirtinimų sudarymo tinkamumą ir veiklos veiksmingumą, auditorius gali manyti, kad šis audito įrodymas yra pakankamas, kad pagrįstų žemesnį už aukštą kontrolės rizikos įvertinimą.

Kai gaunamas audito įrodymas apie veiksmingas vidaus kontrolės operacijas, auditorius apsvarsto, kaip jos buvo taikomos, koku nuoseklumu buvo atliekamos per laikotarpį ir kas jas

atliko. Veiksmingos veiklos samprata pripažįsta, kad gali atsirasti kai kurių kontrolės nukrypimų. Jie įmanomi dėl tokių veiksnių:

- pagrindinių darbuotojų kaita;
- dideli ūkinių operacijų sezoniniai svyravimai;
- žmogiškos klaidos.

Kai nustatomi nukrypimai, auditorius atlieka konkrečią, tik šiuos dalykus liečiančią, apklausą, ypač dėl darbuotojų, atliekančių pagrindines kontrolės funkcijas, pasikeitimo. Tada auditorius turi įsitikinti, kad kontrolės testai atskleidė šiuos pasikeitimus ar svyravimus, įvykusius per audituojamą laikotarpį.

Kompiuterinės informacijos sistemoje taikomų ir rankų darbu atliekamų testų tikslai nesiskiria; nors kai kurios audito procedūros gali skirtis. Auditorius, jeigu reikia, gali teikti pirmenybę kompiuterinei audito technologijai. Taikyti šias technologijas, pavyzdžiui, apklausos atrankos procedūras ar audito testų duomenis, gali būti tinkama, kai apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos pateikia nepakankamai įrodymų dokumentų, palyginti su programine kompiuterinės apskaitos sistemos vidaus kontrole.

Remdamasis kontrolės testų rezultatais, auditorius turi įvertinti, kuri vidaus kontrolė sukurta ir veikia taip, kaip tikėtasi, preliminariai įvertinus kontrolės riziką. Įvertinęs nukrypimus, auditorius gali nuspręsti ar nustatytas kontrolės rizikos lygis turi būti peržiūrėtas. Tokiu atveju auditorius turėtų pakeisti suplanuotų finansinės informacijos patikrinimo testų pobūdį, laiką ir apimtį.

Prieš pateikdamas auditoriaus išvadą, pagrįstą finansinės informacijos patikrinimo testais ir kitais audito įrodymais, auditorius turi nuspręsti, kaip tinkamiausiai įvertinti kontrolės riziką. Rizika, kad apskaitos ir vidaus kontrolės sistemose nebus laiku pastebėtos ar ištaisytos yra tuo didesnė, kuo blogiau sutvarkyta vidaus kontrolės sistema. Todėl auditorius turi įvertinti, ar vidaus kontrolės sistema gali apsaugoti nuo klaidų ir padėti laiku ją išaiškinti.

2.3.3. Neaptikimo rizika ir jos vertinimas

Neaptikimo rizika (detection risk) – tai rizika, kad auditorių atliekami finansinės informacijos patikrinimo testai neaptiks sąskaitų likučiuose ar ūkinių operacijų grupėse egzistuojančių informacijos iškraipymų, kurie gali būti reikšmingi patys savaime arba kartu su iškraipymais kitų sąskaitų likučiuose ar ūkinių operacijų grupėse.³⁰ Tai rizika, kad auditorius nenustatys, neatpažins reikšmingų apskaitos sistemos klaidų ir ypač priklausos nuo auditoriaus

³⁰ Lietuvos auditorių rūmai 6-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

kvalifikacijos, patirties, audito darbo efektyvumo. Ji visada egzistuoja, nes auditorius pastoviai nedalyvauja įmonės veikloje, taip pat dėl įgimtų žmogiškųjų savybių. Auditorius nesugebės pareikšti objektyvios nuomonės apie finansines ataskaitas, jei jis bus priklausomas nuo audituojamos įmonės.

Neaptikimo rizikai daugiausiai įtakos turi tokie veiksniai:

- tikimybė neatpažinti specifinių situacijų;
- tikimybė remiantis audito duomenimis ir analitine apžvalga padaryti neteisingas

išvadas;

- netinkamų procedūrų naudojimas svarbioms specifinėms situacijoms;
- tikimybė neatlikti būtino audito darbo dėl laiko stokos ar didelių išlaidų;
- tikimybė nepastebėti klaidos ar apgaulės dėl netinkamo atrankos metodo.³¹

Egzistuoja neaptikimo rizikos priklausomybė nuo auditoriaus įvertintų įgimtos bei kontrolės rizikų. Kai įgimtos ir kontrolės rizikos didelės, tik maža neaptikimo rizika leidžia užtikrinti pakankamai mažą audito riziką. Auditorius turi nuspręsti, ar audito procedūromis įmanoma sumažinti aptikimo riziką iki priimtino lygio. Jei auditorius nusprendžia, kad to padaryti neįmanoma, tai turi atsispindėti auditoriaus išvadoje ir ataskaitoje.

2.3.4. Įgimtos ir kontrolės rizikos ryšys. Bendroji audito rizika

Įgimta ir kontrolės rizika skiriasi nuo neaptikimo rizikos tuo, kad pirmosios dvi egzistuoja nepriklausomai nuo audito atlikimo būdo, o neaptikimo rizika priklauso tik nuo auditoriaus veiksmų. Todėl įgimtą ir kontrolės riziką galima vadinti įmonės rizika, o neaptikimo riziką – auditoriaus rizika.

Dažniausiai įgimta rizika ir kontrolės rizika tarpusavyje yra susijusios. Įmonės vadovybė, siekdama sumažinti įgimtą riziką, tobulina apskaitos ir kontrolės sistemas, taip kartu sumažindama ir kontrolės riziką.

Įgimtos ir kontrolės rizikos lygio nustatymas daro tiesioginę įtaką tolesnei audito eigai, planavimui, jo procedūroms, terminams ir apimčiai, o kartu ir neaptikimo rizikai.

Bendrą audito riziką didina tokie dalykai:

- Kai tie patys asmenys priima operatyvius ir finansinius sprendimus;
- Agresyvus vadovų požiūris į finansines ataskaitas;
- Vadovų ir vyresniojo apskaitos personalo dažna kaita;
- Prasta vadovų reputacija verslo pasaulyje;
- Realus pelningumas yra nepastovus arba mažesnis negu kitur;

³¹ Mackevičius J. Auditas. Teorija, praktika, perspektyvos. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2001. P. 266.

- Kai veiklos rezultatai labai priklauso nuo išorės veiksnių, tokių kaip infliacija, nedarbas, palūkanų normos;
- Greitas situacijos pramonėje pasikeitimas;
- Gamybos krypties pasikeitimas dėl sumažėjusių ankstesnio verslo galimybių;
- Kai yra operacijų, kurių rezultatai gali svyruoti;
- Kai ankstesnių auditų metu buvo išaiškinta nemažai melagysčių;
- Kai anksčiau įmonė nebuvo audituojama arba nėra galimybės gauti žinių iš buvusių auditorių apie audituojamo objekto būklę.³²

2.4. Klaidų ir apgaulių paieška

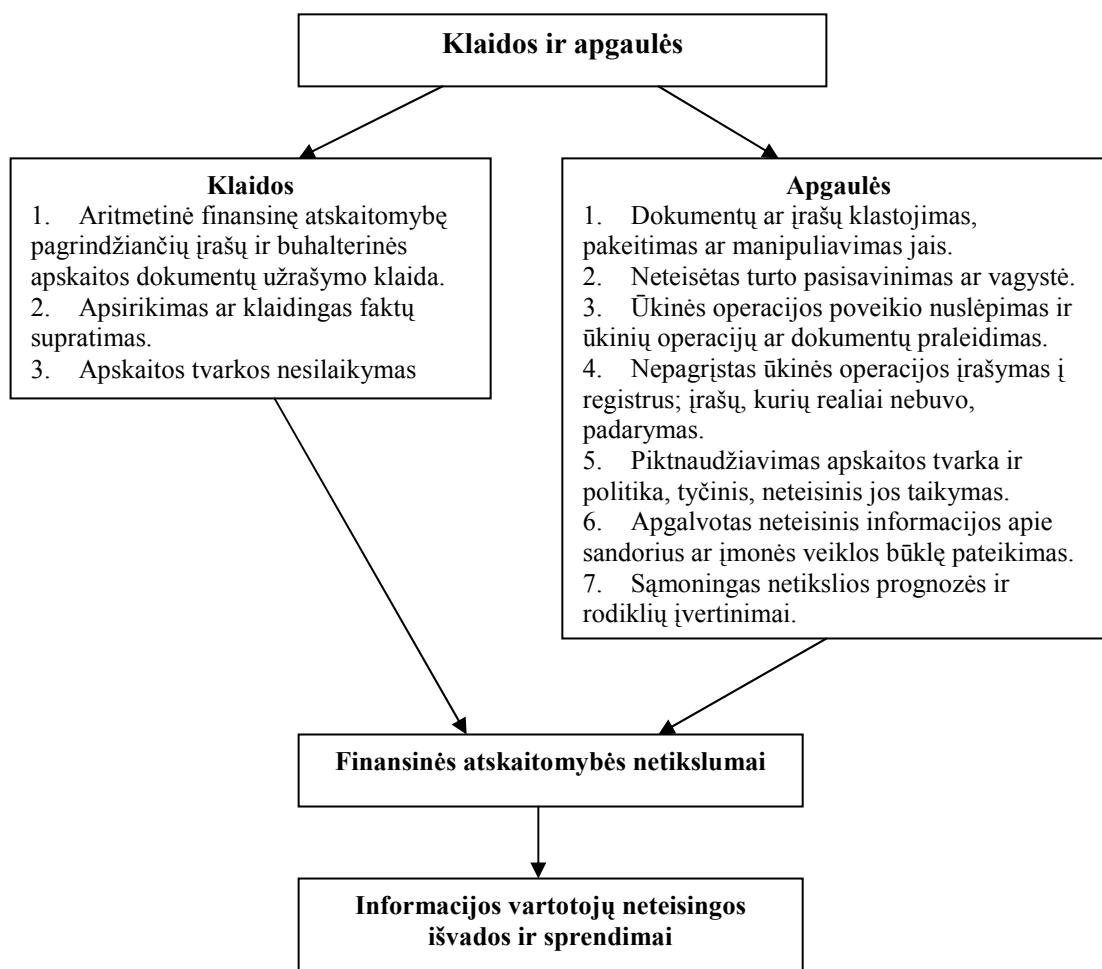
Klaidos ir apgaulės turi didelę reikšmę kiekvienos įmonės finansinei būklei ir veiklos rezultatams. Visos klaidos ir apgaulės mažina finansinių ataskaitų patikimumą, iškraipo įmonės finansinius rezultatus, neparodo tikros būklės.

Sunku tikėtis, kad įmonių vadovai ir buhalteriai patys atskleistų padarytas klaidas, todėl auditoriai nemažai dėmesio skiria apgaulių ir klaidų išaiškinimui, kad pareikšta nuomonė apie audituotą kliento finansinę atskaitomybę būtų teisinga ir auditorius pateisintų visuomenės lūkesčius. Gali pasitaikyti organizavimo trūkumų, interpretavimo klaidų, nesupratimų, klaidų dėl nerūpestingumo, nuovargio ar išsiblaškymo, tačiau lygiai taip pat gali būti slaptų susitarimų, piktnaudžiavimo ar nepaisymo.

Nors ir klaidos, ir apgaulės atveju finansinė atskaitomybė yra netiksli, tačiau klaida yra netyčinis veiksmas, todėl jos pasekmės gali būti traktuojamos švelniau. Tuo tarpu apgaulės yra sąmoningos, tyčinės klaidos, neteisėti veiksmai. Apskritai nustatyti, ar klaidos padarytos sąmoningai yra labai sunku. Išsamiausiai klaidų ir apgaulių terminai nagrinėjami tarptautiniuose ir šalių nacionaliniuose audito standartuose. Juose išvardijam, kokie elementai priskiriami klaidoms ir apgaulėms.

J. Mackevičius ir R. Bartaška remdamiesi tarptautiniais ir nacionaliniais audito standartais apibendrina klaidos ir apgaulės apibrėžimus ir sudėtis. (2 pav.)

³² Lakis V. Audito sistema: raida ir problemos. Vilnius: VU, 2007. P. 272.

2 pav. Klaidų ir apgaulių sudėtis ir jų įtaka finansinėms ataskaitoms³³

Rizika, kad nebus aptiktos reikšmingos klaidos, yra mažesnė nei rizika, kad liks neišaiškinti apgaulės atvejai. Tai suprantama, nes apgaulė gali apimti sudėtingas ir rūpestingai parengtas schemas, kurios ir turi ją paslėpti. Gali būti klastojami dokumentai, nefiksuojamos ūkinės operacijos. Jeigu yra susitarimas tarp kelių grandžių, apgaulę pastebėti dar sunkiau.

11-ame nacionaliniame audito standarte yra pateikiamos šios įvykių ir sąlygų grupės, dėl kurių didėja apgaulės ir klaidų rizika:

- Sąlygos, kai atsižvelgiama į vadovybės sąžiningumą ir kompetenciją;
- Neįprastas įtakos darymas įmonėje ar iš išorės;
- Neįprastos ūkinės operacijos;
- Problemos gauti pakankamą ir tinkamą audito įrodymą;
- Unikalus kompiuterinių informacinių sistemų veiksmas.³⁴

Dar didesnę riziką sukelia apgaulė dėl vadovybės kaltės. Dažnai vadovybės padėtis leidžia klastoti apskaitos įrašus ir teikti parengtą apgaulingą finansinę informaciją. Vadovybė turi

³³ Mackevičius J., Bartaška R. Klaidų ir apgaulių aptikimas, įvertinimas ir prevencija // Pinigų studijos, 2003. P. 39.

³⁴ Lietuvos auditorių rūmai 11-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

galimybių apgaulinėti žinant darbuotojams arba jiems nežinant. Ji gali pavesti darbuotojams arba reikalauti, kad darbuotojai padėtų jai klastoti apskaitos duomenis.

Kai atsiranda aplinkybių, rodančių klaidų ar apgaulių galimybę, auditorius turi apsvarstyti jų poveikį finansinei informacijai ir surinkti kiek galima daugiau informacijos apie susiklosčiusią situaciją ir atliktas operacijas. Tokiu atveju 11-ame nacionaliniame audito standarte nurodyta, kad auditorius privalo atlikti papildomas procedūras, kad galėtų nustatyti: apgaulės ir klaidos tipą, atsitikimo galimybę, tikimybę, kad tam tikra apgaulė ar klaida gali turėti reikšmingos įtakos finansinei atskaitomybei.³⁵

Apibendrinant galima pabrėžti, kad ypač svarbu nagrinėti klaidų ir apgaulių atsiradimo priežastis ir padarinius, jų reikšmę objektyviems valdymo sprendimams priimti, paieškos būdus ir prevencijos priemones.

2.5. Rizikos veiksnių vertinimo modeliai

Auditorius vertindamas audito riziką gali remtis rizikos vertinimo modeliais. Paprastai yra išskiriami matematiniai audito rizikos vertinimo modeliai (klasikinis rizikos modelis, ABREMA modelis) ir nematematiniai modeliai (Beatie V., Fearley S., Brandt R. audito rizikos modelis, rizika paremtas audito modelis, patobulintas audito rizikos vertinimo modelis). Šie modeliai remiasi veiksniais, įtakojančiais bendrą audito riziką, bei jų tarpusavio ryšiais. Kiekvienas iš šių modelių turi savo privalumų ir trūkumų, tačiau reikia pabrėžti, kad universalus modelis audito literatūroje nėra pateiktas.

2.5.1. Klasikinis audito rizikos vertinimo modelis

Klasikinis audito rizikos vertinimo modelis remiasi svarbiausiais rizikos elementais: įgimta, kontrolės ir neaptikimo rizika, kurie sudaro bendrą audito riziką. Matematiškai modelis gali būti išreikštas tokia formule³⁶:

$$AR = IR \times CR \times DR, \quad (1)$$

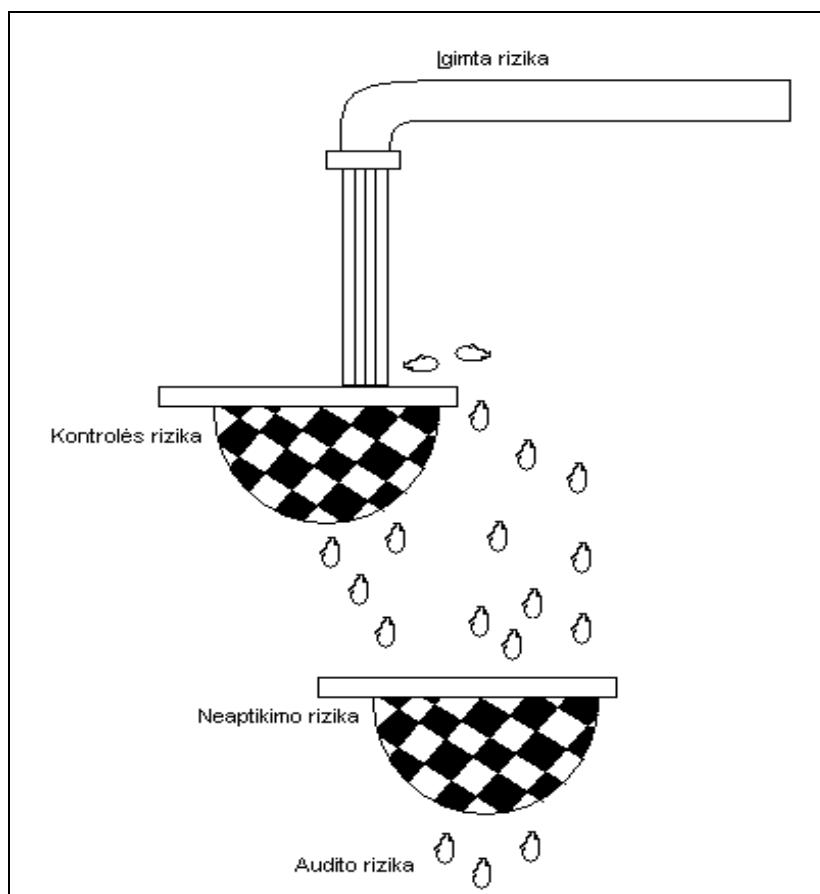
kur AR – audito rizika, IR – įgimta rizika, CR – kontrolės rizika, DR – aptikimo rizika.

Kabašinskas J. ir Toliatienė I. pateikia ne matematinį šio modelio pavidalą, o schemas pavidalu (2 pav.). Įgimtą riziką sudaro visos klaidos, kurios gali pasitaikyti įmonės finansinėje atskaitomybėje. Dalį šių klaidų aptinka kontrolės sistema, tačiau kai kurios klaidos ir apgaulės

³⁵ Lietuvos auditorių rūmai 11-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

³⁶ Jankūnaitė R., Gipienė G., Kanapickienė R. Employment Of Audit Risk Models // *Ekonomika*, 2005. P.2., Kabašinskas J.; Toliatienė I. *Auditas*. Vilnius: Amžius, 1997. P. 76.

apeina kontrolę, dalis jų patenka į kontrolės sistemas, tačiau nėra aptinkamos, arba aptinkamos, bet neištaisomos dėl kontrolės sistemos neefektyvumo. Šios klaidos ir apgaulės sudaro kontrolės riziką. Dalį kontrolės nesusektų klaidų aptinka auditorius, o auditoriaus nesusektos klaidos sudaro neaptikimo riziką. Bendra šių rizikų sąveika sudaro audito riziką.

3 pav. Klasikinis audito rizikos modelis³⁷

Literatūroje išskiriami tokie šio modelio privalumai³⁸:

- padeda suprasti audito riziką ir jos komponentus;
- naudingas planuojant auditą;
- naudingas nustatant testų apimtį.

Pagal šį modelį auditorius turi įvertinti modelio komponentus ir juos veikiančias sąlygas. Jis turi išanalizuoti vadovybės kompetenciją, vidaus kontrolės ypatumus ir tik tada nuspręsti, kokių jam reikia įrodymų, kad galėtų pagrįsti savo nuomonę apie finansinę atskaitomybę. Be to, klasikinis modelis padeda įvertinti audito planą priklausomai nuo auditoriaus klasifikacijos bei įvertinti neaptikimo riziką. Keisdamas audito testus, jų laiką ir

³⁷ Kabašinskas J.; Toliatienė I. Auditas. Vilnius: Amžius, 1997. P. 77.

³⁸ Jankūnaitė R., Gipienė G., Kanapickienė R. Employment Of Audit Risk Models // Ekonomika, 2005. P.2.

apimtis jis gali keisti ir neaptikimo riziką. Šis modelis įrodo visų komponentų svarbą audito planavime.

Klasikinį modelį sunku įgyvendinti praktikoje dėl šių priežasčių:

- neaišku, kaip rizikas apskaičiuoti matematiškai;
- sunku panaudoti įvertinant audito rezultatus;
- neatspindima priklausomybė tarp įgimtos ir kontrolės rizikos;
- ne visos rizikos įeina į klasikinį rizikos vertinimo modelį.

Audito teoretikai bando tobulinti klasikinį rizikos vertinimo modelį, jo komponentus išskaidydami ar pridėdami papildomų kintamųjų. Galima išskirti du praplėstus audito rizikos modelius:

$$1) AR = IR \times CR \times AP \times TD^{39}, \quad (2)$$

$$2) AR = IR \times CR \times DR \times aR^{40}, \quad (3)$$

kur, AP – analitinių procedūrų rizika, TD – savarankiškų testų rizika, aR – atrankos rizika.

Šie modeliai panašūs į klasikinį. Pirmuoju atveju aptikimo rizika yra išskaidyta į dvi dalis: analitinių procedūrų ir savarankiškų testų. Šis praplėstas modelis neišsprendžia klasikinio modelio trūkumų, tačiau pateikia išsamesnį supratimą apie audito rizikos komponentus ir jų svarbą audito rizikos vertinimui. Antruoju atveju į modelį įtraukiamas dar vienas veiksnys atrankos rizika. Atrankos rizika – tai rizika, kad auditoriaus padaryta išvada, pagrįsta atrinktais iš visumos pavyzdžiais skirsis, nuo rizikos, kurią jis padarytų ištyręs panašiu būdu visą visumą.

Taigi galima daryti išvadas, kad 1) kuo mažesnė leistina neaptikimo rizika, tuo patikimesnes analitines procedūras ir savarankiškus testus reikia parinkti, kad būtų pasiekta mažesnė šių komponentų rizika, 2) esant tam tikram neaptikimo rizikos dydžiui, tarp analitinių procedūrų ir savarankiškų testų rizikos egzistuoja atvirkščiai proporcingas ryšys, tai yra didinant analitinių procedūrų apimtį ir patikimumą, galima mažinti savarankiškų procedūrų apimtis.

2.5.2. ABREMA audito rizikos vertinimo procedūros

ABREMA modelis (Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing) sukurtas Australijos mokslininkų, kurie rėmėsi veikla vertindami audito riziką. ABREMA modelis paprastai pateikiamas 1) matematiniu modeliu⁴¹, 2) lentelės išraiška⁴².

Pirmuoju atveju audito rizika skaičiuojama pagal tokį modelį:

³⁹ Kabašinskas J., Toliatienė I. Auditas. Vilnius: Amžius, 1997. P. 76.

⁴⁰ Ten pat. P. 76.

⁴¹ Jankūnaitė R., Gipienė G., Kanapickienė R. Employment Of Audit Risk Models // Ekonomika, 2005. P 2-3.

⁴² ABREMA. Prieiga internete: http://www.abrema.net/abrema/in_dex.html.

$$AR = RMM \times (1 - Pr_{Da}),$$

kur AR – audito rizika, RMM – reikšmingo informacijos iškraipymo rizika neaudituojoje finansinėje atskaitomybėje, Pr – auditoriaus aptikimo tikimybė, o $(1 - Pr_{Da})$ – rizika, kad informacijos iškraipymas nebus aptiktas auditoriaus.

RMM išskyrus į dvi dalis: 1) RMMi – įgimta reikšmingo informacijos iškraipymo rizika, 2) $(1 - Pr_{De})$ – rizika, kad informacijos iškraipymas nebus aptiktas pačios įmonės, ABREMA modelį galima išreikšti tokia formule:

$$AR = RMMi \times (1 - Pr_{De}) \times (1 - Pr_{Da}).$$

Galima teigti, kad ABREMA modelis iš esmės atitinka klasikinio modelio išraišką, juos sudaro tie patys komponentai – įgimta rizika (RMMi), kontrolės rizika $(1 - Pr_{De})$ ir neaptikimo rizika $(1 - Pr_{Da})$. Taigi šis modelis iš esmės turi tuos pačius privalumus ir trūkumus.

2 lentelė. ABREMA audito rizikos modelis⁴³

Auditoriaus veiksmas	Audito etapai				
	Kliento pažinimas	Audito planavimas	Kontrolės tyrimas	Savarankiški testai	Išvados formulavimas
Planavimas	Strateginis planavimas	Taktinis planavimas	Operatyvinis planavimas	Operatyvinis planavimas	Operatyvinis planavimas
Įrodymų rinkimas	Pirminės žinios apie verslą	Išsamios žinios apie verslą	Kontrolės efektyvumo tyrimas	Esminių faktų nepriklausomumas	Galutinės informacijos ir auditoriaus žinių apie verslą nuoseklumas
Įrodymų įvertinimas	$AR^*_1 \sim AR_1$	$DR^*_2 =$ $= AR^*_2 / IR_2 \times CR_2$	$CR_2 \sim CR_3$	$AR^*_4 \sim AR_4$	$AR^*_5 \sim AR_5$
Sprendimo priėmimas	Priimti / atmesti	Audito požiūris	Pasitikėjimas kontrole	Išvados dėl esminių faktų	Audito nuomonė

ABREMA modelio skirtumai nuo klasikinio išryškėja nagrinėjant lentelės pavidalo modelio išraišką (2 lentelė). ABREMA modelis sujungia audito objekto, informacijos iškraipymo ir audito stadijų sąvokas su pažintinio sprendimų priėmimo ir audito rizikos sąvokomis. Modelyje išskiriamos penkios pagrindinės audito stadijos¹.

⁴³ ABREMA. Prieiga internete: http://www.abrema.net/abrema/in_dex.html.

- Kliento pažinimo stadija – priimamas sprendimas priimti ar atsisakyti galimo kliento. Auditorius įvertina esamą ar galimą ateityje klientą daugiausiai remdamasis pirminėmis žiniomis apie kliento verslą, kadangi auditorius dažniausiai neturi pilnų žinių apie perspektyvaus kliento personalą ar sąskaitų įrašus, kad susidarytų pilną nuomonę. Pirmiausia, auditorius įvertina pasiekiamą audito riziką AR_1 kiekvienam reikšmingam finansinės atskaitomybės pareiškimui, daugiausia remdamasis kliento vadybos kompetencija, sąžiningumu ir kitokiais veiksniais. Tuomet įvertinamas priimtinas audito rizikos lygis AR^*_1 . Galiausiai, auditorius palygina pasiekiamą ir priimtina audito riziką. Jei bent vienam reikšmingam finansinės atskaitomybės pareiškimui priimtinas rizikos lygis yra nepasiekiamas ($AR_1 > AR^*_1$), tuomet klientas yra atmetamas, priešingu atveju klientas priimamas.

- Audito planavimo stadija – priimamas sprendimas dėl tinkamo audito požiūrio. Šioje stadijoje remiamasi išsamia informacija apie kliento verslą bei identifikuojama auditorių komandos kompetencija ir galimybės. Auditorius naudoja tokius metodus kaip analitinės procedūros, klausimų anketos, kliento personalo apklausa, tikrinami kliento veiksmai ir operacijos. Tuomet auditorius nustato įgimtą ir kontrolės riziką kiekvienos reikšmingos sąskaitos likučiui, bei priimtina neaptikimo rizikos lygį ($DR^*_2 = AR^*_2 / IR_2 \times CR_2$) kiekvienos reikšmingos sąskaitos likučiui. Suprantama pasiekiamos rizikos laipsnis (AR_2) negali būti didesnis nei priimtinos rizikos lygis (AR^*_2). Šie veiksmai auditoriui leidžia suformuluoti audito požiūrį kiekvienam pareiškimui, tokiu būdu parengiant taktinį audito planą, leidžiantį atlikti efektyvų ir racionalų auditą.

- Kontrolės tyrimo stadija – priimamas sprendimas, koks pasitikėjimo informacinių sistemų kontrole lygis yra priimtinas. Auditorius šiame etape įvertina kontrolės riziką CR_3 rinkdamas įrodymus apie kontrolės sistemos operatyvinį efektyvumą. Surinkta informacija gali tiek patvirtinti, tiek nepatvirtinti auditoriaus atliktą pirminį CR_2 įvertinimą, daugiausia besiremiantį kontrolės struktūros įvertinimu. Jeigu tam tikros sąskaitos likučio kontrolė yra pervertinta ($CR_3 > CR_2$), auditorius privalo keisti audito procedūrų laiką, vietą ir apimtį. Kitu atveju auditorius pasitiki nustatyto kontrolės patikimumu, ir jokie procedūrų keitimai neturi būti atliekami.

- Savarankiškų testų stadija – priimamas sprendimas, koks reikšmingo iškraipymo lygis kliento sąskaitų įrašuose. Auditorius iš naujo įvertina audito riziką AR_4 , remdamasis iš naujo įvertinta įgimta, kontrolės ir neaptikimo rizika (IR_4, CR_4, DR_4). Priimtinos audito rizikos lygis AR^*_4 taip pat yra įvertinamas iš naujo. Jei pasiekiamas audito rizikos lygis yra mažesnis nei priimtinas ($AR_4 < AR^*_4$), auditorius priima sprendimą, kad sąskaitos likutis nėra

reikšmingai iškraipytas. Susiklosčius priešingai situacijai auditorius nusprendžia, kad sąskaitos likutis yra reikšmingai iškraipytas.

- Nuomonės formulavimo stadija – suformuluojama auditoriaus nuomonė apie finansinės atskaitomybės iškraipymą. Ši stadija panaši į ketvirtąją. Auditorius, apsvarstęs surinktą informaciją apie sąskaitų likučių iškraipymo reikšmingumą, finansinės atskaitomybės sudarymo klaidas ir finansinės atskaitomybės turinį, dar kartą įvertina pasiekiamą audito riziką AR_5 ir palygina su perskaičiuotu priimtinos audito rizikos lygiu AR^*_5 . Jei pasiekiamas rizikos lygis mažesnis už priimtina ($AR_5 < AR^*_5$), auditorius paskelbia savo nuomonę ir ataskaitą, priešingu atveju auditorius atsisako pareikšti nuomonę.

Taigi galima daryti išvadą, kad ABREMA modelis remiasi klasikinio modelio principais, tačiau rizikos vertinimą išskaido į atskiras audito stadijas nuo susipažinimo su klientu iki nuomonės priėmimo. Taigi šis modelis turi tuos pačius trūkumus kaip ir klasikinis. Audito teorijoje teigiama, kad auditas yra nesibaigiančio informacijos srauto procesas: surinkus informaciją, nusprendžiama veikti ar neveikti, surinkus papildomos informacijos vėl priimamas sprendimas ir t.t. Tačiau tikrovėje auditoriai paprastai surenka visus įrodymus ir tada juos įvertina. Dar vienas ABREMA trūkumas susijęs su praktiniu audito stadijų pritaikymu. Pagal ABREMA modelį kontrolės tyrimai atliekami prieš atliekant savarankiškus testus, tačiau praktikoje kontrolės efektyvumas tikrinamas ir savarankiški testai atliekami kartu.

2.5.3. Nematematiniai audito rizikos vertinimo modeliai

Beatie V., Fearley S., Brandt R. audito rizikos modelis. Šio modelio autoriai įtraukia penkias papildomas rizikas⁴⁴ (4 pav.):

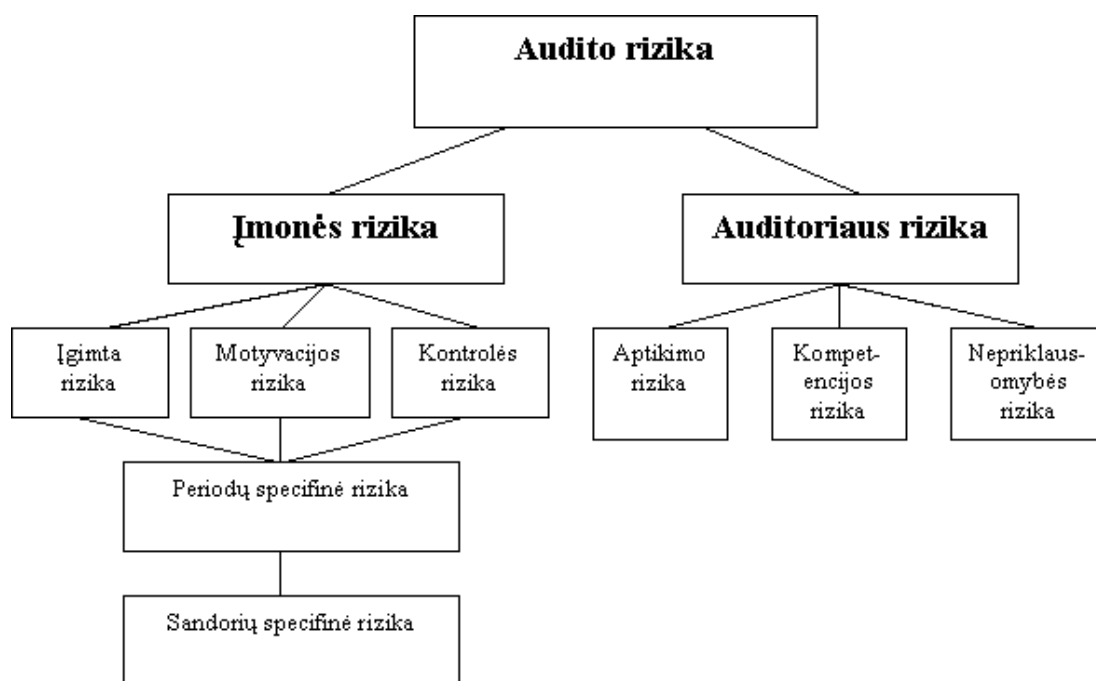
- kompetencijos rizika;
- nepriklausomybės rizika;
- motyvacijos rizika;
- kontrolės rizika;
- periodų ir sandorių specifinė rizika.

Kompetencijos ir nepriklausomybės rizika yra auditoriaus rizika. Pasak modelio autorių auditorius gali būti nekompetentingas, nesilaikyti priimtų audito standartų, jis gali nesugebėti atpažinti audito metu atsiradusių problemų – tai kompetencijos rizika. Be to, auditorius radęs netikslumus ir iškraipymus gali jų neištaisyti ir nepranešti atitinkamos išvados. Audito įmonei gali trūkti nepriklausomybės nuo kliento – tai yra nepriklausomybės rizika.

⁴⁴ Jankūnaitė R.; Kanapickienė R. Audito rizikos modelių naudojimo galimybių praktinėje veikloje // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje, 2004. P. 92.

Motyvacijos, specifinių periodų ir specifinių sandorių rizikos yra įmonės rizikos. Teigiama, kad pati įmonė gali bandyti suklaidinti auditorių, pavyzdžiui, kad nebūtų atskleistos tam tikros apgaulės. Tokiu būdu susidaro motyvacijos rizika.

Šio modelio privalumas yra tas, kad modelis pripažįsta audito rizikų visumą. Jis neapsiriboja tik įgimtos, kontrolės ir neaptikimo rizikos įvertinimu, bet įtraukia auditoriaus sprendimus bei vadovybės motyvaciją. Auditorius turi žinoti, kad rizika egzistuoja ne tik dėl jo veiksmų, audito įmonės ypatybių, bet ir nuo audituojamos įmonės. Tačiau Beatie V., Fearley S., Brandt R. rizikos modelis kritikuojamas dėl to, kad autoriai nepateikia matematinės modelio išraiškos, todėl sunku spręsti apie šių veiksnių įtaką bendrai audito rizikai ir šių veiksnių bendrus ryšius. Motyvacijos ir specifinių periodų ir sandorių rizikos išskyrimas lemia šio modelio sudėtingumą. Motyvacija turi būti nagrinėjama kartu su įgimta rizika ir kontrolės rizika, kadangi jos yra priklausomos viena nuo kitos. Vykdamas neįprastus sandorius ar atliekant operacijas neįprastais periodais, įgimta ir kontrolės rizika padidėja.

4 pav. Beatie V., Fearley S., Brandt R. audito rizikos modelis⁴⁵

Rizika paremtas audito modelis dėmesį sutelkia ne tik audito rizikai, bet ir kliento verslo rizikai, tai yra rizikai, kuri gali daryti įtaką įmonės pelningumui ir išlikimui. Tradicinio audito požiūriu auditoriai priima sprendimus atsižvelgdami į reikšmingumo koncepciją, tačiau įmonės vidinė kontrolė nepakankamai įvertinama. Taip atsitinka dėl to, kad visas dėmesys sutelkiamas į finansinių duomenų tikrinimą siekiant audito efektyvumo. M. Davies siūlo auditą

⁴⁵ Jankūnaitė R., Kanapickienė R. Audito rizikos modelių naudojimo galimybės praktinėje veikloje // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje, 2004. P. 92.

atlikti ne „iš apačios į viršų“, o iš viršaus į apačią“, tai yra pirmiausia identifikavus tas rizikos vietas, kurios gali sąlygoti finansinę atskaitomybę. T. E. Bayer nuomone, audito metu turi būti atsakyta į tokius klausimus: 1) kaip veikia įmonė – klientas, 2) kokie kliento konkurenciniai pranašumai, trumpalaikiai, ilgalaikiai tikslai, 3) su kokiomis ilgalaikėmis trumpalaikėmis rizikomis klientas susiduria, 4) kaip įmonės vadovybė kreipia dėmesį į veiklos trūkumus, garantuoja finansinės informacijos tikslumą.⁴⁶

Analizuojant labai svarbu nustatyti pačias svarbiausias rizikos rūšis, kurios labiausiai lemia įmonės veiklos rezultatus. Analizės metu būtina nustatyti ir išsiaiškinti:

1. ar vadovybė žino rizikingiausias veiklos sritis;
2. ar vadovybė gali ir sugeba kontroliuoti šias rizikos sritis;
3. kokia konkrečių rizikos rūšių įtaka svarbiausiems įmonės verslo procesams ir informacijos srautams;
4. kokie galimi rizikos padariniai, kiek jie reikšmingi dabartinei ir būsimai įmonės veiklai;
5. kiek tikėtina, kad įmonės veikla pakryps neigiama linkme, kokia verslo išlikimo galimybė.

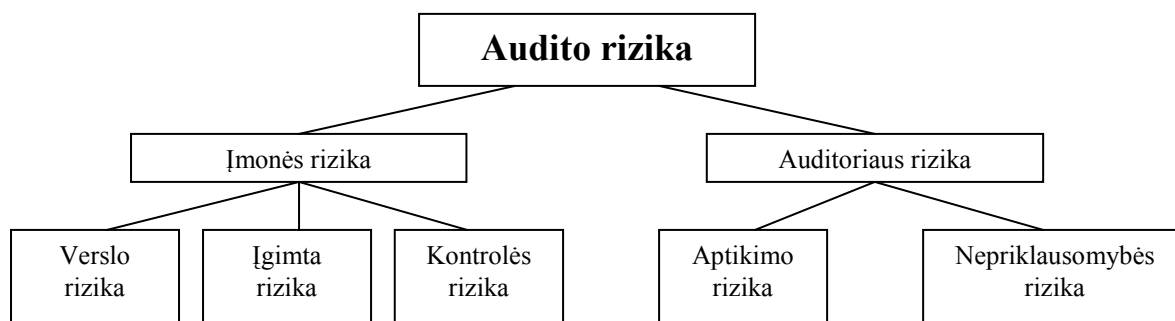
Rizika paremtas audito modelis identifikuoja įmonės kontrolės trūkumus, o kliento vadovybė yra priversta tuos trūkumus spręsti, šio funkcijos klasikinis audito požiūris neatlieka. Šio modelio *privalumai* yra šie:

- *efektyvumas* – kreipiant dėmesį į audito procedūras didelės rizikos sritis, auditorius praleidžia daugiau laiko darydamas išvadas, kurios yra svarbios įmonei ir finansinei atskaitomybei;
- *produktyvumas* – auditorius sugaišta mažiau laiko žemos rizikos srityse;
- *vertė* – auditorius gali suteikti daug vertingesnės informacijos verslo operacijoms, pažindamas verslą visuose lygiuose, kuri vertinga bei reikalinga audituojamos įmonės vadovybei.

R. Jankūnaitė ir R. Kanapickienė siūlo **patobulintą rizikos modelį**. Jis iš esmės atitinka Beatie V., Fearley S., Brandt R. audito rizikos modelį, tik vertinami kiek kitokie rizikos veiksniai. Prie įprasto įgimtos ir kontrolės rizikos išskyrimo (įmonės rizikos) pridedama verslo rizika, o prie neaptikimo (auditoriaus) rizikos pridedama nepriklausomybės rizika. Toks rizikos vertinimo modelis pavaizduotas 5 paveiksle. Šį modelį siūloma sujungti su ABREMA siūlomo modelio principu. Tokiu atveju audito rizika būtų vertinama skirtingose audito proceso stadijose

⁴⁶ Jankūnaitė R., Kanapickienė R. Audito rizikos modelių naudojimo galimybės praktinėje veikloje // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje, 2004. P. 92.

ir skirtinguose pasireiškimo lygmenyse. Kiekvienoje audito stadijoje ir pasireiškimo lygmenyje auditorius turi vertinti priimtina ir pasiekiamą audito rizikos lygį. Jei auditorius negali pasiekti priimtino rizikos lygio, jis turi atsisakyti audito arba atlikti papildomą procedūrų skaičių.

5 pav. Patobulintas audito rizikos modelis⁴⁷

2.6. Audito rizikos vertinimo procedūros ir testai

Vertindamas audito riziką auditorius turi rasti pakankamai įrodymų, kad galėtų pagrįsti savo nuomonę. Todėl jis privalo atlikti tinkamus testus ir procedūras. *Procedūros* – tai veiksmai, auditoriaus naudojami gauti įrodymų ir padaryti objektyvias išvadas. *Testai* – tai audito procedūros, suklasifikuotos pagal jų naudojimo tikslus⁴⁸. Audito testą gali sudaryti kelios procedūros, o bet kuri procedūra gali būti naudojama keliuose testuose.

Remiantis 19-uju nacionaliniu audito standartu, audito testus galima skirstyti į dvi sritis:

- kontrolės testai;
- finansinės informacijos patikrinimo testai.⁴⁹

Kontrolės testai leidžia gauti audito įrodymų apie apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų tinkamumą ir veiksmingumą. Kontrolės testai yra būtini, kai atliekamas rizikos vertinimas apima ir kontrolės procedūrų veikimo efektyvumo vertinimą. Norėdamas pagrįsti įvertintą rizikos laipsnį, auditorius turi testuoti kontrolės procedūras⁵⁰. Auditorius testuodamas kontrolės procedūras, turi rasti kontrolės įvykdymo ir nukrypimų nuo numatytos veiklos požymius, bei nustatyti tų požymių buvimo ar nebuvimo faktą.

⁴⁷ Jankūnaitė R., Kanapickienė R. Audito rizikos modelių naudojimo galimybės praktinėje veikloje // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje, 2004. P. 92.

⁴⁸ Kanapickienė R., Gipienė G., Jefimovas B. Apgaulių ir klaidų rizikos vertinimas audito metu // Ekonomika, 2004. P. 7

⁴⁹ Lietuvos auditorių rūmai 19-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

⁵⁰ Lietuvos auditorių rūmai 8-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

Literatūroje išskiriami sutampančios kontrolės testai ir papildomi kontrolės testai. Auditorius gali atlikti sutampančius kontrolės testus kartu aiškindamasis kontrolės sistemos struktūrą ir procedūras. Sutampančios kontrolės testai daugiausiai koncentruojasi į kontrolės aplinką ir apskaitos sistemą, o ne į specifines kontrolės procedūras. Tokių testų pavyzdžiai gali būti: apklausa dėl biudžeto panaudojimo, mėnesinio biudžeto ir faktinių išlaidų palyginimas, planinių ir faktinių išlaidų neatitikimo ataskaitų analizė. Be to, auditorius gali surinkti įrodymus dėl pareigų paskirstymo.

Surinkęs įrodymus sutampančių kontrolės testų būdu, auditorius turi nuspręsti, ar tikslinga atlikti papildomus kontrolės testus. Savaimė aišku, toks sprendimas netūrėtų būti priimtas neperpratus kontrolės struktūros. Dažniausiai nėra naudinga atlikti papildomus kontrolės testus, nebent auditorius mano, kad tai padės pagrįsti žemą kontrolės riziką specifiniams pareiškimams ar sąskaitų likučiams. Auditoriams tai dažniausiai leidžia reikšmingai sumažinti reikalingą patikimumo laipsnį savarankiškiems testams.

Galima daryti išvadą, kad auditorius, norėdamas nustatyti žemą kontrolės riziką, negali apsiriboti sutampančiais kontrolės testais. Jis turi atlikti papildomus testus ir surinkti daugiau įrodymų.

Tuo tarpu finansinės informacijos patikrinimo testai yra skirti pateikti audito įrodymus apie reikšmingus finansinės atskaitomybės iškraipymus. Šie testai skirstomi į tris grupes⁵¹:

- ūkinių operacijų testai, kurie susiję su kai kurių operacijų tikrinimu;
- sąskaitų likučių testai, kurie naudojami Didžiosios knygos sąskaitoms detalizuoti;
- analitiniai testai – finansinės informacijos tikrinimo testai, nustatantys įmonės veiklos rodiklių dinamiką ir struktūrą, jų kaitos priežastis, veiksnius ir tendencijas.

Finansinės informacijos tikrinimo testais tiriamos sumos. Auditorius atlikdamas šiuos testus taiko audito atranką, tai yra tiria tik dalį visumos objektų. 19-ame nacionaliniame audito standarte išskiriami šie objektų atrinkimo būdai:

- visų objektų išrinkimas (100 proc. tyrimas);
- pavienių (specifinių) objektų išrinkimas;
- audito atranka.⁵²

Auditorius turi nuspręsti kokią atranką naudoti atsižvelgdamas į aplinkybes. 100 proc. tyrimas dažniau naudojamas finansinės informacijos patikrinimo testams ir visiškai neįmanomas kontrolės testuose. Toks būdas gali būti taikomas tokiu atveju kai yra nedaug didelės vertės objektų. Auditorius gali išrinkti pavienius objektus remdamasis žiniomis apie kliento verslą,

⁵¹ Kanapickienė R., Gipienė G., Jefimovas B. Apgaulių ir klaidų rizikos vertinimas audito metu // *Ekonomika*, 2004. P. 7

⁵² Lietuvos auditorių rūmai 19-asis nacionalinis audito standartas, 2006. Prieiga internete: <http://www.lar.lt/FrmAuditoStandartai.htm>

preliminariu vidaus kontrolės įvertinimu, testuojamos visumos savybėmis. Tai yra efektyvus audito įrodymų rinkimo būdas, tačiau rezultatai negali būti projektuojami visai visumai. Audito atranka gali būti atliekama naudojant tiek statistinius, tiek nestatistinius metodus.

Vertinant audito riziką didelę reikšmę turi rizikos vertinimo anketos. Jose paprastai pateikiami klausimai ir jų atsakymai, kurie vertinami balais. Toliatienė ir Kabašinskas pateikia bendrosios ir specifinės rizikos vertinimo anketas.⁵³

Bendrosios rizikos vertinimo anketoje analizuojamos keturios sritys; 1) išorinis susidomėjimas sąskaitomis, 2) verslo vadyba, 3) apskaita, 4) verslo aplinka. Kiekvienas rizikos veiksnys įvertinamas mažu, vidutiniu ir dideliu rizikos laipsniu. Tuomet rezultatai sumuojami, tai yra iš pradžių išskiriamos rizikingos sritys. Tuomet auditorius, naudodamasis šia informacija, įvertina bendrąją kliento riziką.

Specifinės rizikos įvertinimas skiriasi nuo ankstesnės anketos tuo, kad įvertinama rizika ne visai finansinei atskaitomybei, o atskiriems jos straipsniams. Kiekvienam straipsniui nustatomas rizikos laipsnis, rizikos pobūdis (iš kur ji kyla) ir atsakoma į klausimą, ar reikalinga standartinė audito programa. Galiausiai auditorius pateikia išvadą, ar suplanuota audito programa tinka patikimiems rezultatams gauti.

⁵³ Kabašinskas J.; Toliatienė I. Auditas. Vilnius: Amžius, 1997. P. 80, 81, 84, 85.

3. VIDAUS AUDITAS KAIP PRIDĖTINĖS VERTĖS ŠALTINIS

Dabar vidaus auditas nagrinėja ne tik finansinę veiklą, bet ir vertina įmonės veiklos efektyvumą, informacines sistemas, ar vykdoma veikla atitinka nustatytus tikslus, procesus ir procedūras ir ar taikomos procedūros ir vykstantys procesai užtikrina veiklos efektyvumą. Šiuolaikiniame pasaulyje vadovams labai svarbu yra numatyto veiklos riziką ir galimus šios veiklos efektus ir pavojus. Iš vidaus auditoriaus laukiama konsultacijų, pagrįstų jo atliktos kontrolės, analizės rezultatais ir vertinimais.

Vadovai pradeda reikalauti iš vidaus auditorių informacijos, naudingos kuriant pridėtinę vertę. Auditoriai gauna visą informaciją apie numatomas permainas ir planus, nagrinėja projektus bei programas ir pateikia vertinimus dar būsimos veiklos. Taip auditoriai prisideda prie rizikos sumažinimo. Iš vidaus auditorių jau tikimasi ne tik pasiūlymų dėl papildomų kontrolės priemonių įdiegimo, bet ir, esant reikalui, rekomendacijų dėl tam tikrų kontrolės priemonių panaikinimo, jei nustatoma, jog jų visuma nėra adekvati prisiimtų rizikų visumai.

Vidaus auditoriui labai svarbūs yra kontaktai su aukščiausio lygio vadovais. Jie yra reikalingi siekiant išsiaiškinti rizikingas įmonei veiklos sritis, norint suprasti vadovų lūkesčius bei pagrindinius trikdžius įmonės tikslams pasiekti. Rinkdami duomenis, padedančius suprasti ir įvertinti riziką, vidaus auditoriai analizuoja visos organizacijos veiklą, todėl gali pamatyti, kaip ją pagerinti ir sukurti didesnę pridėtinę vertę. Vidaus auditas jau tampa vienu iš svarbiausių ir įtakingiausių įmonių elementų, kuriuo naudojasi vadovybė, norėdama didinti sukuriama pridėtinę vertę.

3 lentelė: Skirtingi požiūriai į vidaus auditą

Tradicinis požiūris į vidaus auditą⁵⁴	Vidaus auditas kaip kuriantis pridėtinę vertę
<ul style="list-style-type: none">▪ Į auditorių žiūrima kaip į priekabų ir nubausti siekiantį prižiūrėtoją;▪ Paklusnumu ir nuolankumu paremtas vertinimas;▪ Manoma, kad auditoriai kreipia dėmesį tik į finansinius klausimus;▪ Audito tarnyba dažnai vertinama kaip būdas anksčiau išeiti į pensiją;▪ Dažnai audito tarnyboje dirba nekvalifikuoti specialistai.	<ul style="list-style-type: none">▪ Į auditą žiūrima kaip į pridėtinės vertės šaltinį;▪ Kaip į konsultantą kontrolės klausimais;▪ Auditas orientuotas į visos veiklos vertinimą;▪ Personalą sudaro kvalifikuoti auditoriai ir verslininkai;

Atliekamo audito kokybė priklauso ir nuo paties auditoriaus. Visų pirma auditorius turi būti nepriklausomas – tai yra vienas iš būtinausių bruožų norint profesionaliai atlikti savo

⁵⁴ Internal Audit and Operational risk - The Overlap. Prieiga internete: <http://www.riskaudit.co.uk/home/articles/intaud002.aspx>

pareigas. Nepriklausomumas šiuo atveju reiškia, kad žmogus, kuris atlieka auditą, turi būti objektyvus ir, atlikus visas audito procedūras, pateikti objektyvias išvadas. Ne tik niekas negali daryti įtakos, kuri galėtų turėti reikšmės būsimoms audito išvadoms, bet ir pats auditorius negali užsiimti veikla, kuri galėtų nulemti interesų konfliktą ir subjektyvių išvadų pareiškimą.

Kuomet vidaus auditorius vertina vidaus kontrolės sistemą, jis, žinoma, stengiasi aptikti visus galimus trūkumus. Tačiau efektyvus audito atlikimas nereiškia tik kaip galima didesnio trūkumų skaičiaus nustatymo ir jų paminėjimo ataskaitoje. Auditas efektyvus tik tada, kai auditoriui pavyksta įtikinti audituojamuosius, kad šiuos trūkumus reikia pašalinti ir taip padaryti pokyčius. Paprastai yra ganėtinai nesunku surasti įvairaus masto trūkumų. Sunkumai prasideda tuomet, kai reikia įtikinti audituojamuosius, kad audito metu nustatyti faktai yra svarbūs ir būtina imtis priemonių padėčiai ištaisyti.

4. BANKO VIDAUS AUDITAS

Ypatingas valstybės požiūris į finansų ir bankų sektorių, parodo bankų veiklos svarbą. Bankai yra finansų įstaigos, parodančios visos šalies ekonomikos likvidumą. Bankų specifika susijusi su tam tikrų paslaugų teikimu ir turi tam tikrų išorinių rizikos lygio apribojimų.

Banko veikla yra veikiama rizikos. Rizikos lygis didėja, jei: problemų atsiranda staiga ir neplanuotai; esant palankiai ekonominei situacijai rizika plačiau išplinta; nustatyti nauji tikslai, neatitinkantys ankstesnės praktikos; aukščiausio lygio vadovai ne visada turi kompetencijos priimti sprendimus; banko veiklą reglamentuojančių dokumentų trūkumai trukdo pasirinkti optimalius sprendimo metodus.⁵⁵

1995 m. Lietuvos banko valdyba patvirtino Komercinių bankų vidaus audito tarnybos veiklos tvarką ir įpareigojo komercinius bankus įkurti vidaus audito tarnybas. Šie metai yra laikomi vidaus audito kūrimosi Lietuvoje pradžia. Minėtoje tvarkos nuostatuose suformuluoti banko vidaus audito tikslai, apibrėžtos vidaus audito tarnybos pagrindinės funkcijos, vidaus auditorių teisės ir pareigos. Vidaus auditui buvo išskelti tokie tikslai:

- Vertinti, ar banko finansinė atskaitomybė parodo tikrąją būklę, ar ši atskaitomybė parengta pagal galiojančius buhalterinės apskaitos teisės aktus;
- Tikrinti ir vertinti, kaip veikia vidaus kontrolės sistema;
- Nustatyti, ar veiksminga banko veikla, ar pagrįsta jo pasirinkta veiklos politika, ar pakankamai gerai įgyvendinamos jo numatytos priemonės;
- Teikti banko valdybai analizę, įvertinimus ir rekomendacijas banko valdymo ir vidaus kontrolės klausimais siekiant sukurti tokią vidaus kontrolės sistemą, kuri leistų tinkamai ir veiksmingai dirbti.⁵⁶

2000 m. šie nuostatai buvo pakeisti išsamesniais banko vidaus audito organizavimo nuostatais, kurie nustatė minimalius reikalavimus banko vidaus auditui. Juose gerokai plačiau ir konkrečiau aptartas vidaus bankuose organizavimas ir atlikimas.

2004 m. atsižvelgus į Bazelio bankų priežiūros komiteto rekomendacijas, visuotinai priimtus vidaus audito standartus, Lietuvos banko valdybos patvirtintas Bendrasis banko vidaus kontrolės organizavimo nuostatas, kitus Lietuvos Respublikos teisės aktus ir kitų šalių praktiką Lietuvos banko valdyba patvirtino Banko vidaus audito organizavimo bendrųjų nuostatų naująją redakciją.⁵⁷ Šiame dokumente jau numatyta, kad vidaus audito tarnyba ne tik vertina, kaip veikia

⁵⁵ Ševčenko G., Ustinovičius L., Balcevič R. Rizikos klasifikacija kaip esminis banko rizikos valdymo įrankis // Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas, 2004. P. 47 – 48.

⁵⁶ Lietuvos Banko valdybos nutarimas „Dėl komercinių bankų vidaus audito tarnybos veiklos tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1995.

⁵⁷ Lietuvos Banko valdybos nutarimas „Dėl banko vidaus audito organizavimo bendrųjų nuostatų“ // Valstybės žinios, 2004.

vidaus kontrolės sistema, ar efektyvi viso banko veikla, bet ir prisideda prie efektyvumo didinimo konsultuodama ir skatindama imtis tam tikrų veiksmų.

„Vidaus audito tikslas – nepriklausomai ir objektyviai tikrinant ir konsultuojant veiklą, sistemingai ir visapusiškai vertinant ir skatinant gerinti banko rizikos valdymą, vidaus kontrolės procesų veiksmingumą, taip padedant bankui įgyvendinti keliamus tikslus ir siekiant užtikrinti, kad mažiausiomis sąnaudomis būtų pasiekti vidaus kontrolės tikslai ir veiksmingai įgyvendinamos vidaus kontrolės funkcijos, numatytos Lietuvos banko valdybos patvirtintose Bendrosiose banko vidaus kontrolės organizavimo nuostatose.“⁵⁸

Pastarųjų metų įvykiai pasaulinėje ekonomikoje skatina sustiprinti dėmesį bankų rizikos valdymui bei vidaus kontrolės sistemos organizavimui. Reaguodama į minėtus įvykius Lietuvos banko valdyba šių metų rugsėjo 25 dieną patvirtino Vidaus kontrolės ir rizikos vertinimo (valdymo) organizavimo nuostatas. Šiuo dokumentu kredito įstaigos įpareigotos iš naujo įvertinti rizikos valdymo procesus, peržiūrėti taikomus limitus ir kitus veiklos aspektus. Dokumente nurodyti pagrindiniai principai, kuriais turi vadovautis kredito įstaigos, siekdamos užtikrinti, kad vidaus kontrolės sistema ir rizikos vertinimas (valdymas) veiktų efektyviai ir užtikrintų saugią bei stabilią veiklą.

Esminis dėmesys skirtas kredito rizikos valdymui. Kredito rizika yra reikšmingiausia rizika, su kuria susiduria šalies bankinis sektorius. Dokumente reglamentuoti kredito rizikos vertinimo, jos koncentracijos mažinimo aspektai, kokybinės ir kiekybinės informacijos apie skolininkus kaupimo principai.

Taip pat nurodytos atsiskaitymų ir likvidumo rizikos valdymo nuostatos. Šių rizikų reikšmingumą bankas turi įvertinti vidaus kapitalo pakankamumo vertinimo proceso metu ir, jeigu reikia, skirti reikalingą kapitalą jų padengimui. Iki šiol šių rizikų valdymas nebuvo pakankamai reglamentuotas. Į dokumentą perkeltos ir papildytos operacinės rizikos valdymo nuostatos. Nustatyta, kad operacinės rizikos valdymas turi būti susijęs su visomis reikšmingomis banko veiklos sritimis, taip pat banko veiklą papildančių paslaugų pirkimu ir kitais aspektais.

Nuostatų taikymui bankams suteiktas pasirošiamasis laikotarpis bei užtikrinamas proporcingumo principas, tai yra bankai turėtų taikyti Nuostatas atsižvelgiant į savo veiklos apimtį ir reikšmingumą, suderinant su vidaus kapitalo pakankamumo vertinimo procesu. Šis Lietuvos banko valdybos nutarimas įsigalios 2009 m. balandžio 1 dienos.

⁵⁸ Lietuvos Banko valdybos nutarimas „Dėl banko vidaus audito organizavimo bendrųjų nuostatų“ // Valstybės žinios, 2004.

4.1. Vidaus audito procedūra banke X

Banke X trejiems metams (2007-2009) yra patvirtinta vidaus audito politika, kurios tikslas nustatyti vidaus audito veiklos kryptis, apibrėžti vadovybės požiūrį į vidaus kontrolę, audito vietą ir reikšmę, bei darbuotojų atsakomybę.

Pagrindinės vidaus audito skyriaus veiklos kryptys yra nurodytos strateginės veiklos plane. Atsižvelgdamas į jas Vidaus audito skyrius audito metu turi:⁵⁹

- Patikrinti, ar atsakingi Banko struktūriniai padaliniai laikosi Banko valdybos patvirtintų rizikų valdymo politikų bei procedūrų;
- Sistemingai ir visapusiškai vertinti ir skatinti gerinti organizacijos rizikos valdymo, kontrolės ir priežiūros procesų veiksmingumą ir taip padėti įgyvendinti Bankui keliamus tikslus;
- Užtikrinti įvairiapusį Banko veiklos vertinimą, struktūrizuotą ir tarptautiniais profesinės praktikos standartais pagrįstą požiūrį į vidinius Banko procesus, rizikų valdymo visumą, vadovavimą ir vidaus kontrolę;
- Pagal sritis vertinti Banko vidaus kontrolę.

Lietuvos banko patvirtintose Vidaus kontrolės ir rizikos vertinimo (valdymo) organizavimo nuostatose numatyta, kad banko darbuotojai turi būti skatinami laikytis griežtų etikos standartų. Banke X yra patvirtinti Vidaus audito geriausios praktikos standartai, kuriais savo darbe privalo vadovautis visi Banko vidaus audito tarnybos darbuotojai:

- *Objektyvumas ir profesionalumas.* Vidaus audito darbuotojai, vykdydami užduotis bei rengdami vidaus audito ataskaitas, privalo būti objektyvūs audituojamųjų padalinių atžvilgiu ir nešališki, bei savo pareigas turi atlikti profesionaliai. Vidaus audito skyriaus darbuotojai turi pateikti pagrįstas audito įrodymais išvadas.

- *Lojalumas.* Vidaus audito darbuotojai, pateikdami audito rekomendacijas privalo būti lojalūs organizacijai, tokiu būdu vertindami, ar jų pateikiamos rekomendacijos yra toje situacijoje pačios naudingiausios (tiek pasveriant gaunamą naudą ir ekonomiškumo požiūriu) Bankui. Taip pat Vidaus audito skyriaus darbuotojai, savo kompetencijos ribose, turi suteikti konsultacijas Banko struktūrinių padalinių darbuotojams siekiant užtikrinti kiek įmanomą efektyvesnę vidaus kontrolę.

- *Nešališkumas.* Vidaus audito darbuotojai turi suderinti tiek su Vidaus audito skyriaus vadovu, tiek ir su Banko vadovybe galimas konfliktų situacijas, pvz. kai audituojamasis yra Vidaus audito skyriaus darbuotojo giminė, ar kitokiais atvejais. Vidaus audito skyriaus

⁵⁹ Banko X valdybos nutarimas „Dėl Banko vidaus audito politikos“, 2006.

darbuotojai, visais atvejais, gaunantys su kita darbo veikla susijusias pajamas, turi suderinti tai su Banko vadovybe.

- *Įvertinta galimybė atlikti darbą.* Vidaus audito darbuotojai turi objektyviai įvertinti savo galimybę kompetencijos prasme, atlikti pateiktas užduotis, o, ėmus įgyvendinti, turi jas vykdyti nepriekaištingai ir laiku.

- *Nepriklausomumas.* Vidaus audito darbuotojai turi vengti priimti dovanas, paslaugas tais atvejais, kai tai gali pakenkti jų nepriklausomumui vykdant auditą.

- *Tobulėjimas.* Vidaus audito skyriaus darbuotojai turi siekti naujų žinių ir tobulėjimo bei darbo kokybės konsultuodamiesi tarpusavyje, gilindamiesi į tarptautinius vidaus audito standartus, geriausios praktikos metodikas ir pan. ir siekti kelti savo kvalifikaciją tobulinimo kursuose. Vidaus audito skyriaus darbuotojai turi pastoviai sekti Banko veiklos, procedūrų ir kitus pokyčius.⁶⁰

4.2. Rizikos vertinimas atliekant vidaus auditą banke X

Bet kuri veikla, kurios imasi įmonė, turi tam tikrą rizikos laipsnį. Vienas pagrindinių vidaus audito uždavinių - nustatyti visas galimas rizikos sritis ir užtikrinti, kad rizika būtų tinkamai kontroliuojama. Atlikdamas auditą, vidaus auditorius rizikos lygį įvertina pagal Vidaus audito tarnybos vadovo nustatytus kriterijus. Remiantis šiais kriterijais, rizika gali būti įvertinama bendro pobūdžio įvertinimu, kaip: aukšta, vidutinė ar žema rizika. Tačiau vidaus auditorius neturėtų apsiriboti tik šiuo bendro pobūdžio rizikos įvertinimu. Vidaus auditorius turi rizikos lygį susieti su galimais nuostoliais, praradimais, organizacijos tikslais dėl tikėtinos neigiamų veiksnių įtakos. Todėl kiti rizikos lygio įvertinimo kriterijai turėtų remtis galimais potencialiais nuostoliais. Banke audituojamoms sritims pagal atitinkamus kriterijus priskirtas tam tikras rizikos laipsnis balais (nuo 1 iki 9 balų) bei nurodomi esamos situacijos trūkumai ar galimi pavojai.

Banko X vidaus audito skyrius didžiausią dėmesį skiria naujam audito požiūrio formavimui, kai kiekvieno audito metu analizuojama sritis yra vertinama iš Banko rizikų pusės. Pagrindinis audito tikslas – audito metu analizuoti nustatytą riziką audituojant visas Banko veiklos sritis ir visus Banko struktūrinius padalinius.

Taigi galima sakyti, kad Banke vidaus auditoriai naudoja rizika paremtą audito modelį, kada dėmesys skiriamas ne vien tik audito rizikai, bet ir įmonės verslo rizikai. Bankininkystė priklauso ypač didelės rizikos verslo sritims. Nustatęs rizikingiausias sritis auditorius gali

⁶⁰ Banko X valdybos nutarimas „Dėl vidaus audito geriausios praktikos kodekso“, 2006.

sukoncentruoti savo dėmesį ir turimus išteklius vertindamas tas sritis, kurios yra svarbios Bankui ir gaišti mažiau laiko žemos rizikos srityse.

Rizikos įvertinimo procese galima išskirti šias dvi pakopas:

1. rizikos veiksnių ir sričių nustatymas;
2. rizikos analizė, kurios dėka rizikos sritys sugrupuojamos prioritetine tvarka pagal jų svarbą organizacijos veiklai ir audito projektų vykdymo tvarką.

Vidaus audito skyriaus vadovas turi parengti vienodas rizikos įvertinimo ir skirtingų rizikos sričių svarbos nustatymo taisykles, taip pat turi lemiamą balsą nustatant, koks faktorius bus pagrindinis išsirenkant organizacijos operacijų sritį auditui.

Rizikos veiksniai konkrečiam objektui vidaus auditorius parenka individualiai. Nustatęs rizikos veiksniai, vidaus auditorius turėtų priimti profesionalų sprendimą ir nustatyti rizikos sritis, kurios apima procesus, reiškinius ar problemas, kurias reikia tikrinti. Reikia pažymėti, kad nėra universalios rizikos sričių grupės. Kokios sritys bus nustatytos, visada priklausys nuo vidaus auditoriaus žinių lygio, organizacijos tikslų, veiklos, struktūrų, darbuotojų darbų apimčių ir kt.

Nustatant rizikos sritis, vidaus auditorius turi peržiūrėti organizacijos vidaus kontrolės (tikrinimo) padalinio vykdomos kontrolės užduočių ataskaitas ir kitus dokumentus, taip pat papildomą žodinę informaciją, gautą iš kitų tarnautojų ir darbuotojų. Rinkdamas informaciją, kurios reikia rizikos veiksniams bei sritims nustatyti, vidaus auditorius turi išanalizuoti:

1. organizacijos tikslus ir uždavinius;
2. teisės nuostatas, reglamentuojančias organizacijos veiklą (ir galimus šių nuostatų pakeitimus);
3. ankstesnių atliktų auditų arba tikrinimų rezultatus;
4. anksčiau atliktų naudojamų procedūrų, mechanizmų efektyvumo ir našumo įvertinimų rezultatus;
5. finansinių ataskaitų ir biudžeto vykdymo ataskaitų duomenis;
6. pokalbių su vadovybe, padalinių vadovais ir kitais organizacijos darbuotojais, rezultatus;
7. jam organizacijos personalo pateiktus klausimus ir pasiūlymus;
8. apklausas ir anketas, naudojamas norint sužinoti organizacijos darbuotojų nuomonę;
9. informaciją apie organizaciją spaudoje, skelbiamą per radiją, televiziją, interneto puslapiuose arba diskusijų metu, ir t.t.

Vidaus auditorius gali naudotis įvairiais rizikos sričių įvertinimo metodais:⁶¹

1. *lentelės (matricos) būdu*: sudaromos rizikos sričių vertinimo lentelės (matricos) su įvairiais kriterijais, kuriems priskiriami atitinkami svertai (arba privalumai). Pvz., rizikos svarbos nustatymui taikomi kriterijai šioje lentelėje galėtų būti laikotarpis nuo ankstesnio audito arba tikrinimo, rizikos srities svarba, organizacijos vadovo nustatyti prioritetai ir t.t. Šiuo atveju vidaus auditorius klasifikuoja rizikos sritis pagal jų svarbą ir nepageidaujamų įvykių tikimybę atsirasti kiekvienoje srityje. Vidaus auditorius turi sutelkti dėmesį į tą lentelės dalį, kuri apima organizacijai labai svarbius procesus ir kur didelė klaidų ir nusizengimų atsiradimo tikimybė;

2. *anketos būdu*: auditorius parengia anketą ir ją išdalija organizacijos darbuotojams, kurie prašomi ją užpildyti. Jeigu vidaus auditorius mano, kad tai tinkama, jis gali paprašyti personalo užpildyti šią anketą anonimiškai. Taip galima gauti personalo nuomonę šiais klausimais:

- apie institucijos nusistovėjusią organizacinę kultūrą,
- apie organizacijoje galiojančių procedūrų įgyvendinimą,
- apie ryšius tarp personalo ir vadovybės arba tarp įvairių organizacijos padalinių.

Koks bebūtų rizikos nustatymo metodas, esminis dalykas yra tas, kad rizikos analizė yra skirta taupiai paskirstyti vidaus audito išteklius svarbiausiems klausimams spręsti. Bendru atveju sudarant rizikos analizės modelį reiktų atsižvelgti į:

- ankstesnio audito metu nustatytus faktus;
- pažeidžiamiausias veiklos ir vidaus kontrolės sritis;
- kontrolės aplinką;
- vadovybės santykį su darbuotojais;
- žmonių ar sistemų pasikeitimus;
- vykdomos veiklos, kontrolės procesų sudėtingumą.

4.3. Banke atlikto vidaus audito rizikos vertinimo analizė

Banke yra išskirtos 27 audituojamos sritys:

1. Banko valdymas
2. Operacinės rizikos valdymas
3. Kredito rizikos valdymas
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas
5. Finansų maklerio veikla

⁶¹ Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas „Dėl pavyzdinės vidaus audito metodikos, vidaus audito profesinės etikos taisyklių ir vidaus audito poreikio įvertinimo analizės metmenų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003.

6. Pinigų plovimo prevencija
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas
8. Personalo valdymas
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos
11. Produktų diegimas
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas
13. Mokėjimo kortelės
14. Indėliai
15. Mokėjimų pavedimai
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus
17. Kasos operacijos ir grynųjų pinigų valdymas
18. Operacijos čekiais
19. Elektroninė bankininkystė
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas
23. Archyvavimas
24. Ūkio priežiūra
25. Juridinė priežiūra
26. Saugos skyriaus veikla
27. Dukterinių bendrovių veiklos

Visos nustatytos svarbios rizikos sritys privalo būti įtrauktos prioriteto tvarka sudarant strateginius (ilgalaikius) bei metinius vidaus audito planus.

Įvertinti visų išskirtų audituojamų grupių rizikas buvo pasirinktas matricos (lentelės) metodas. Sudarytos rizikos sričių vertinimo lentelės su įvairiais kriterijais, kuriems priskiriami atitinkami svertai. Vertinama pagal tokius kriterijus:

- Pokyčiai veikloje
- Operacijų kiekis ir sudėtingumas
- Vadovavimas ir priežiūra
- Išorės veiksniai
- Sistemos
- Strateginė vertė

- Personalo vertinimas
- Ankstesni pastebėjimai
- Tobulėjimo galimybės.

Audituojamos sritys pagal išvardintus kriterijus vertinamos išskiriant dar po kelis požymius. Pagal juos kiekvienai iš sričių ar padalinių priskiriamas rizikos laipsnis, kuris parodo ne tik rizikos lygį, bet ir esamą situaciją.

Kriterijus: strateginė vertė

Visų pirma visos audituojamos Banko veiklos sritys yra įvertinamos pagal jų strateginę vertę, t.y. vertinamas jų reikšmingumas Bankui strateginiu požiūriu. Visos audituojamos sritys suskirstytos į tris grupes:

- Padalinys/veikla yra svarbus, tačiau nėra strateginis Banko ateičiai, padalinio ateitis stabilus;
- Padalinys/veikla svarbi;
- Padalinys/veikla yra strategiškai svarbus Bankui.

Kiekvienai sričiai atitinkamai priskirtas rizikos lygis balais 1,5 arba 9 (1 priedas). Iš visų dvidešimt septynių audituojamų sričių tik šešioms (22 proc.) priskirta aukščiausia rizika, t.y. jos vertinamos kaip strategiškai svarbios bankui: (6 pav.)

- veiklos planavimas, strategijos sudarymo procedūra ir vykdymas, biudžeto sudarymas, sprendimų priėmimas – visos šios svarbiausios bet kurios organizacijos veiklos priskiriamos aukščiausios vadovybės kompetencijai. Būtent todėl *Banko valdymas* yra viena iš prioritetinių sričių, kurios vertinimui turi būti skiriamas didelis dėmesys.

- *operacinės rizikos valdymas*. Operacinė rizika apibrėžiama kaip nuostolių atsiradimo rizika dėl įmonės vidaus procedūrų trūkumų, darbuotojų daromų klaidų, informacinių sistemų funkcionavimo ir technologijų sutrikimų. Operacinės rizikos valdymas padeda išvengti negatyvių nuostolių, kurie gali atsirasti dėl einamosios veiklos. Operacinės rizikos specifika pasireiškia finansinių nuostolių atsiradimu ne tik vykdant finansines operacijas, bet apima visą einamąją organizacijos veiklą.

- viena svarbiausių bet kurio banko veikloje yra *kredito rizika*, nes paskolų portfelis paprastai sudaro pačią didžiausią banko aktyvų dalį.⁶² Kredito rizikos valdymas apima sprendimų priėmimo procesą tiek prieš kredito suteikimą, tiek ir po to. Reikia pažymėti, kad daugiausiai dėmesio turėtų būti skiriama kredito rizikos analizei prieš išduodant paskolą, nes tuo

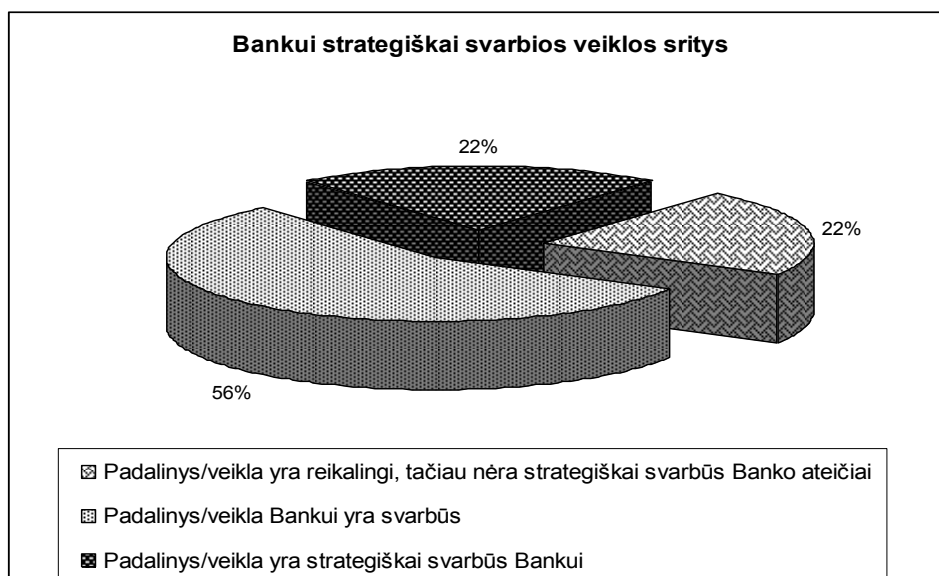
⁶² Ševčenko G., Ustinovičius L., Balcevič R. Rizikos klasifikacija kaip esminis banko rizikos valdymo įrankis // Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas, 2004. P. 52.

metu identifikuojami svarbiausi rizikos veiksniai. Banke kredito rizikos valdymas yra priskiriamas prie strategiškai svarbiausių veiklos sričių, kuriai vidaus auditoriai turėtų skirti ypatingą dėmesį.

- Kadangi bankai yra tarpininkai tarp išteklių savininkų ir tų, kurie išteklius skolinasi, o didžioji bankų pasyvų dalis yra skolinta, tai *likvidumo rizikos valdymas* yra prioritetinė kiekvieno banko rizikos valdymo politikos dalis. Likvidumas yra apibrėžiamas kaip banko gebėjimas užtikrinti savo įsipareigojimų vykdymą, t.y. skolų grąžinimą suėjus nustatytam terminui, paskolų paklausos patenkinimą, palaikant atitinkamą aktyvų ir pasyvų portfelių apimtį ir sudėtį.

- *Informacinių technologijų ir sistemų valdymas.* Informacija yra šiuolaikinių organizacijų pagrindas, o jos srutai nuolat didėja, todėl ieškoma moderniausių technologijų, kurios leistų operatyviai apdoroti didžiausią informacijos kiekį. Informacinės sistemos dėl savo galimybių greitai ir kokybiškai apdoroti didelius informacijos srutus, tapo neatskiriama bet kurios organizacijos veiklos dalis.

- *dukterinių bendrovių veiklos.* V. Lakis savo monografijoje teigia, kad su organizacija susijusių įmonių veikla gali nulemti didesnę riziką, todėl kad „operacijos, atliekamos tarp pagrindinės ir antrinės įmonių, gali būti kitokios negu tarp dviejų nepriklausomų įmonių“ (Lakis V., Vilnius, 270 p.). Būtent todėl atliekant tokias operacijas atsiranda didesnė melagysčių tikimybė ir įgimta rizika.

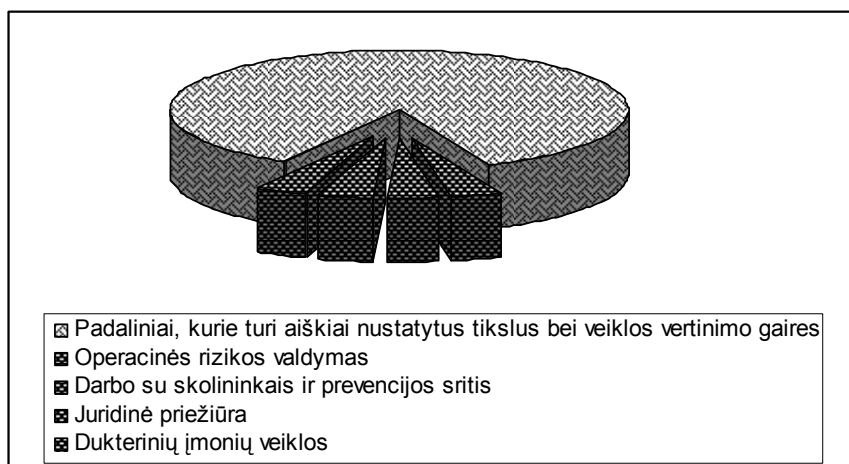
6 pav. Bankui strategiškai svarbios veiklos sritys

Kriterijus: pokyčiai veikloje

Norint nustatyti riziką, susijusią su pokyčiais veikloje buvo vertinami: tikslų nustatymas, spaudimas siekiant tikslų, pokyčiai veikloje ir su veikla susijusi rizika.

Įmonėje turėtų būti raštu išdėstyti tikslai, strategija ir priemonės, kaip tų tikslų pasiekti. Turėdami aiškius tikslus darbuotojai savo sprendimus gali derinti su pagrindiniais organizacijos tikslais ir savo veikla prisidėti prie jų siekimo. Jei darbuotojų asmeniniai tikslai sutampa su profesiniais, jie yra labiau motyvuoti siekti tų tikslų, kruopščiau atlikti savo pareigas, vengti klaidų. Banke vertinamas tikslų suvokimas ir kaip jie atitinka organizacijos tikslus: (7 pav.)

- Padalinys turi aiškiai nustatytus tikslus bei veiklos vertinimo gaires, kurios atitinka Banko strategiją ir tikslus; (1 rizikos balas)
- Padalinys supranta savo tikslus ir jie atitinka Banko tikslus; (5 rizikos balai)
- Padalinio tikslai nėra aiškūs ir nepalaiko Banko tikslų. (9 rizikos balai)

7 pav. Banko veiklos sritys, kurios priklauso vidutinės rizikos grupei pagal išskeltus tikslus

Išanalizavus visų audituojamų Banko veiklos sričių turimus tikslus, paaiškėjo, kad keturioms iš jų (operacinės rizikos valdymas, darbo su skolininkais ir prevencijos sritis, juridinė priežiūra bei dukterinių įmonių veiklos) priskirta vidutinė rizika. Taip yra todėl, kad šių sričių tikslai nėra visiškai aiškūs ir konkretūs, todėl norint juos pasiekti gali kilti tam tikrų sunkumų. Tarp šių keturių sričių yra dvi, kurios Bankui yra strategiškai svarbios. Visų kitų sričių tikslai yra aiškiai nustatyti, taip pat yra numatytos veiklos vertinimo gairės.

Be auditui ir organizacijos vidaus kontrolei būdingų trūkumų, klaidų ir apgaulių riziką didina ir personalo spaudimas. Banke dėl spaudimo siekiant tikslų atsirandančią klaidų ir apgaulių riziką vidaus auditoriai vertina analizuodami, kokią įtaką rezultatams turi netikslus darbų vykdymas, nustatytų terminų praleidimas: (2 priedas)

- Ūkio priežiūros skyrius ir darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis bei banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros, tai vienintelės Banko veiklos sritys, kurių darbui terminai neturi didelės įtakos, o kokybė yra pirminis tikslas. Būtent šių sričių darbuotojai gali visiškai susikoncentruoti, kad darbą atliktų kokybiškai. Šioms sritims yra priskiriama žemiausia rizika.

- Mažesnė negu vidutinė rizika nustatyta vienuolikai Banko veiklos sričių, kurių atliekamiems darbams nustatyti terminai, tačiau jie gali būti pažeisti išlaikant kokybę.

- Dauguma Banko veiklos sričių priklauso didesnės negu vidutinės rizikos grupei, kur nustatyti terminai gali būti pažeisti tik esant rimtoms problemoms.

- Aukščiausiai rizikos grupei priskirtos dvi Banko veiklos sritys: Banko valdymas ir dukterinių bendrovių veiklos, nes jų darbams atlikti nustatyti terminai visiškai negali būti pažeisti. Esant tokiam dideliame spaudimui dėl darbų atlikimo terminų, labai padidėja klaidų ir apgaulių tikimybė. Todėl vidaus auditorius turi atidžiau vertinti šių padalinių darbų rezultatus.

Pasikeitimai daro poveikį vidaus kontrolės priemonėms ir finansinei atskaitomybei. Pasikeitimai gali turėti ilgalaikę arba trumpalaikę įtaką sistemos tobulėjimui. Prie tokių pasikeitimų priskiriamas reorganizavimas, staigūs ir dažni darbo krūvių pasikeitimai, naujos sistemos, įsigijimai ir aktyvų išpardavimas, nauji reglamentai ar įstatymai, personalo kaita ir kt. Organizaciniai ar kitokie pokyčiai veikloje gali turėti lemiamos įtakos tiek vidaus kontrolės sistemai, tiek kitų padalinių veiklos efektyvumui. Banke buvo atliktas veiklos pokyčių praeityje ir ateityje vertinimas:

3 lentelė: Banko veiklos sričių situacija pagal pokyčius veikloje

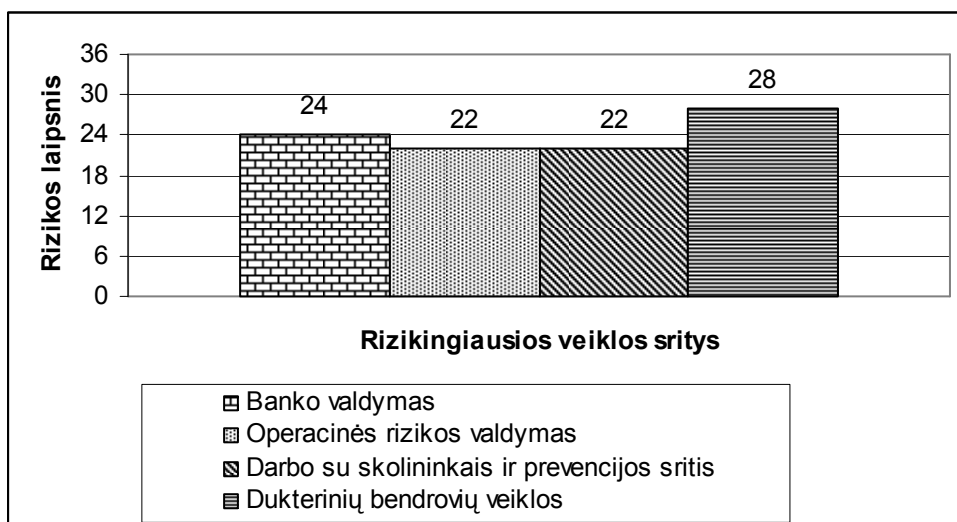
Esama situacija	Rizikos laipsnis	Padalinių skaičius
Nebuvo reikšmingų pokyčių arba tikimasi sulaukti nedidelių pokyčių ateinančiais metais	1	12
Reikšmingi pokyčiai įvyko praėjusiais metais, bet nėra tikimasi jų ateinančiais metais	5	13
Reikšmingi pokyčiai planuojami ateinančiais metais	9	2

Inovatyvios įmonės nuolat kuria naujus ar reikšmingai tobulina produktus, diegia naujus ar tobulina ankstesnius technologinius procesus. Rizika yra neatsiejamas inovacinės veiklos veiksnys. Kuriant inovacijas, reikalingos papildomos investicijos, specifinės žinios, didesnės darbo sąnaudos. Banko padaliniai vertinami pagal turimus produktus ir su veikla susijusią riziką:

- Beveik pusė (44,5 proc.) padalinių savo veikloje, procesuose, paslaugose, produktuose nepajautė ženklų pokyčių bei išorės veiksniai ženkliai veiklos neįtakuoja.

- Dauguma (52 proc.) padalinių veiklos procesuose, paslaugose, produktuose dažni pokyčiai, taip pat jie turi nedaug laiko reaguoti į rinkos pasikeitimus.
- Iš visų Banko veiklos sričių tik vienintelis Banko valdymas priskiriamas aukščiausios rizikos grupei, kai padalinio veiklos procesai, paslaugos, produktai nuolat keičiasi, padalinį nuolat veikia visos rinkos pokyčiai.

Įvertinus visas audituojamas Banko veiklos sritis ir padalinius ir nustatčius jų rizikos laipsnį (2 priedas), gauti rezultatai parodė, kad rizikingiausios sritys yra: banko valdymas, operacinės rizikos valdymas, darbo su skolininkais ir prevencijos padaliniai, bei dukterinės įmonės (8 pav.). Būtent šioms sritims priskirta aukštesnė negu vidutinė rizika, vertinant pokyčius veikloje.

8 pav. Rizikingiausios Banko veiklos sritys vertinant pokyčius veikloje

Kriterijus: operacijų kiekis ir sudėtingumas

Įgimtos rizikos lygį labiausiai įtakoja įmonių veiklos sudėtingumas, atliekamų ūkinių operacijų skaičius, pobūdis ir įvairovė. Banke norint nustatyti riziką, susijusią su atliekamomis operacijomis, buvo vertinamas vykdomų operacijų kiekis, jų sudėtingumas ir informacijos teisingumas. (3 priedas)

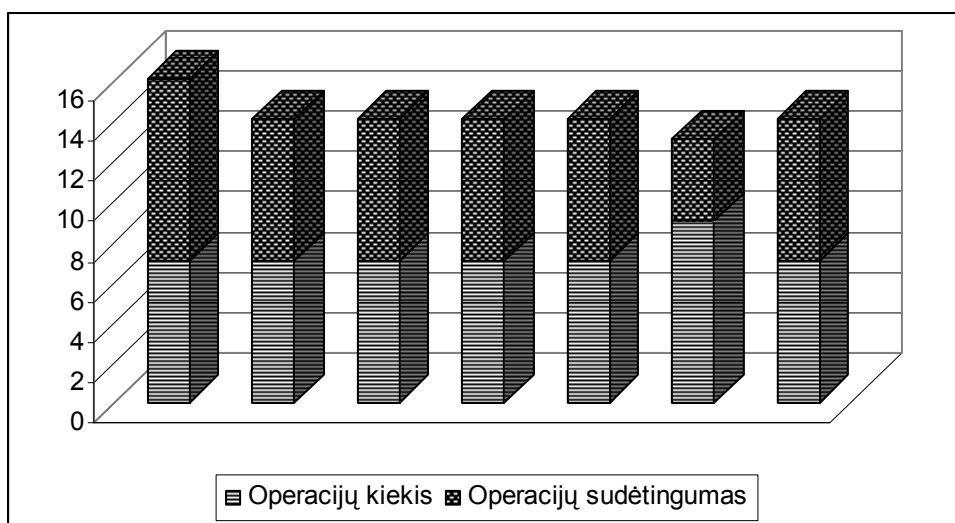
Per didelis procedūrų skaičius gali slopinti darbuotojų kūrybiškumą ir problemų sprendimą arba pakenkti paslaugų teikimui laiku, kainai ar kokybei. Visos audituojamos Banko veiklos sritys buvo vertinamos pagal atliekamą operacijų kiekį: (9 pav.)

- Nei vienas Banko padalinys nepriskirtas mažos rizikos grupei, kuomet nesusiduriama su dideliu operacijų kiekiu ir turima pakankamai laiko patikrinti darbą.

- Keturiolikos (52 proc.) Banko padalinių atliekamų operacijų kiekis yra vidutinis ir lieka laiko pasitikrinti klaidas.
- Dvylikos (44 proc.) padalinių operacijų kiekis yra didelis ir darbas patikrinamas tik tuomet, kai susiduriama su problemomis.
- Tik su kasos operacijomis ir grynaisiais pinigais dirbantys darbuotojai susiduria du ypač dideliais operacijų srautais ir tik reikšmingas klaidas nustato ir pataiso, todėl šias operacijas tikrindamas auditorius turi būti itin dėmesingas ir kruopštus.

Sudėtingumas – šis rizikos faktorius atspindi nepastebėtų klaidų arba neteisėto pasisavinimo tikimybę dėl komplikotos specifinės aplinkos. Sudėtingumo įvertinimas priklauso nuo daugelio faktorių, kaip skaičiavimo sudėtingumas, tarpusavyje susijusių ir priklausomų veiklos rūšių kiekis, atliekamų paslaugų skaičius, ir kitų, kurie kiekvienam audituojamam objektui turėtų būti vertinami atskirai. Banke buvo atliktas audituojamų sričių vertinimas pagal atliekamų operacijų sudėtingumą: (9 pav.)

- Keturių (15 proc.) Banko padalinių atliekamos operacijos yra paprastos ir rutininės.
- Keturiolikos (52 proc.) Banko padalinių atliekamos operacijos yra pakankamai paprastos ir nereikalauja sprendimų priėmimo.
- Aštuoni (30 proc.) Banko padaliniai savo veikloje susiduria su pakankamai sudėtingomis operacijomis, kurios reikalauja priimti sprendimus.
- Banko valdybos vykdomos operacijos yra sudėtingos ir reikalauja detalaus sprendimo priėmimo proceso.

9 pav. Rizikingiausios veiklos sritys pagal atliekamų operacijų kiekį ir sudėtingumą

Informacija turi labai didelę reikšmę norint įgyvendinti visus vidaus audito tikslus. Teisinga informacija, susijusi su organizacijos veikla, sudaro galimybes įvertinti veiklos tvarkingumą, efektyvumą, ekonomiškumą ir veiksmingumą. Informacija reikalinga visuose organizacijos lygmenyse, kad būtų galima užtikrinti efektyvią vidaus kontrolę ir pasiekti organizacijos tikslus. Todėl patikima ir aktuali informacija turi būti nustatoma, kaupiama ir perduodama tokia forma ir tokiu laiku, kad darbuotojai galėtų atlikti vidaus kontrolės ir kitas pareigas. Informacijos teisingumas:

- Iš visų Banko padalinių tik ūkio priežiūros ir saugos skyriai gauna ir apdoroja teisingą informaciją - klaidų nebuvo nustatyta. Todėl tik šiems skyriams buvo priskirta mažiausia audito rizika, vertinant turimos informacijos teisingumą.
- Daugumos padalinių naudojamoje informacijoje nustatyta nereikšmingų klaidų, todėl jiems priskirta žemesnė negu vidutinė rizika.
- Devynių padalinio naudojamoje informacijoje nustatyta klaidų.
- Atliekant visų audituojamų veiklos sričių rizikos vertinimą, nebuvo nustatytas nei vienas Banko skyrius, kuriame būtų naudojama klaidinga informacija.

Kriterijus: vadovavimas ir priežiūra

Vadovybės gebėjimui priimti reikiamus sprendimus turi įtakos gaunama informacija apie visų organizacijų vykdomą veiklą ir išorės įvykius. Todėl vadovybė turi būti informuota apie veiklos rezultatus, pokyčius, riziką ir kitus aktualius įvykius. Remdamasi turima informacija vadovybė gali imtis reikiamų veiksmų, kad būtų pasiekti organizacijos tikslai. Norint nustatyti riziką, susijusią su vadovavimu ir priežiūra, kiekviena Banko vidaus audito sritis buvo vertinama pagal Banko vadovybės dėmesį veiklai ir padalinio vadovo priežiūrą. (10 pav.)

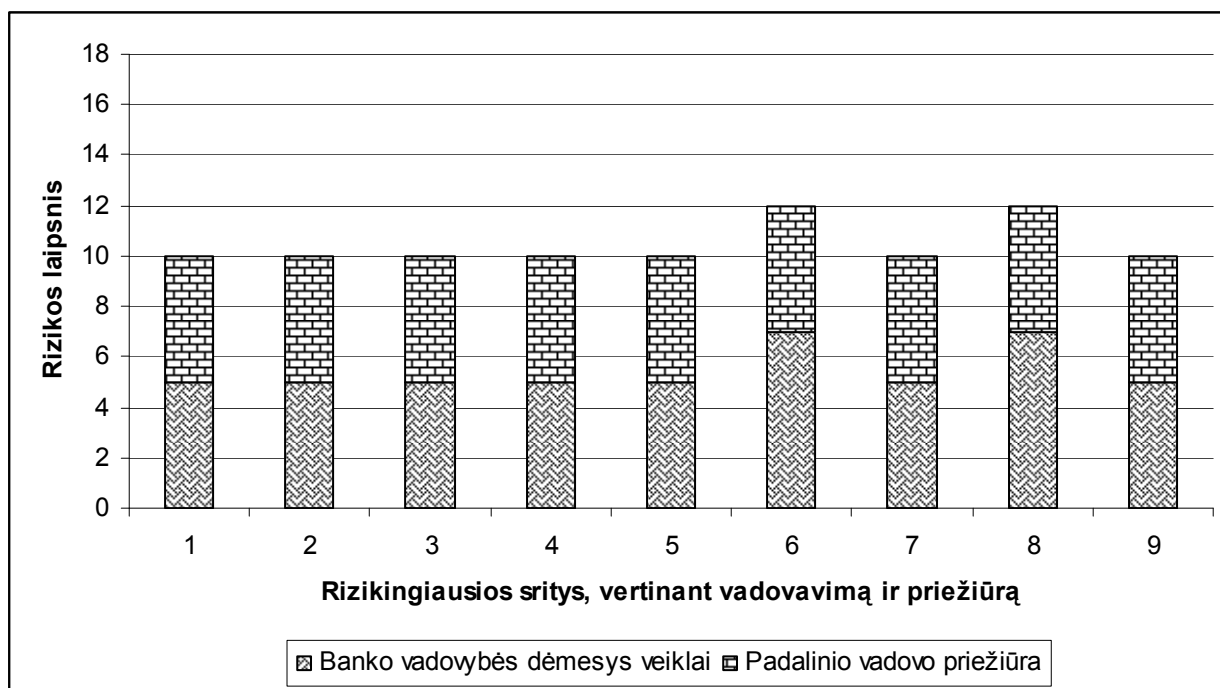
Atlikus atskirų padalinių rizikos vertinimą (4 priedas) buvo nustatyta:

- Banko vadovybė nuolat informuojama tik apie vieno padalinio – operacinės rizikos valdymo skyriaus – veiklą.
- Vienuolikos padalinių veiklą Banko vadovybė vertina reguliariai.
- Banko vadovybė retkarčiais informuojama apie trylikos padalinio veiklą.
- Banko vadovybė ne visuomet informuojama apie dviejų padalinių veiklą.
- Nenustatytas nei vienas Banko padalinys, kurio esminės problemos nebuvo žinomos arba apie jas nebuvo informuota Banko vadovybė.

Svarbu turėti laiku informaciją ne tik apie rinką, išorinę aplinką, bet ir apie save. Gerai žinodami savo padėtį bei galimybes šiandien, vadovai gali laiku reaguoti į rinkos pokyčius, laiku

nustatyti potencialias ir esamas problemas bei įmonės veiklos gerinimo galimybes, geriau ir greičiau patenkinti kliento reikalavimus. Efektyvus informavimas ir komunikavimas turi esminę reikšmę organizacijos veiklos vykdymui ir valdymui. Norint, kad organizacijos tikslai būtų pasiekti, informacija būtina turi būti paskleista po visą organizaciją. Padalinio vadovo priežiūra:

- Vienintelio Finansų maklerio skyriaus vadovas yra visiškai informuotas apie Padalinio veiklą ir ją griežtai kontroliuoja.
- Daugumos (52 proc.) Banko padalinių vadovai pakankamai kontroliuoja Padalinio veiklą.
- Dvylikos (44 proc.) padalinių vadovai analizuoja problemines Padalinio veiklos sritis.
- Nėra nei vieno padalinio, kurio vadovas analizuotų tik reikšmingas problemines Padalinio veiklos sritis.
- Nei vienas Banko padalinys nebuvo priskirtas didžiausios rizikos grupei, kai vadovas netinkamai kontroliuoja Padalinio veiklą komunikacijos tarp padalinio darbuotojų ir vadovo nepakanka.

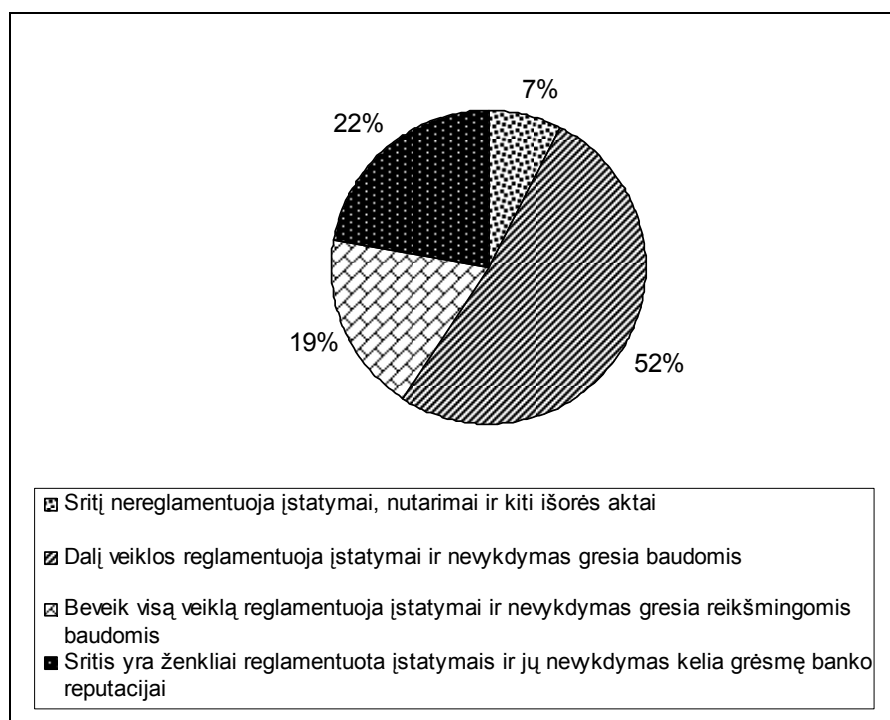
10 pav. Didžiausios rizikos grupės pagal vadovavimą ir priežiūrą

Kriterijus: išorės veiksniai

Norint nustatyti riziką, kurią sukelia išorės veiksniai, buvo vertinamas kiekvienos srities reglamentavimo atitikimas įstatymus ir visos rinkos stabilumas.

Pagal 2004 m. Lietuvos banko valdybos patvirtintas Banko vidaus audito organizavimo bendrąsias nuostatas, Banko vidaus audito tarnyba atlieka atitikimo auditą, t.y. tikrina, kaip Banko vykdoma veikla atitinka Lietuvos Respublikos įstatymus. Norint pasiekti šį tikslą, vidaus audito tarnyba analizuoja ar visos audituojamos sritys yra griežtai reglamentuojamos įstatymų ir į tai atsižvelgdama priskiria tam tikrą rizikos laipsnį. Pačios mažiausios rizikos sritis nereglamentuoja įstatymai, nutarimai ar kiti išorės aktai. Tokios sritys sudaro 7 proc. visų Banke audituojamų sričių.

Daugiau kaip pusę (52 proc.) Banko veiklos sričių dalinai reglamentuoja įstatymai ar kiti teisės aktai, o už jų nevykdymą gresia baudos. Tokioms sritims nustatyta mažesnė negu vidutinė (4 balai iš 9 galimų) rizika. 41 proc. visų audituojamų Banko veiklos sričių sudaro tos sritys, kurių visa arba beveik visa veikla yra griežtai reglamentuojama Lietuvos Respublikos įstatymų, už kurių nesilaikymą gresia reikšmingos baudos ir net kyla grėsmė Banko reputacijai. Šioms sritims priskiriama didesnė nei vidutinė ar didelė rizika. (11 pav.) Atskirai visoms audituojamoms sritims priskirti rizikos laipsniai nurodyti 5 priede.

11 pav. Įstatymais reglamentuotos Banko veiklos sritys

Rinkos stabilumas – vertinama pati rinka, klientai ir partneriai:

- Du (7 proc.) Banko padaliniai veikia stabilioje rinkoje, jų klientų bazė pastovi.
- Dauguma Banko padalinių veikia pakankamai stabilioje rinkoje ir turi pastovius reikšmingus klientus ir partnerius.

- Aštuonios (30 proc.) Banko veiklos sritys priklauso aukštos rizikos grupei, kuri veikia nuolat besikeičiančioje rinkoje, jų klientų bazė taip pat nuolat keičiasi.

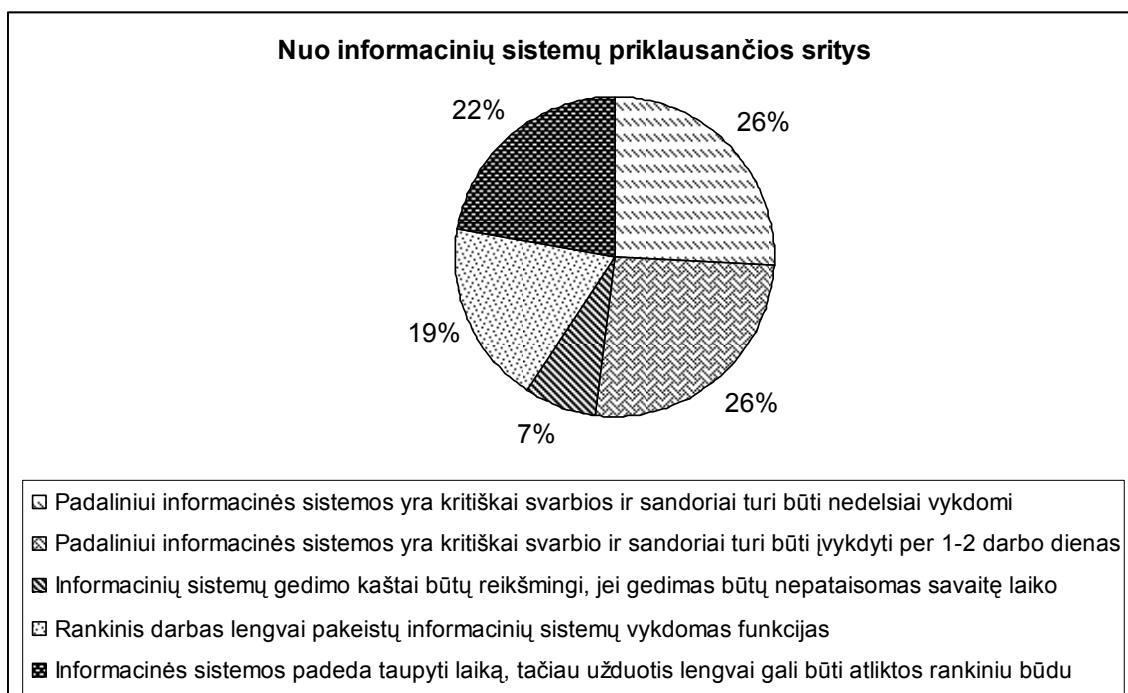
Kriterijus: sistemos

Banke privalo veikti patikimos informacinių technologijų sistemos, kurios apimtų visas reikšmingas banko veiklos sritis. Turi būti užtikrinta saugi ir nenutrūkstama šių sistemų, ypač susijusių su duomenų kaupimu, apdorojimu ir naudojimu, veikla. Vidaus auditoriai, tikrindami finansinių ataskaitų teisingumą, daug dėmesio turi skirti ir informacinių sistemų kontrolės rizikos įvertinimui.

Norint nustatyti su informacinėmis sistemomis susijusią riziką, buvo vertinama kiekvienos audituojamos srities priklausomybė nuo informacinių sistemų, informacinių sistemų atitikimas verslo poreikius, prieigos (neautorizuotų prieigų ir sandorių galimybė), informacinių sistemų palaikymo galimybė, informacinių sistemų sudėtingumas ir transakcijų kiekis.

Priklausomybė nuo informacinių sistemų (12 pav.):

- 22 proc. Banko veiklos padalinių užduotis lengvai gali atlikti rankiniu būdu, o informacinės sistemos tik padeda taupyti laiką. Šie padaliniai susiduria su mažiausia rizika, kurią gali sukelti nesklandumai, susiję su informacinių technologijų darbo sutrikimais.
- Penkių (19 proc.) Banko padalinių informacinių sistemų vykdomas funkcijas lengvai pakeistų rankinis darbas. Šie padaliniai be istorinių duomenų gali apseiti mėnesį laiko.
- Dviejų (7 proc.) Banko padalinių naudojamų informacinių sistemų gedimo kaštai būtų reikšmingi, jei gedimas būtų nepataisomas savaitę laiko.
- Septyniems (26 proc.) padaliniams informacinės sistemos yra kritiškai svarbios ir sandoriai turi būti įvykdyti per 1-2 darbo dienas.
- Net 26 proc. Banke veikiančių padalinių informacinės sistemos yra kritiškai svarbios ir sandoriai turi būti nedelsiai vykdomi. Būtent šie padaliniai ir jų darbo rezultatai yra labiausiai priklausomi nuo sklandaus informacinių technologijų darbo užtikrinimo ir susiduria su didžiausia rizika esant tam tikriems sutrikimams.

12 pav. Banko padalinių priklausomybė nuo informacinių sistemų

Šiuolaikinės įmonės – tai sudėtingos sistemos, į darnią visumą jungiančios įvairias sudėtines dalis, apimant informacijos apdorojimo ir programinės įrangos komponentus. Nors informacinės sistemos nesukuria jokių verslo lygmens rezultatų, be šių sistemų gali būti neįmanoma teikti verslo paslaugų. Be to, informacinių sistemų funkcionavimas keičia užduočių vykdymo efektyvumą, našumą ir panašias charakteristikas, informacijos apdorojimo ir technologiniai sprendimai gali lemti įmonės strateginius tikslus. Kitaip tariant, informacinės sistemos turi būti tokia įmonių sudėtinė dalis, kuri atitiktų verslo poreikius ir padėtų siekti strateginių tikslų. Banke buvo vertinamas kiekvienos srities informacinių sistemų atitikimas verslo poreikius ir su tuo susijusi rizika (rezultatai pateikti 6 priede):

- Penkių (19 proc.) iš vertinamų Bankų sričių informacinės sistemos atitinka visus verslo poreikius.
- Informacinės sistemos atitinka beveik visus septynių (30 proc.) padalinių poreikius; tam tikri patobulinimai gali būti atlikti per trumpą laiką.
- Trylikai (48 proc.) vertinamų Banko veiklos padalinių techniniai ir funkciniai informacinių sistemų pakeitimai yra reikalingi, jų įvykdymas atitiks didžiąją dalį verslo poreikių.
- Dviejų (7 proc.) vertinamų Banko padalinių verslo poreikiai itin dažnai keičiasi, taigi informacinių sistemų pritaikymas šiems besikeičiantiems poreikiams negali būti suplanuotas.
- Nei viename iš Banko padalinių neplanuojama keisti esamų informacinių sistemų.

Informacijos konfidencialumo apsauga – tai užtikrinimas, kad informacija yra pasiekama tik įgaliotiems, turintiems tam teisę ir poreikį, vartotojams. Konfidencialumo apsaugos priemonės apima informacinių sistemų vartotojų prieigos teisių valdymą, t.y., prie kokių informacinių išteklių (dokumentų, katalogų ar sistemų) konkretus vartotojas turi prieigos teisę. Vien tik techninės apsaugos priemonės negali patikimai apsaugoti informacijos. Techninės priemonės turi būti tinkamai įdiegtos, prižiūrimos ir prireikus pakeičiamos naujomis. Banke buvo vertinama, kurie padaliniai naudojami ypač konfidencialia informacija ir dėl to susiduria su didesne rizika savo darbe. Audituojamos sritys skirstomos pagal neautorizuotų prieigų ir sandorių galimybę:

- Nėra nei vienos Banko veiklos srities, kuriai prieigų pažeidimas neturėtų didelės įtakos dėl naudojamos viešai prieinamos informacijos.
- Daugumos (89 proc.) Banko padalinių informacinės sistemos disponuoja konfidencialia informacija, tačiau prieigos griežtai kontroliuojamos, nors jų pažeidimas turėtų pakankamai ženklios įtakos.
- Informacinės sistemos disponuoja labai konfidencialia informacija, prieigų pažeidimas turėtų ženklios neigiamos įtakos – tokia aukšta rizika nustatyta penkiose (19 proc.) Banko veiklos srityse.

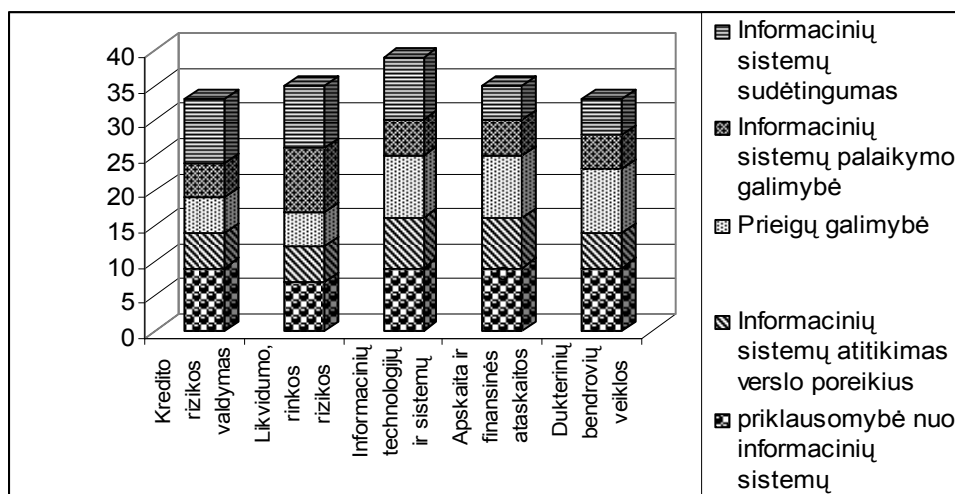
Informacinių sistemų palaikymo galimybė:

- Keturių (15 proc.) vertinamų Banko veiklos sričių gaunama techninė pagalba yra aktyvi, suteikiama greitai ir tinkamai, į vartotojų poreikius reaguojama operatyviai, vartotojai informuojami apie visus pakeitimus.
- Techninės pagalbos poreikis nedidelis devyniuose (33 proc.) Banko padaliniuose, pakeitimus išbando patys vartotojai, o informacijos apie pakeitimus pakanka.
- Didelis techninės pagalbos poreikis yra trylikoje (48 proc.) Banko padalinių, ne visi pakeitimai išbandomi vartotojų ir jiems skelbiami.
- Viename Banko padalinyje (likvidumo ir rinkos valdymo) techninė pagalba ne visada suteikiama laiku, ne visi reikiami pakeitimai įdiegiami dėl trūkstamų resursų ar netinkamo vartotojų įtraukimo.

Šiuolaikinių informacinių technologijų vystymosi tendencijos skatina nuolatinį informacinių sistemų sudėtingumo laipsnio kilimą. Informacinių sistemų sudėtingumas ir transakcijų kiekis:

- Aštuonios (30 proc.) Banko veiklos sritys priskiriamos žemos rizikos grupei, kur atliekamos pakankamai nesudėtingos operacijos.

- Daugumoje (59 proc.) sričių atliekamos vidutinio sudėtingumo operacijos.
- Trijose (11 proc.) srityse: kredito rizikos, likvidumo ir informacinių technologijų valdyme naudojamos sudėtingos sistemos, atliekamos sudėtingos operacijos.

13 pav. Rizikingiausios Banko veiklos sritys vertinant naudojamas informacines sistemas

Įvertinus visas Banko veiklos sritis pagal naudojamas informacines sistemas, gauti rezultatai parodė, kad rizikingiausios sritys yra: kredito rizikos valdymas, likvidumo ir rinkos rizikos valdymas, informacinių technologijų ir sistemų valdymas, apskaita ir finansinės ataskaitos bei dukterinių įmonių veiklos. (13 pav.) Visų Banko audituojamų sričių vertinimo rezultatai pateikti 6 priede.

Kriterijus: personalas

Personalo kvalifikacija yra vienas iš audito rizikos veiksnių. Kompetencijos siekis apima žinių ir įgūdžių lygį, kuris yra būtinas norint tvarkingai, etiškai, efektyviai ir rezultatyviai atlikti einamas pareigas. Siekiant nustatyti riziką, susijusią su personalu, buvo vertinama darbuotojų kvalifikacija, personalo pakankamumas ir pareigų atskyrimas. (7 priedas)

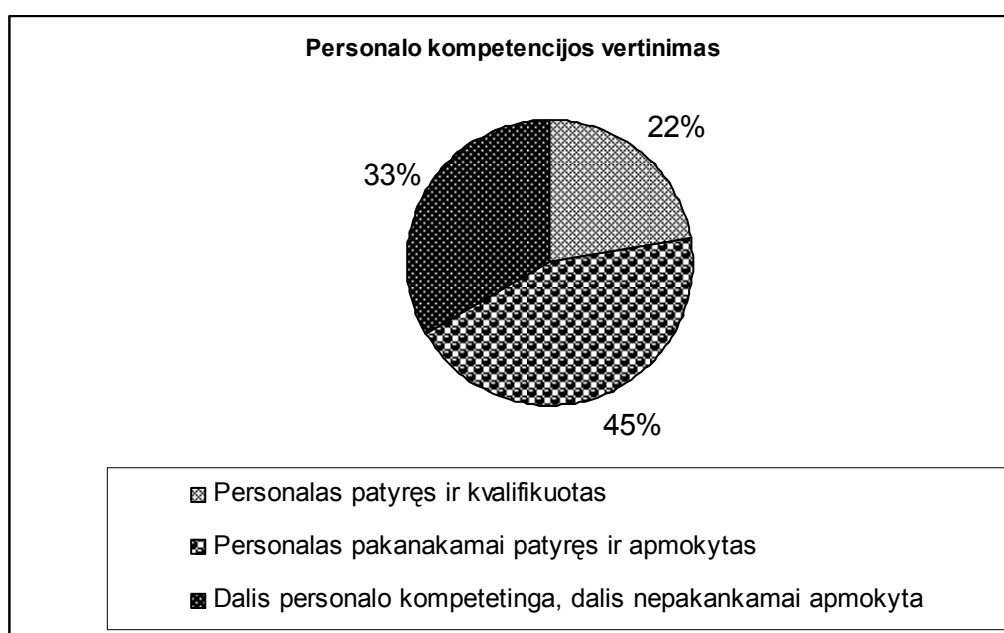
Personalo pakankamumas:

- Daugumoje (56 proc.) audituojamų Banko padalinių darbuotojų pakanka visoms funkcijoms įvykdyti.
- Nustatyta dvylika (44 proc.) Banko veiklos sričių, kur darbuotojų ne visai pakanka tinkamai įvykdyti funkcijas.
- Nėra nei vieno padalinio, kuriam nepakanka darbuotojų.

Visas banko personalas turi būtų susipažinęs ir suprastų banko politikas ir procedūras, susijusias su jų pareigomis bei atsakomybe. Banko valdymo organai turi užtikrinti, kad banko

darbuotojai turėtų tinkamą kvalifikaciją ir reputaciją, pakankamai patirties ir reikiamų įgūdžių savo pareigoms atlikti. Buvo vertinama visų Banko padalinių darbuotojų kvalifikacija (14 pav.):

- Šešių (22 proc.) banko padalinių darbuotojai patyrę ir kvalifikuoti.
- Darbuotojai pakankamai patyrę ir apmokyti dvylikoje (45 proc.) Banko audituojamų padalinių.
- Devyniuose (33 proc.) Banko padaliniuose dalis darbuotojų kompetentingi, dalis nepakankamai apmokyti.
- Nei vienas Banko padalinys nepriskirtas aukščiausios rizikos grupei, kur darbuotojai nepakankamai kvalifikuoti ir trūksta mokymų.

14 pav. Banko darbuotojų kvalifikacija

Pareigų atskyrimas sumažina tyčinio manipuliavimo, sąmoningos apgaulės arba klaidų riziką ir padidina tikrinimo elementų skaičių. Banko valdymo organai ir atitinkamų struktūrinių padalinių vadovai turi užtikrinti, kad būtų atskirtas teisių atlikti finansines ir ūkines operacijas suteikimas, jų vykdymas, įtraukimas į apskaitą ir saugojimas. Galimos interesų konfliktų veiklos sritys turi būti nustatytos, jų skaičius sumažintas iki minimumo bei atidžiai stebimos nepriklausomo asmens, t.y. asmens, nesusijusio su interesų konfliktų sritimis.

- Tinkamai atskirtos pareigos keturiuose padaliniuose (15 proc.) leidžia pastebėti ir ištaisyti klaidas ir panaikina apgaulės galimybę.
- Daugumoje Banko padalinių (78 proc.) darbuotojų funkcijos tam tikroms pareigoms atskirtos, tačiau ne visos jos užtikrinamos „keturių akių“ principo kontrole.

- Pinigų plovimo prevencijos skyriuje darbuotojai turi atsakomybės ribas, o jų funkcijos ne visuomet patikrinamos.
- Viename Operacinės rizikos valdymo padalinyje pareigos visiškai neatskirtos, kontrolės procedūrų nepakanka.

Šiandieninėje visuomenėje darbuotojų iniciatyva, įgūdžiai ir kūrybiškumas yra vienas svarbiausių bet kurios organizacijos ilgalaikio konkurencingumo bruožų. Kadangi žmogiškasis kapitalas įgauna vis daugiau svarbos, nes būtent jis lemia įmonės pranašumus verslo pasaulyje, įmonės vadovai turėtų daugiau dėmesio skirti veiksniams, kurie skatina jų pavaldinius geriau atlikti darbą ir taip prisideda prie veiklos produktyvumo. Paprastai darbuotojų motyvaciją darbinės veiklos aplinkoje suprantame kaip daugybę įvairių veiksnių, skatinančių pasitenkinimą darbu ir norą gerai dirbti. Kalbėdami apie motyvaciją darbe, kalbame jau ne vien apie tinkamą darbo užmokestį ar kitas materialinio skatinimo galimybes, bet ir apie asmens įsipareigojimo laipsnį, darbuotojų drąsinimą, įkvėpimą, priežasčių geram darbui sukūrimą, noro dirbti skatinimą, lojalumą organizacijai ir kt.

Banke atliekant personalo vertinimą nebuvo atlikta personalo motyvacinės sistemos ir darbuotojų pasitenkinimo darbu analizė.

Kriterijus: ankstesnių auditų pastebėjimai

Ankstesnio audito metu nustatyti faktai – vienas iš organizacijos vidaus kontrolės disciplinos požymių. Kaip problemos dažnai nurodoma svarbūs kontrolės trūkumai, dideli pasikeitimai, didesnis nei paprastai nustatytų neigiamų faktų skaičius ir pakartotinai nustatyti neigiami faktai. Ir atvirkščiai, nedidelis nustatytų neigiamų faktų skaičius arba laiku ištaisyti ankstesni nustatyti faktai rodo esančią kontrolės discipliną. Vertinami anksčiau atliktų tiek vidaus, tiek ir išorės auditų pastebėjimai ir vykdoma poauditinė veikla.

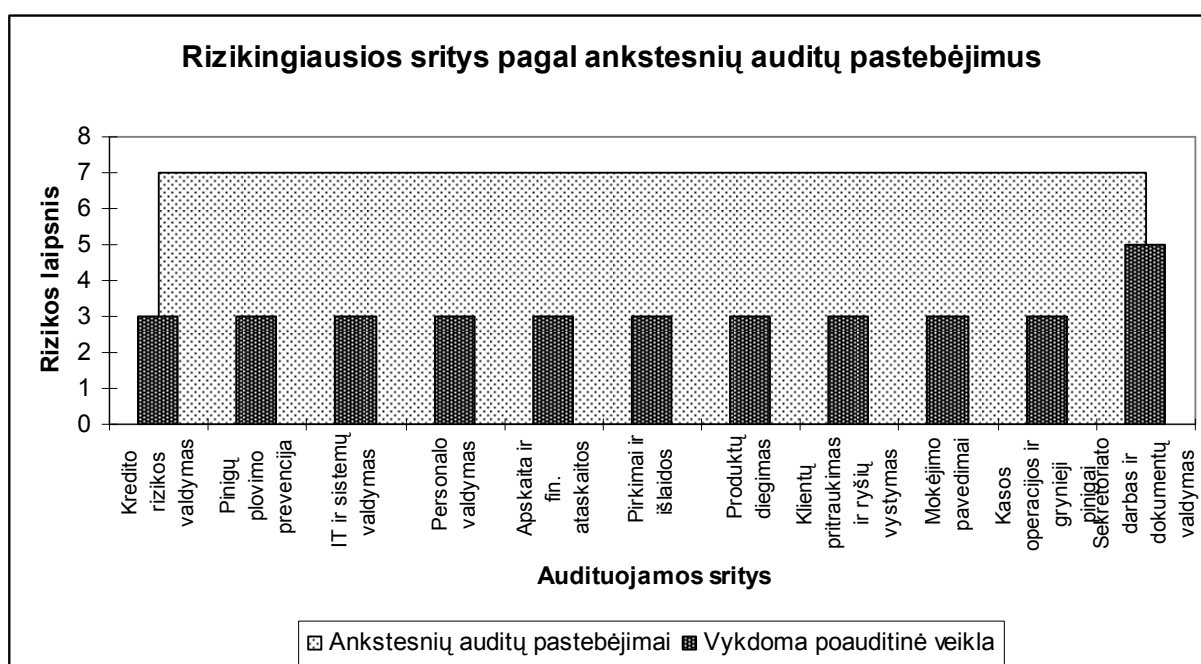
Vidaus auditoriaus veikla nenutrūkstama. Atlikęs vieną auditą, jis pradeda kitą, be to, stebi ir ankstesniųjų auditu rezultatus. Kokios rizikos pastebėjimai buvo nustatyti atliekant ankstesnius auditus:

- Tik vienoje Banko audituojamoje srityje ankstesnių auditų metu nebuvo jokių pastebėjimų.
- Mažos rizikos audito pastebėjimai buvo nustatyti keturiose (15 proc.) Banko veiklos srityse.
- Vienuolikoje (41 proc.) banko veiklos sričių buvo nustatyti vidutinės rizikos audito pastebėjimai ankstesnių auditų metu.

- Vidutinės-aukštos rizikos audito pastebėjimai buvo nustatyti vienuolikoje (41 proc.) Banko veiklos sričių ar padalinių.
- Nei vienoje Banko veiklos srityje anksčiau nebuvo pastebėta didelės rizikos klaidų ar neatitikimų.

Poauditinė vidaus auditoriaus veikla - gana sudėtingas procesas, kurio metu neretai kyla ginčų, nesutarimų ir konfliktų su įmonės vadovybe. Todėl vidaus auditorius turi būti pasirengęs įvairiems išbandymams, pavyzdžiui, jis gali būti apkaltintas nekompetentingumu. Atlikęs auditą vidaus auditorius turėtų išsiaiškinti, ar įmonės vadovybė reagavo į audito rezultatus, išvadas ir rekomendacijas, ar ji ėmėsi konkrečių veiksmų trūkumams šalinti, ar tie veiksmai buvo efektyvūs, ar laiku atlikti ir kt.

- Nustatyta, kad dviejose, Banko veiklos srityse buvo neigiami pastebėjimai pašalinti dar audito metu.
- Net septyniolikos padalinių vadovai ar atsakingi darbuotojai priėmė reikalingas priemones ir pašalino trūkumus, o priimtoms priemonėms neleis pasikartoti panašioms klaidoms.
- Iš visų Banko veiklos sričių trys mažai dėmesio skiria trūkumų šalinimui ir trūkumus šalina tik formaliai.
- Nei viena Banko veiklos audituojam sritis nepriskirta aukštesnei nei vidutinei ar didelei rizikai dėl nevykdomos efektyvios poauditinės veiklos, ar trūkumų šalinimo priemonių neįgyvendinimo.

15 pav. Rizikingiausios Banko veiklos sritys pagal ankstesnių auditų pastebėjimus ir vykdomą poauditinę veiklą

Atlikus visų Banko veiklos sričių analizę pagal atliktus ankstesnius auditus, jų pastebėjimus ir vykdomą poauditinę veiklą, matyti, kad nei viename iš padalinių nebuvo užfiksuota didelės rizikos pastebėjimų. (visi rezultatai pateikiami 8 priede). 41 proc. veiklos ankstesnių auditų metu nustatyta vidutinė-aukšta rizika (15 pav.)

Auditorius nustatęs, kad įmonės vadovybė nesiėmė jokių veiksmų, turėtų išsiaiškinti, ar vadovybė prisiėmė riziką, susijusią su pasyvumu ir nereagavimu į audito išvadas. Jis turėtų apskaičiuoti išlaidas, kurias patirs įmonė, jeigu vadovybė nereaguos į jo nurodytus veiklos trūkumus ir rekomendacijas jiems likviduoti. Įmonės vadovybė atsakinga už savo sprendimus ir veiksmus dėl audito metu nustatytų faktų.

Kriterijus: tobulėjimo galimybės

Pastaruoju metu vis didesnė svarba teikiama žinioms, kurios yra būtinos įmonių konkurencingumui didinti, inovacinei veiklai plėtoti bei prisitaikyti prie išorinės aplinkos pokyčių. Nuolatinis organizacijos veiklos tobulinimas yra būtina sąlyga, siekiant išlikti konkurencingais rinkos dalyviais. Siekiant nustatyti riziką, susijusią su tobulėjimo galimybėmis, buvo vertinamos nuolatinio tobulėjimo galimybės, savęs rizikos vertinimas bei vadovybės pageidavimai.

Nuolat besikeičiančioje verslo aplinkoje norinti išlikti organizacija turi tobulėti, diegti naujoves, kurios padėtų prisitaikyti prie aplinkos pokyčių. Banke visi audituojami padaliniai buvo vertinami pagal turimas galimybes tobulinti rizikos valdymą:

- Nei vienas iš audituojamų padalinių neturi dokumentuotų nuolatinio tobulėjimo procedūrų.
- 74 proc. analizuojamų padalinių nuolat tobulėja, vertina rizikas, siūlo įgyvendinti prevencines priemones, sumažinsiančias nustatytas rizikas.
- 26 proc. padalinių pasitenkina esama padėtimi ir nesiima jokių savarankiškų veiksmų.

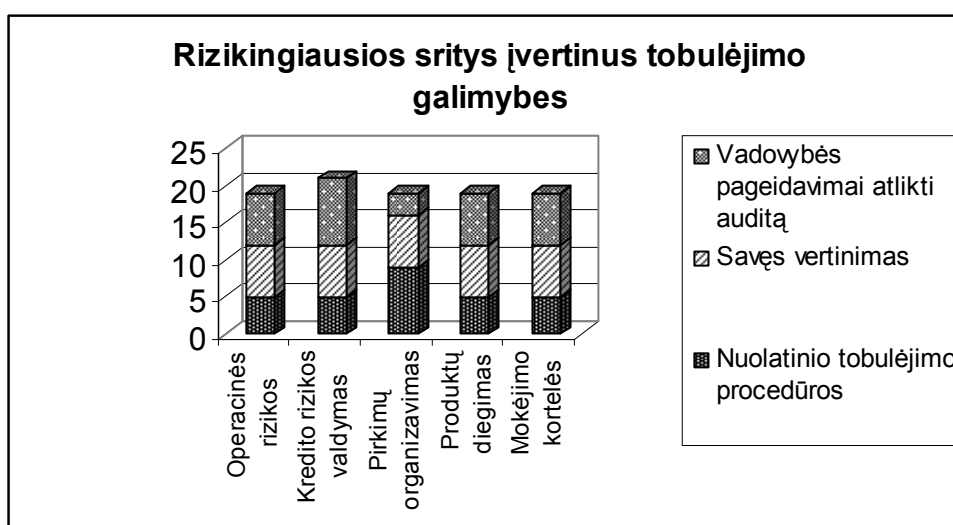
Rizikos ir kontrolės savęs vertinimo proceso tikslas - nustatyti ir įvertinti Banko ir atskirų padalinių riziką ir įdiegtas kontrolės priemones rizikai valdyti, analizuoti aktualius klausimus, susijusius su kontrolės priemonių efektyvumo didinimu, teikti naujus pasiūlymus ir idėjas šioje srityje, nustatyti bendrą rizikos tolerancijos lygį. Atlikus visų Banko padalinių savęs rizikos vertinimo analizę, nustatyta:

- Nei vienas Banko padalinys neturi nustatytų savęs vertinimo procedūrų, nesiima aktyvių veiksmų rizikai vertinti, taip pat neturi nustatytų rizikos mažinimo priemonių.

- Mažesnė negu vidutinė rizika, kai padalinys naudoja neformalią rizikos vertinimo formą ir reaguoja į rizikos pokyčius, nustatyta septyniuose Banko padaliniuose (26 proc.).
- Dauguma (74 proc.) Banko padalinių vertina riziką, tik tada, kai susiduriama su naujomis rizikos rūšimis, todėl vidaus auditorius turėtų skirti daugiau dėmesio šioms sritims.
- Nei vienas Banko padalinys nebuvo priskirtas aukščiausios rizikos grupei, kuomet padalinys neturi įdiegto rizikos vertinimo proceso, o riziką vertina tik kaip "gaisrų gesinimą".

Banke yra numatyta, kad be planinių vidaus auditų gali būti atliekami ir užsakomieji auditai. Specialiosios užduotys atliekamos Vidaus audito komiteto Banko stebėtojų tarybos, Banko stebėtojų tarybos pirmininko nurodymu arba Banko valdybos pirmininko pavedimu, gavus Vidaus audito komiteto pritarimą. Užsakomasis auditas taip pat gali būti atliekamas Vidaus audito skyriaus viršininko pavedimu, siekiant įvertinti padidėjusios rizikos banko veiklos sritis bei įvertinti vidaus kontrolės būklę. Priklausomai nuo pateiktų prašymų, auditorius gali priskirti audituojamam padaliniui atitinkamą rizikos laipsnį (9 priedas):

- Nebuvo pageidavimų audituoti aštuonių (30 proc.) Banko veiklos sričių.
- Banko vadovybė užsiminė dėl aštuonių (30 proc.) sričių audito.
- Vadovybė identifikavimo galimas keturių (15 proc.) sričių problemas ir pageidavo išnagrinėti.
- Keli Valdybos nariai pastebėjo problemas dėl penkių (18 proc.) Banko veiklos sričių ir paprašė patikrinti.
- Visi Valdybos nariai pageidavo audituoti dvi (7 proc.) sritis.

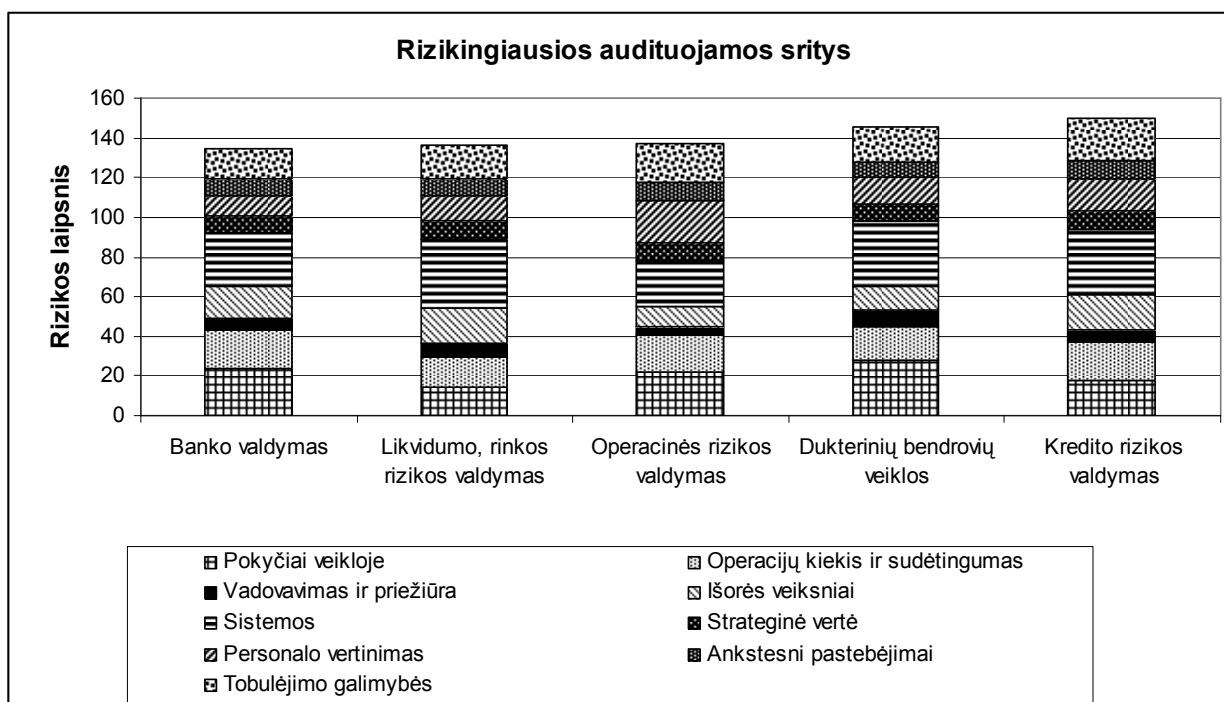

16 pav. Rizikingiausios sritys pagal tobulėjimo galimybes

Bendrai įvertinus visus šiuos veiksnius (visų audituojamų sričių rezultatai pateikiami X priede) rizikingiausia sritis yra kredito rizikos valdymas (16 pav.). Bendrąją šios srities riziką ypač padidina visų Banko valdybos narių pageidavimai atlikti šios srities auditą, nors ir savęs vertinimo bei nuolatinio tobulėjimo aspektais rizika nebuvo labai didelė. Banko valdybos narių prašymas būtina atlikti kredito valdymo srities auditą susijęs su šios srities strategine svarba Banko tolimesnei ateičiai.

Bendra audito rizika

Rizikos įvertinimo tikslas – nustatyti atskirų organizacijos sistemų rizikos laipsnį, pagal kurį bus nustatomas vidaus audito vykdymo dažnumas. Didelės rizikos sistemas reikėtų tikrinti dažniausiai. Rizikos vertinimo rezultatai turi būti nuolat atnaujinami vidaus audito proceso etapuose. Ypatingas dėmesys atkreiptas į tai, kad rizika turėtų būti nustatoma bei įvertinama prieš parengiant metinį vidaus audito planą.

17 pav. Rizikingiausios audituojamos sritys

Bendroji audito rizika skaičiuojama sudedant pagal visus kriterijus įvertintų rizikų skaitines reikšmes. Visų audituojamų sričių bendrosios rizikos pateiktos 10 priede. Įvertinus visas pasirinktas sritis pagal nustatytus kriterijus, jos buvo išdėstytos prioritetine tvarka pagal rizikos laipsnį. Penkios rizikingiausios sritys yra: kredito rizikos valdymas (150 taškų), dukterinių bendrovių veiklos (146 taškai), operacinės rizikos valdymas (137 taškai), likvidumo ir rinkos rizikos valdymas (136 taškai) ir banko valdymas (135 taškai). (17 pav.) Visos šios sritys

2009 m audito strateginiame plane numatytos kaip pačios svarbiausios, kurioms bus skiriamas ypatingas dėmesys.

Vidaus audito veikla turi padėti organizacijai nustatyti ir įvertinti reikšmingą riziką bei padėti gerinti rizikos valdymo ir kontrolės sistemas, taip pat atlikti veiksmingą kontrolę, vertinant jos efektyvumą ir veiksmingumą bei skatinant nuolat ją gerinti.

Išanalizavus mokslinę literatūrą vidaus audito temomis, buvo atskleista, kokie rizikos veiksniai gali nulemti klaidingų vidaus audito išvadų paskelbimą. Išskirti vidaus ir išorės veiksniai, įtakojantys vidaus auditoriaus darbą, taip pat išanalizuoti rizikos vertinimo modeliai. Tačiau vieno, visose situacijose tinkamo modelio nepateikta. Norint sumažinti audito riziką svarbiausia ją tinkamai įvertinti. Kiekvienas auditorius, remdamasis savo kompetencija ir profesiniais įgūdžiais, atskirose situacijose turi nuspręsti kokiais metodais geriausia vertinti riziką. Taigi galima sakyti, kad išsikelta hipotezė, jog kiekvienas auditorius siekdamas savo tikslų susiduria su rizika, t.y. veiksniais, kurie gali neigiamai sąlygoti tikslų pasiekimą, tačiau tinkamai juos įvertinus tą riziką galima sumažinti iki minimumo, buvo patvirtinta.

Tuo tarpu pirmoji hipotezė „Vidaus auditas padeda organizacijai pasiekti tikslus, žvelgdamas į organizaciją sisteminiu požiūriu, vertina ir tobulina rizikos valdymo efektyvumą, kontrolę ir valdymo procesą“ buvo patvirtinta tik iš dalies, kadangi dauguma įmonių vadovų dar neįvertina vidaus auditorių darbo kaip galinčio padėti įmonei pasiekti tikslų ir kurti pridėtinę vertę.

IŠVADOS

1. Auditas yra vienas iš svarbiausių ir patikimiausių ekonominės informacijos šaltinių. Auditas atliekamas siekiant nustatyti, ar finansinė atskaitomybė visais reikšmingais atžvilgiais rodo tikrą ir teisingą įmonės finansinę būklę. Tačiau kaip ir bet kuri veikla auditas susiduria su pavojumi neatskleisti reikšmingai klaidingų duomenų, esančių finansinėse ataskaitose.
2. Vidaus auditoriaus darbas Lietuvos įmonėse dar nėra vertinamas, kadangi retai kada sudaromas teisingas požiūris į vidaus auditą kaip į veiklą, kuria vertinamas rizikos valdymo efektyvumas, kontrolė ir valdymo procesas bei teikiamos rekomendacijos jų efektyvumui didinti.. Tokiu būdu vidaus auditas gali padėti organizacijai pasiekti tikslus ir sėkmingai įgyvendinti savo strategijas.
3. Auditoriaus darbą įtakoja daugybė nuolat besikeičiančių išorės ir vidaus veiksnių, kurie gali nulemti klaidingų išvadų paskelbimą. Prie išorės veiksnių būtų galima priskirti ekonominę šalies situaciją, naujai išleistus teisės aktus, konkurencines sąlygas. Tuo tarpu prie vidinių rizikos veiksnių galima priskirti vadovų sąžiningumą ir kompetenciją, darbuotojų kvalifikaciją, vidaus kontrolės sistemos efektyvumą, informacinių sistemų lygį, ankstesnių auditų pastebėjimus, vykdomą poauditinę veiklą ir kt.
4. Kadangi rizika priklauso nuo daugelio veiksnių, ją labai sunku apskaičiuoti ir įvertinti. Išanalizuoti audito rizikos vertinimo modeliai turi ir privalumų ir trūkumų, tačiau vieno universalaus modelio nėra. Kiekvienai situacijai auditorius pagal savo kompetenciją ir patirtį turi pasirinkti, kaip jam geriausiai vertinti audito riziką.
5. Bankininkystė yra išskirtinė sritis, kadangi bankų rinkos stabilumas labai svarbus bet kurios šalies nacionalinei ekonomikai. Bankų verslas iš esmės yra rizikos valdymo verslas, todėl norint užtikrinti kryptingą ir koordinuotą banko veiklą, būtina turėti rizikos valdymo politiką ir sukurti strategiją. Pagrindinis bankų rizikos valdymo tikslas – išlaikyti tokį rizikos lygį, kad ekonominės aplinkos pokyčiai nesukeltų pavojaus stabiliai banko veiklai.
6. Išanalizavus Banko X vidaus audito tarnybos darbą, nustatyta, kad vidaus audito tarnyba vertindama riziką naudojami rizika paremtu audito modeliu, kadangi Banko veikloje labai

svarbu nustatyti rizikingiausias sritis, kurios gali turėti neigiamos įtakos Banko veiklos rezultatams.

7. Įvertinus visų dvidešimt septynių Banko veiklos sričių rizikas pagal atskirus kriterijus, nustatyta, kad rizikingiausios sritys yra: kredito rizikos valdymas, dukterinių bendrovių veiklos, operacinės rizikos valdymas, likvidumo ir rinkos rizikos valdymas, Banko valdymas. Visos šios Banko veiklos sritys yra strategiškai svarbios ir jų efektyvumo ir veiksmingumo tikrinimui Vidaus audito tarnybos strateginiame plane skiriama daugiausiai dėmesio.

REKOMENDACIJOS

1. Vidaus auditorius, norėdamas tinkamai įvertinti savo darbo riziką ir pasiekti išsikeltų tikslų, turi nuolat kelti savo kvalifikaciją bei tobulinti profesinius įgūdžius. Tuo tarpu organizacija turėtų būti suinteresuota sudaryti sąlygas ir remti vidaus auditorių kvalifikacijos kėlimą.
2. Vadovai turėtų suvokti, kad vidaus auditorių darbas ne kritikuoti organizacijos vadovybę ar kitų lygių darbuotojus, o teikti rekomendacijas nukreiptas sistemų ar procesų silpnosioms pusėms stiprinti. Priešingu atveju, vidaus auditoriai retai galės atlikti savo darbą gerai, jei organizacijos darbuotojai bus įbauginti neatskleisti visos tiesos apie savo veiklą.
3. Labai svarbu tinkamai komunikuoti organizacijos darbuotojams, kad vidaus audito funkcija yra ne bausti už netinkamai atliekamą darbą, o surasti klaidas, jas ištaisyti ir padėti išvengti ateityje, taip užtikrinant organizacijos tikslų pasiekimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos audito įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 63-2242.
2. Lietuvos Respublikos bankų įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 54-1832.
3. Lietuvos Respublikos įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 99-3516.
4. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 20.
5. Lietuvos Respublikos vidaus kontrolės ir vidaus audito įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5540.
6. Lietuvos banko valdybos 1995 m. birželio 1 d. nutarimas Nr. 44 „Dėl komercinių bankų vidaus audito tarnybos veiklos tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 49-1214.
7. Lietuvos banko valdybos 2000 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 154 „Dėl banko vidaus audito organizavimo bendrųjų nuostatų“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 107-3404.
8. Lietuvos banko valdybos 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 148 „Dėl banko vidaus audito organizavimo bendrųjų nuostatų“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 139-5093.
9. Lietuvos Respublikos finansų ministro 2003 m. gegužės 2 d. įsakymas Nr.1K-117 „Dėl pavyzdinės vidaus audito metodikos, vidaus audito profesinės etikos taisyklių ir vidaus audito poreikio įvertinimo analizės metmenų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 43-1982.
10. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolieriaus 2002 m. vasario 21 d. įsakymas Nr. V-26 „Dėl valstybinio audito reikalavimų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 20-790.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 14 d. nutarimas Nr. 470 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus kontrolės ir vidaus audito tarnybos pavyzdinių nuostatų“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 37-1612.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 1568 „Dėl vidaus audito atlikimo“ // Valstybės žinios. 2001, Nr. 108-3930.
13. Lietuvos respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 19 d. nutarimas Nr. 1116 „Dėl vidaus audito reikalavimų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001, Nr. 81-2817.
14. Banko X valdybos nutarimas „Dėl vidaus audito geriausios praktikos kodekso“, 2006.
15. Banko X valdybos nutarimas „Dėl Banko vidaus audito politikos“, 2006.

16. Banko X valdybos nutarimas Nr. 36/11 „Dėl vidaus audito procedūros patvirtinimo“, 2008.
17. Belickas L. Įmonių valdymas: vidaus audito įtaka. Prieiga internete: http://www.theiia.org/chapters/index.cfm/view_public_file/cid/303/fileid/3308 (2008-04-02).
18. Cross A. Working together to Add Value: Increasing the value added by internal audit. 2007. Prieiga internete: http://www.theiia.org/chapters/pubdocs/303/Final_IIA_presentation_v2.0_Oct_07.pdf (2008-04-02).
19. Daujotaitė D. Finansinis auditas. – Vilnius: VVMA, 2006. ISBN 9955528125.
20. Feiferas A. Vidaus audito organizavimas banke // Apsakitos, audito ir mokesčių aktualijos. 1998, Nr. 24. ISSN 1392-4087.
21. Griffiths D. Risk-Based Internal Auditing: Three views on implementation. 2006. Prieiga internete: <http://www.internalaudit.biz/files/implementation/Implementing%20RBIA%20v1.1.pdf> (2008-04-12).
22. Jankūnaitė R., Gipienė G., Kanapickienė R. Employment Of Audit Risk Models // Ekonomika. 2005, Nr. 71. ISSN 1392-1258..
23. Jankūnaitė R.; Kanapickienė R. Audito rizikos modelių naudojimo galimybės praktinėje veikloje // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje. Klaipėda, 2004.
24. Kabašinskas J., Toliatienė I. Auditas. – Vilnius: Amžius, 1997.
25. Kanapickienė R., Gilienė G., Jefimovas B. Apgaulių ir klaidų rizikos vertinimas audito metu // Ekonomika. 2004, Nr. 67. ISSN 1392-1258.
26. Lakis V. Audito sistema: raida ir problemos. ISBN 978-9955-33-054-7. – Vilnius: VU, 2007.
27. Mackevičius J. Audito pradmenys. Vilnius: Mintis, 1994.
28. Mackevičius J. Auditas. Teorija, praktika, perspektyvos. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2001.
29. Mackevičius J. Neaptikimo rizika ir jos nustatymo problema // Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos. 2001, Nr. ISSN 1392-4087.
30. Mackevičius J., Bartaška R. Klaidų ir apgaulių aptikimas, įvertinimas ir prevencija // Pinigų studijos. 2003, Nr. 2.
31. Mackevičius J., Pranckevičiūtė L. Audit Risk Assessment in the National Audit Office of the Republic of Lithuania: Evaluation and Development // Ekonomika. 2004, Nr. 66. ISSN 1392-1258.

32. Makara J., Palubinskienė S. Vidaus audito būklė Lietuvos įmonėse. 2005. Prieiga internete: http://ev.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2005/Apskaita/Makara%20Jelena.htm (2008-04-16).
33. Puškorius S. Veiklos auditas, Vilnius: LTU, 2004.
34. Puškorius S. 3E koncepcijos plėtra // Viešoji politika ir administravimas. 2002, Nr. 3. ISSN 1648-2603.
35. Puškorius S. Veiklos audito lyginamoji analizė: teorijų apžvalga // Viešoji politika ir administravimas. 2003, Nr. 4. ISSN 1648-2603.
36. Puškorius S. Sprendimų pasekmių rizikos lygmens įvertinimas // Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 16. ISSN 1648-2603.
37. Rosenqvist E. L. Putting Value Adding on the Agenda – the Nordea Way. International IACON, Amsterdam. 2004. Prieiga internete: [http://www.theiia.org/chapters/pubdocs/303/Vertes_kurimas_Amsterdam_Conference_\[1\].pdf](http://www.theiia.org/chapters/pubdocs/303/Vertes_kurimas_Amsterdam_Conference_[1].pdf) (2008-04-02).
38. Rupšys R., Stačiokas R. Application of Internal Audit in Enterprise Risk Management // Economics of Engineering Decisions. 2005, Nr. 2. ISSN 1392-2785.
39. Staliūnienė J. D., Midvikienė A. B. Informacinių sistemų kontrolės rizika – neatsiejama audito rizikos dalis // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2001, Nr. 19. ISSN 1392-1142.
40. Ševčenko G., Ustinovičius L., Balcevič R. Rizikos klasifikacija kaip esminis banko rizikos valdymo įrankis // Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas. 2004, X tomas, Nr. 2. ISSN 1392-8619.
41. Toliatienė I. Kas gi yra reikšmingumas ir toleruotina klaida // Mokesčių žinios. 2002, Nr.16. ISSN 1392-8651.
42. Internal Audit and Operational risk - The Overlap. Prieiga internete: <http://www.riskaudit.co.uk/home/articles/intaud002.aspx> (2008-03-29).
43. Internal Controls Guide. Prieiga internete: http://books.google.lt/books?id=D5kQDwpz_CYC&printsec=frontcover&vq=audit+risk#PPT3_M1
44. Internal control : A Practical guide. Prieiga internete: http://www.ecgi.org/codes/documents/kpmg_internal_control_practical_guide.pdf (2008-03-29).
45. Risk-Based Audit Framework Guide. Prieiga internete: http://www.tbs-sct.gc.ca/ia-vi/policies-politiques/rbaf-cvar/guide06_e.asp#3.6 Vidaus kontrolės vertinimo metodiniai nurodymai. Prieiga internete: www.vaa.lt (2008-04-03).

SANTRAUKA

Rizikos veiksnių vertinimas atliekant vidaus auditą

Pagrindinės sąvokos: vidaus auditas, rizikos veiksniai, reikšmingumas, ABREMA vertinimo modelis.

Vidaus auditas yra svarbi bet kurios organizacijos veiklos dalis, kuri vertina visos įmonės veiklos ekonomiškumą, efektyvumą ir veiksmingumą bei gali padėti vadovams gerinti šiuos rezultatus. Vidaus auditorius savo darbe nuolat susiduria su rizika, t.y. galimybe neatskleisti reikšmingų klaidų įmonės finansinėje atskaitomybėje ir pareikšti klaidingą išvadą apie įmonės veiklos rezultatus. Tokią riziką lemia daugybė išorinių ir vidinių veiksnių. Šio darbo tikslas atskleisti, kokie rizikos veiksniai gali nulemti klaidingų vidaus audito išvadų paskelbimą ir įvardinti, kokiomis priemonėmis ta rizika gali būti sumažinta. Išanalizavus mokslines publikacijas, teisės aktus ir kitus duomenis buvo padarytos išvados, kad nėra vieno universalaus modelio, kuris tiktų visose situacijose norint tinkamai įvertinti visus veiksnius, galinčius įtakoti klaidingos išvados paskelbimą. Auditorius remdamasis savo asmenine patirtimi ir turima kompetencija turi pats pasirinkti, koku būdu kiekvienoje situacijoje geriausia vertinti riziką. Bankininkystė yra specifinė sritis, kuriai efektyvus rizikos valdymas ypač svarbus norint veikti šiuolaikinėje rinkoje. Vidaus auditoriai aktyviai dalyvauja bankų rizikos valdymo procese. Atlikus Banko X rizikos vertinimo analizę paaiškėjo, kad rizikingiausios sritys yra: kredito rizikos valdymas, dukterinių bendrovių veiklos, operacinės rizikos valdymas, likvidumo ir rinkos rizikos valdymas, Banko valdymas, todėl būtent joms turi būti skiriamas didžiausias dėmesys.

SUMMARY

AUDIT RISK ASSESSMENT DURING INTERNAL AUDIT

Key words: internal audit, audit risk factors, ABREMA (*Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing*).

Internal auditing is an independent, objective assurance and consulting activity designed to add value and improve an organization's operations. It helps an organization accomplish its objectives by bringing a systematic, disciplined approach to evaluate and improve the effectiveness of risk management, control and governance processes. Auditor always is at risk to offer incorrect opinion on the financial reporting and organizations activities results. Internal audit is determined by internal as well as external factors of the organization environment. Work goal is to analyze the factors that may influence the risk of internal audit and to summarize the problems of internal audit risk assessment. Theoretical and practical investigations of scientific literature, different publications and legal acts led to the following conclusions: there is no one audit risk assessment model that fits in every situation and only qualified and experienced auditor can choose the right way to identify and assess each audit risk component. Banking sector is a special area because of the importance of risk management. After analyzing the risk assessment of Bank X we came to a conclusion that the most risky areas are: credit risk, operational risk, governance, daughter enterprises and liquidity. It is really important to pay proper attention to these activities.

PRIEDAI

1 priedas

Strateginė vertė

RANGAVIMAS			
1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika			
AUDITO SRITIS	Reikšmingumas	Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	9	9	9
2. Operacinės rizikos valdymas	9	9	9
3. Kredito rizikos valdymas	9	9	9
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	9	9	9
5. Finansų maklerio veikla	5	5	9
6. Pinigų plovimo prevencija	5	5	9
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	9	9	9
8. Personalo valdymas	5	5	9
9. Apskaita ir finansinių ataskaitos	5	5	9
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	1	1	9
11. Produktų diegimas	5	5	9
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	1	1	9
13. Mokėjimo kortelės	5	5	9
14. Indėliai	5	5	9
15. Mokėjimų pavedimas	5	5	9
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	5	5	9
17. Kasos operacijos ir grynujų pinigų valdymas	5	5	9
18. Operacijos čekiais	5	5	9
19. Elektroninė bankininkystė	5	5	9
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	5	5	9
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	1	1	9
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	1	1	9
23. Archyvavimas	1	1	9
24. Ūkio priežiūra	1	1	9
25. Juridinė priežiūra	5	5	9
26. Saugos skyriaus veikla	5	5	9
27. Dukterinių bendrovių veiklos	9	9	9

Pokyčiai veikloje

AUDITO SRITIS	Pokyčiai veikloje	Spaudimas siekiant tikslų	Tikslų nustatymas	Su veikla susijusi rizika	RANGAVIMAS	
					Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
					1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika	
1. Banko valdymas	5	9	1	9	24	36
2. Operacinės rizikos valdymas	5	7	5	5	22	36
3. Kredito rizikos valdymas	5	7	1	5	18	36
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	1	7	1	5	14	36
5. Finansų maklerio veikla	5	7	1	5	18	36
6. Pinigų plovimo prevencija	1	7	1	1	10	36
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	5	7	1	5	18	36
8. Personalo valdymas	1	7	1	1	10	36
9. Apskaita ir finansinių ataskaitos	5	7	1	5	18	36
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	5	3	1	1	10	36
11. Produktų diegimas	5	3	1	5	14	36
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	1	3	1	1	6	36
13. Mokėjimo kortelės	5	3	1	5	14	36
14. Indėliai	1	7	1	5	14	36
15. Mokėjimų pavedimai	5	7	1	5	18	36
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	5	7	1	5	18	36
17. Kasos operacijos ir grynujų pinigų valdymas	1	3	1	1	6	36
18. Operacijos čekiais	1	3	1	1	6	36
19. Elektroninė bankininkystė	5	3	1	5	14	36
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	9	3	5	5	22	36
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	1	1	1	1	4	36
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	1	3	1	1	6	36
23. Archyvavimas	1	3	1	1	6	36
24. Ūkio priežiūra	1	1	1	1	4	36
25. Juridinė priežiūra	5	7	5	1	18	36
26. Saugos skyriaus veikla	1	3	1	1	6	36
27. Dukterinių bendrovių veiklos	9	9	5	5	28	36

Operacijų kiekis ir sudėtingumas

RANGAVIMAS					
1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika					
AUDITO SRITIS	Operacijų kiekis	Operacijų sudėtingumas	Informacijos teisingumas	Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	7	9	3	19	27
2. Operacinės rizikos valdymas	7	7	5	19	27
3. Kredito rizikos valdymas	7	7	5	19	27
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	4	7	5	16	27
5. Finansų maklerio veikla	7	4	3	14	27
6. Pinigų plovimo prevencija	7	7	3	17	27
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	7	7	3	17	27
8. Personalo valdymas	4	4	3	11	27
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	7	4	5	16	27
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	4	4	3	11	27
11. Produktų diegimas	4	7	3	14	27
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	4	7	3	14	27
13. Mokėjimo kortelės	7	4	3	14	27
14. Indėliai	7	4	5	16	27
15. Mokėjimų pavedimai	7	4	5	16	27
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	4	4	5	13	27
17. Kasos operacijos ir grynųjų pinigų valdymas	9	4	5	18	27
18. Operacijos čekiais	4	4	5	13	27
19. Elektroninė bankininkystė	7	4	3	14	27
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	4	4	3	11	27
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	4	1	1	6	27
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	4	1	5	10	27
23. Archyvavimas	4	1	3	8	27
24. Ūkio priežiūra	4	1	1	6	27
25. Juridinė priežiūra	4	4	3	11	27
26. Saugos skyriaus veikla	4	4	1	9	27
27. Dukterinių bendrovių veiklos	7	7	3	17	27

Priežiūra ir vadovavimas

RANGAVIMAS				
1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika				
AUDITO SRITIS	Banko vadovybės dėmesys veiklai	Padalinio vadovo priežiūra	Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	3	3	6	18
2. Operacinės rizikos valdymas	1	3	4	18
3. Kredito rizikos valdymas	3	3	6	18
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	3	3	6	18
5. Finansų maklerio veikla	3	1	4	18
6. Pinigų plovimo prevencija	3	3	6	18
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	3	3	6	18
8. Personalo valdymas	5	3	8	18
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	3	3	6	18
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	5	5	10	18
11. Produktų diegimas	5	5	10	18
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	5	3	8	18
13. Mokėjimo kortelės	3	3	6	18
14. Indėliai	3	5	8	18
15. Mokėjimų pavedimai	3	5	8	18
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	5	3	8	18
17. Kasos operacijos ir grynujų pinigų valdymas	5	5	10	18
18. Operacijos čekiais	5	5	10	18
19. Elektroninė bankininkystė	5	5	10	18
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	3	5	8	18
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	7	5	12	18
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	5	5	10	18
23. Archyvavimas	7	5	12	18
24. Ūkio priežiūra	5	5	10	18
25. Juridinė priežiūra	5	3	8	18
26. Saugos skyriaus veikla	5	3	8	18
27. Dukterinių bendrovių veiklos	5	3	8	18

Išorės veiksniai

RANGAVIMAS				
1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika				
AUDITO SRITIS	Atitikimas įstatymus	Rinkos stabilumas	Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	7	9	16	18
2. Operacinės rizikos valdymas	9	1	10	18
3. Kredito rizikos valdymas	9	9	18	18
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	9	9	18	18
5. Finansų maklerio veikla	7	5	12	18
6. Pinigų plovimo prevencija	7	9	16	18
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	4	5	9	18
8. Personalo valdymas	4	5	9	18
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	9	5	14	18
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	4	5	9	18
11. Produktų diegimas	4	9	13	18
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	1	5	6	18
13. Mokėjimo kortelės	4	9	13	18
14. Indėliai	4	9	13	18
15. Mokėjimų pavedimai	7	9	16	18
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	9	5	14	18
17. Kasos operacijos ir grynujų pinigų valdymas	4	5	9	18
18. Operacijos čekiais	4	5	9	18
19. Elektroninė bankininkystė	4	5	9	18
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	4	5	9	18
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	4	1	5	18
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	4	5	9	18
23. Archyvavimas	4	5	9	18
24. Ūkio priežiūra	1	5	6	18
25. Juridinė priežiūra	9	5	14	18
26. Saugos skyriaus veikla	4	5	9	18
27. Dukterinių bendrovių veiklos	7	5	12	18

Sistemos

AUDITO SRITIS	RANGAVIMAS 1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika						
	Priklausomybė nuo informacinių sistemų	Informacinių sistemų atitikimas verslo poreikius	Prieigos: neautoriizuotų prieigų ir sandorių galimybė	Informacinių sistemų palaikymo galimybė	Informacinių sistemų sudėtingumas: transakcijų kiekis	Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	7	5	5	5	5	27	45
2. Operacinės rizikos valdymas	5	5	5	3	5	23	45
3. Kredito rizikos valdymas	9	5	5	5	9	33	45
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	7	5	5	9	9	35	45
5. Finansų maklerio veikla	7	5	5	5	5	27	45
6. Pinigų plovimo prevencija	7	3	5	5	5	25	45
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	9	7	9	5	9	39	45
8. Personalo valdymas	5	3	9	3	5	25	45
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	9	7	9	5	5	35	45
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	1	1	5	3	1	11	45
11. Produktų diegimas	3	5	5	3	5	21	45
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	3	3	5	3	5	19	45
13. Mokėjimo kortelės	7	5	5	5	5	27	45
14. Indėliai	7	3	5	5	5	25	45
15. Mokėjimų pavedimai	9	5	5	5	5	29	45
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	9	5	5	5	5	29	45
17. Kasos operacijos ir grynųjų pinigų valdymas	9	3	5	5	5	27	45
18. Operacijos čekiais	3	5	5	3	5	21	45
19. Elektroninė bankininkystė	7	5	5	5	5	27	45
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	3	5	5	3	1	17	46
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	3	3	5	3	1	15	47
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	1	3	5	3	1	13	48
23. Archyvavimas	1	1	5	1	1	9	49
24. Ūkio priežiūra	1	1	5	1	1	9	50
25. Juridinė priežiūra	1	1	5	1	1	9	51
26. Saugos skyriaus veikla	1	1	9	1	1	13	52
27. Dukterinių bendrovių veiklos	9	5	9	5	5	33	53

Personalo vertinimas

AUDITO SRITIS	Darbuotojų kvalifikacija	Personalo pakanka mumas	Pareigų atskyrimas	RANGAVIMAS	
				Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	1	5	4	10	27
2. Operacinės rizikos valdymas	7	5	9	21	27
3. Kredito rizikos valdymas	7	5	4	16	27
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	4	5	4	13	27
5. Finansų maklerio veikla	4	1	4	9	27
6. Pinigų plovimo prevencija	4	1	7	12	27
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	4	5	4	13	27
8. Personalo valdymas	1	5	4	10	27
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	4	5	4	13	27
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	4	1	4	9	27
11. Produktų diegimas	4	1	4	9	27
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	4	1	4	9	27
13. Mokėjimo kortelės	7	5	4	16	27
14. Indėliai	7	5	4	16	27
15. Mokėjimų pavedimai	7	5	4	16	27
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	4	1	4	9	27
17. Kasos operacijos ir grynųjų pinigų valdymas	7	1	4	12	27
18. Operacijos čekiais	7	1	1	9	27
19. Elektroninė bankininkystė	7	1	4	12	27
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	7	5	4	16	27
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	4	1	1	6	27
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	4	1	4	9	27
23. Archyvavimas	1	1	4	6	27
24. Ūkio priežiūra	1	1	4	6	27
25. Juridinė priežiūra	1	1	1	3	27
26. Saugos skyriaus veikla	1	1	1	3	27
27. Dukterinių bendrovių veiklos	4	5	4	13	27

Ankstesnių auditų pastebėjimai

RANGAVIMAS				
1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika				
AUDITO SRITIS	Audito pastebėjimai	Poauditinė veikla	Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	5	3	8	18
2. Operacinės rizikos valdymas	5	5	10	18
3. Kredito rizikos valdymas	7	3	10	18
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	5	3	8	18
5. Finansų maklerio veikla	5	3	8	18
6. Pinigų plovimo prevencija	7	3	10	18
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	7	3	10	18
8. Personalo valdymas	7	3	10	18
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	7	3	10	18
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	7	3	10	18
11. Produktų diegimas	7	3	10	18
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	7	3	10	18
13. Mokėjimo kortelės	3	3	6	18
14. Indėliai	5	5	10	18
15. Mokėjimų pavedimai	7	3	10	18
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	5	3	8	18
17. Kasos operacijos ir grynujų pinigų valdymas	7	3	10	18
18. Operacijos čekiais	5	1	6	18
19. Elektroninė bankininkystė	5	3	8	18
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	5	3	8	18
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	3	5	8	18
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	7	5	12	18
23. Archyvavimas	3	3	6	18
24. Ūkio priežiūra	3	7	10	18
25. Juridinė priežiūra	5	3	8	18
26. Saugos skyriaus veikla	1	1	2	18
27. Dukterinių bendrovių veiklos	5	3	8	18

Tobulėjimo galimybės

RANGAVIMAS					
1 = maža rizika iki 9 = didelė rizika					
AUDITO SRITIS	Nuolatinio tobulėjimo procedūros	Savęs rizikos vertinimas	Vadovybės pageidavimai	Bendras vertinimas	Didžiausias įmanomas vertinimas
1. Banko valdymas	5	4	7	16	27
2. Operacinės rizikos valdymas	5	7	7	19	27
3. Kredito rizikos valdymas	5	7	9	21	27
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	5	7	5	17	27
5. Finansų maklerio veikla	5	7	3	15	27
6. Pinigų plovimo prevencija	5	4	7	16	27
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	5	4	3	12	27
8. Personalo valdymas	9	7	1	17	27
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	5	7	3	15	27
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	9	7	3	19	27
11. Produktų diegimas	5	7	7	19	27
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	5	7	3	15	27
13. Mokėjimo kortelės	5	7	7	19	27
14. Indėliai	5	7	3	15	27
15. Mokėjimų pavedimai	5	4	3	12	27
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	5	7	3	15	27
17. Kasos operacijos ir grynujų pinigų valdymas	5	7	5	17	27
18. Operacijos čekiais	9	7	1	17	27
19. Elektroninė bankininkystė	5	7	5	17	27
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	5	7	5	17	28
21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	9	7	1	17	29
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	9	7	1	17	30
23. Archyvavimas	9	7	1	17	31
24. Ūkio priežiūra	9	7	1	17	32
25. Juridinė priežiūra	5	4	1	10	33
26. Saugos skyriaus veikla	5	4	1	10	34
27. Dukterinių bendrovių veiklos	5	4	9	18	35

AUDITŲ GRUPĖS	KRITERIJAI									RIZIKOS VERTINIMO BALAS	MAKSIMALUS BALAS
	A	B	C	D	E	F	G	H	I		
	VERTINIMAS										
	36	27	18	18	45	9	27	18	27		
1. Banko valdymas	24	19	6	16	27	9	10	8	16	135	225
2. Operacinės rizikos valdymas	22	19	4	10	23	9	21	10	19	137	225
3. Kredito rizikos valdymas	18	19	6	18	33	9	16	10	21	150	225
4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	14	16	6	18	35	9	13	8	17	136	225
5. Finansų maklerio veikla	18	14	4	12	27	5	9	8	15	112	225
6. Pinigų plovimo prevencija	10	17	6	16	25	5	12	10	16	117	225
7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	18	17	6	9	39	9	13	10	12	133	225
8. Personalo valdymas	10	11	8	9	25	5	10	10	17	105	225
9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	18	16	6	14	35	5	13	10	15	132	225
10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos auditas	10	11	10	9	11	1	9	10	19	90	225
11. Produktų diegimas	14	14	10	13	21	5	9	10	19	115	225
12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	6	14	8	6	19	1	9	10	15	88	225
13. Mokėjimo kortelės	14	14	6	13	27	5	16	6	19	120	225
14. Indėliai	14	16	8	13	25	5	16	10	15	122	225
15. Mokėjimų pavedimai	18	16	8	16	29	5	16	10	12	130	225
16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	18	13	8	14	29	5	9	8	15	119	225
17. Kasos operacijos ir grynųjų pinigų valdymas	6	18	10	9	27	5	12	10	17	114	225
18. Operacijos čekiais	6	13	10	9	21	5	9	6	17	96	225
19. Elektroninė bankininkystė	14	14	10	9	27	5	12	8	17	116	225
20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	22	11	8	9	17	5	16	8	17	113	227

21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	4	6	12	5	15	1	6	8	17	74	229
22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	6	10	10	9	13	1	9	12	17	87	231
23. Archyvavimas	6	8	12	9	9	1	6	6	17	74	233
24. Ūkio priežiūra	4	6	10	6	9	1	6	10	17	69	235
25. Juridinė priežiūra	18	11	8	14	9	5	3	8	10	86	237
26. Saugos skyriaus veikla	6	9	8	9	13	5	3	2	10	65	239
27. Dukterinių bendrovių veiklos	28	17	8	12	33	9	13	8	18	146	241

Kriterijai:

A – pokyčiai veikloje

B – operacijų kiekis ir sudėtingumas

C – vadovavimas ir priežiūra

D – išorės veiksniai

E – sistemos

F – strateginė vertė

G – personalo vertinimas

H – ankstesni pastebėjimai

I – galimybės tobulinimui

Auditų grupės pagal rizikos įvertinimą

	AUDITŲ GRUPĖS	RIZIKOS VERTINIMO BALAS
1	3. Kredito rizikos valdymas	150
2	27. Dukterinių bendrovių veiklos	146
3	2. Operacinės rizikos valdymas	137
4	4. Likvidumo, rinkos rizikos valdymas	136
5	1. Banko valdymas	135
6	7. Informacinių technologijų ir sistemų valdymas	133
7	9. Apskaita ir finansinės ataskaitos	132
8	15. Mokėjimų pavedimai	130
9	14. Indėliai	122
10	13. Mokėjimo kortelės	120
11	16. Klientų teisės disponuoti lėšomis apribojimas ir lėšų nurašymas pagal vykdomuosius dokumentus	119
12	6. Pinigų plovimo prevencija	117
13	19. Elektroninė bankininkystė	116
14	11. Produktų diegimas	115
15	17. Kasos operacijos ir grynujų pinigų valdymas	114
16	20. Darbo su skolininkais ir prevencijos sritis	113
17	5. Finansų maklerio veikla	112
18	8. Personalo valdymas	105
19	18. Operacijos čekiais	96
20	10. Pirkimų organizavimas ir išlaidos	90
21	12. Klientų pritraukimas ir ryšių vystymas	88
22	22. Sekretoriato darbo organizavimas ir dokumentų valdymas	87
23	25. Juridinė priežiūra	86
24	23. Archyvavimas	74
25	21. Darbo su nejudančiomis klientų sąskaitomis, Banko dienos uždarymo, informacijos teikimo ir administravimo procedūros	74
26	24. Ūkio priežiūra	69
27	26. Saugos skyriaus veikla	65